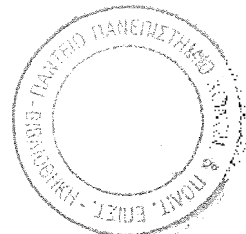

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ»**

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

**ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ :
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ
ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ»**

**ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ :
ΕΠΙΒΑ. ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘ. Α.ΛΥΤΡΑΣ
ΛΕΚΤΟΡΑΣ Α.ΧΑΛΚΙΑ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘ. Δ.ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ.**

**ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ :
ΚΟΤΑΛΑΚΙΔΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ
Α.Μ. 399Μ006.**

ΑΘΗΝΑ 2001

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον Επίκουρο καθηγητή Α. Λύτρα και στη Λέκτορα Α. Χαλκιά για τις συμβουλές, τα σχόλια και την υποστήριξή τους. Επίσης, στους γονείς μου για την πρακτική βοήθεια που μου προσέφεραν κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της παρούσας διπλωματικής εργασίας

Και τέλος, αλλά όχι λιγότερο, ευχαριστώ τις οικογένειες των Ποντίων που με δέχτηκαν στα σπίτια τους και με εμπιστεύτηκαν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	10
ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	16
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ-ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	22
ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΝΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	59
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	
4.1 Δείγμα	
4.2 Μέσα συλλογής των δεδομένων	
4.3 Διαδικασία συλλογής των δεδομένων	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	70
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	113
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	120
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	128

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τελευταία δέκα χρόνια, πολλές δεκάδες χιλιάδες ατόμων ελληνικής καταγωγής προερχόμενων από την πρώην Σοβιετική Ένωση μεταναστεύουν και εγκαθίσταται στην Ελλάδα. Ο αριθμός όσων έχουν μεταναστεύσει την περίοδο 1989-1998 ανέρχεται, σύμφωνα με στοιχεία δημόσιων φορέων σε 93.056 άτομα. Αλλά και μεταξύ των 500.000 ατόμων ελληνικής καταγωγής, που υπολογίζεται ότι διαβιών σήμερα στην Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών, το μεγαλύτερο μέρος τους επιθυμεί να μεταναστεύσει στην Ελλάδα. Οι άνθρωποι αυτοί, αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα σε ότι αφορά την κοινωνική και οικονομική ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν αφορούν σε γενικές γραμμές τη γνώση της ελληνικής γλώσσας, την αναγνώριση διαφόρων τύπων σπουδών, τη δυσκολία στην εξεύρεση εργασίας κ.α με αποτέλεσμα να διατρέχουν υψηλό κίνδυνο να περιέλθουν σε κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη των όψεων της κοινωνικής και οικονομικής ένταξης ή ολοκλήρωσης των Πόντιων μεταναστών οι οποίοι έχουν εγκατασταθεί στην Ελλάδα. Η εργασία βασίζεται κατά ένα μεγάλο μέρος στην κριτική ανασκόπηση των θεωρητικών παραδοχών και εμπειρικών πορισμάτων που αφορούν το υπό μελέτη θέμα. Η συγκέντρωση των βιβλιογραφικών δεδομένων για την τεκμηρίωση της μελέτης αποτέλεσε μια συστηματική και οργανωμένη προσπάθεια συγκέντρωσης βιβλιογραφικού υλικού γύρω από το εξεταζόμενο θέμα στη χώρα μας. Η βιβλιογραφική αναζήτηση συμπεριλαμβάνει επεξεργασμένα επιστημονικά δημοσιεύματα-βιβλία και μελέτες σε ελληνική και ξένη γλώσσα. Ο κατάλογος των βιβλιογραφικών αναφορών απαρτίζεται από : βιβλία, κεφάλαια βιβλίων, άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά, δημοσιεύματα σε τόμους πρακτικών συνεδρίων, και διδακτορικές διατριβές.

Υποστηρικτικό εργαλείο αυτής της εργασίας, αποτελεί η ποιοτική έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε με τη διεξαγωγή ημι-δομημένων συνεντεύξεων με Πόντιους οι οποίοι ήρθαν στην Ελλάδα τη δεκαετία 1989-1999. Η επιλογή αυτής της περιόδου έγινε με στόχο να αποτυπωθούν τα προβλήματα κοινωνικής και οικονομικής ένταξης που αντιμετωπίζουν οι Πόντιοι μετανάστες του τελευταίου μεγάλου μεταναστευτικού κύματος.

Λέξεις- κλειδιά : κοινωνική και οικονομική ένταξη, Πόντιοι μετανάστες, κοινωνικός αποκλεισμός.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μετανάστευση δεν αποτελεί ξεχωριστό φαινόμενο για την Ελλάδα. Είναι προαιώνια η τάση του Έλληνα να απλώνει τις ρίζες του σε όλη την υφήλιο από πολύ παλιά ως άποικος και από το 19^ο αιώνα ως μετανάστης. Ωστόσο το κύριο χαρακτηριστικό αυτού του αιώνα που τον διαφοροποιεί από τις προηγούμενες εποχές είναι τα αντίστροφα ρεύματα δηλαδή η μαζική εισροή μεταναστών προς τη χώρα μας των Ελλήνων που ζούσαν σε χώρες στις οποίες είχαν δημιουργηθεί σημαντικές εστίες ελληνισμού είτε ξένων με διαφορετική φυλετική, πολιτισμική, θρησκευτική ή εθνοτοπική ταυτότητα.

Έτσι, η Ελλάδα από χώρα αποστολής μετεξελίσσεται σε χώρα υποδοχής μεταναστών χωρίς ουσιαστικά να έχει τις κατάλληλες υποδομές για την ένταξη αυτών των πληθυσμών.

Οι συνέπειες αυτής της διαδικασίας μετατροπής είναι τεράστιες. Η μετανάστευση επηρεάζει τόσο τη χώρα προέλευσης των μεταναστών όσο και τη χώρα υποδοχής. Και ενώ το φαινόμενο της μετανάστευσης βρίσκεται σε εξέλιξη την τελευταία δεκαετία, η ελληνική κοινωνία αλλά και ο διοικητικός μηχανισμός χρειάστηκαν αρκετά χρόνια, για να παραδεχτούν ότι η νέα μετανάστευση είναι ένα φαινόμενο που δεν είναι παροδικό και θα πρέπει να αντιμετωπισθεί.

Ανάμεσα στα τμήματα του πληθυσμού που παλιννοστούν (ουσιαστικά πρόκειται για μετανάστευση και όχι παλιννόστηση) είναι και οι Έλληνες ομογενείς του Μικρασιατικού Πόντου και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Η μετανάστευση τους

δεν άρχισε όμως την τελευταία δεκαετία αλλά πολύ νωρίτερα. Σημαντικό τμήμα του πληθυσμού έρχεται στην Ελλάδα την περίοδο 1922-1939 για να συνεχιστεί, με μικρές διακοπές, μέχρι τις μέρες μας με κορύφωση το μεγάλο μεταναστευτικό κύμα του 1989.

Πιο συγκεκριμένα, ενώ το 1987 μετανάστευσαν από το Σοβιετικό στο Ελληνικό κράτος μόνο 527 άτομα, το 1988 ο αριθμός αυτός ανέρχεται σε 1.365, το 1989 σε 6.791, το 1990 σε 13.863, το 1991 σε 11.420, το 1992 σε 8.563 και το 1993 σε 10.926.¹ Υπολογίζεται ότι από το 1965 μέχρι το τέλος του αιώνα, εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα περίπου 180.000 Πόντιοι ενώ σύμφωνα με τους υπολογισμούς, ο συνολικός αριθμός των Ελλήνων που ζουν στην Σοβιετική Ένωση υπολογίζεται να ξεπερνά τις 600.000. Το τελευταίο μεταναστευτικό κύμα περιλαμβάνει 150.000 Πόντιους.

Οι μετανάστες της τελευταίας περιόδου μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τρεις κατηγορίες, ως προς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν, τα οποία έχουν σχέση με τις προσδοκίες και τα προβλήματα προσαρμογής στην ελλαδική κοινωνία :

- Έλληνες του Πόντου (δημοκρατίες της Υπερκαυκασίας, τις δημοκρατίες της Γεωργίας, Αρμενίας, Αζερμπαϊτζάν) με κύριο χαρακτηριστικό τη γνώση της ποντιακής, εκτός των τουρκόφωνων της Τσάλκας στην ορεινή Γεωργία, τη γνώση της ρωσικής, πιθανώς γνώση της νεοελληνικής και κοινωνικό περίγυρο με έντονο τοπικό εθνικισμό.

¹ Στοιχεία του Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε. στο βιβλίο Από τον Πόντο στην Ελλάδα. Διαδικασίες διαμόρφωσης μιας εθνοτοπικής ταυτότητας, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδη, 1994 σελ.201.

- Ελληνοπόντιοι από τις δημοκρατίες της Ρωσίας και Ουκρανίας (περιοχή Κριμαίας) με κύριο γνώρισμα τη γνώση της ποντιακής και της ρωσικής γλώσσας, ενδεχομένως γνώση της νεοελληνικής και κοινωνικό περίγυρο χωρίς εθνικιστικές ταραχές.
- Έλληνες του Πόντου από τις μουσουλμανικές δημοκρατίες της κεντρικής Ασίας (Ουζμπεκιστάν και Καζαχστάν) με κύριο γνώρισμα τη γνώση της ποντιακής, τη γνώση της ρωσικής, άγνοια της νεοελληνικής και κοινωνικό περίγυρο με χαρακτηριστικό τον ισλαμικό φανατισμό.²

Οι Πόντιοι μετανάστες που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα από το 1985 μέχρι σήμερα αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα κοινωνικής και οικονομικής ένταξης με αποτέλεσμα να διατρέχουν υψηλό κίνδυνο να περιέλθουν σε κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού.

Τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Πόντιοι μετανάστες είναι κυρίως το στεγαστικό, το εργασιακό, και το γλωσσικό. Η ανάγκη εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας και κυρίως της επαγγελματικής τους αποκατάστασης προβάλλει εντονότερη, γιατί οι Ελληνοπόντιοι προέρχονται από μια χώρα με διαφορετική κοινωνική και πολιτική δομή, όπου η γλώσσα, οι θεσμοί, ο τρόπος ζωής ήταν διαφορετικός από ότι στη χώρα άφιξης. Επίσης ένα άλλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν είναι ότι τα επαγγέλματά τους δεν έχουν άμεση αντιστοιχία με τα ελληνικά, αν μάλιστα λάβουμε υπόψη ότι τι 75% περίπου των ατόμων αυτών βρίσκονται σε παραγωγική ηλικία.

²Τσακίρης Κ., Πόντιοι παλιννοστούντες από την πρώην Σοβιετική Ένωση στο συλλογικό τόμο :Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, Α τόμος, ΕΚ.Κ.Ε., Αθήνα, 1996, σελ. 479.

Η γλώσσα της χώρας υποδοχής είναι το πλέον βασικό εργαλείο για τους Πόντιους μετανάστες, για να κάνουν ένα νέο ξεκίνημα. Είναι το «μέσον», το οποίο θα τους ανοίξει το δρόμο για σωστή επικοινωνία, για εργασία, αξιοπρεπή διαβίωση και τελικά ομαλή κοινωνική και οικονομική ένταξη ή ολοκλήρωση στην ελληνική κοινωνία. Η ανεπάρκεια της γλώσσας έχει σαν συνέπεια οι ίδιοι να μη μπορούν να εκφράσουν αυτό που ακριβώς θέλουν, να πέφτουν θύματα οικονομικής εκμετάλλευσης, να μην κατανοούν και συνεπώς να μην διεκδικούν τα κεκτημένα δικαιώματά τους, και τελικά να μην μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις τους και τα προσόντα τους.

Οι Πόντιοι μετανάστες, όπως όλοι οι εργαζόμενοι, διαφοροποιούνται στα πλαίσια μιας κανονικής διασποράς ικανοτήτων, προσωπικοτήτων, χαρακτηριστικών, δεξιοτήτων και ενδιαφερόντων. Παρόλαυτα οι Πόντιοι μετανάστες αντιμετωπίζουν επιπρόσθετες δυσκολίες στην εύρεση και κυρίως στη διατήρηση της εργασίας.

Τέτοιες δυσκολίες είναι η μη αναγνώριση των πτυχίων και των διπλωμάτων τους, τα μεγάλα διαστήματα ανεργίας, η ετεροαπασχόλη, η υποαπασχόληση, οι άσχημες συνθήκες εργασίας, χαμηλού γοήτρου και χαμηλής αμοιβής εργασία κ.α.

Στην παρούσα εργασία η μελέτη της κοινωνικής και της οικονομικής ένταξης των Ποντίων μεταναστών επιχειρήθηκε τόσο μέσα από τη εξέταση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας όσο και με τη διενέργεια ποιοτικής έρευνας (συνεντεύξεις βάθους με τη χρήση ημιδομημένων ερωτηματολογίων). Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από έντεκα Πόντιους μετανάστες που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα από το 1989-1999 όπου παρατηρείται και το μεγάλο μεταναστευτικό κύμα των

Ελληνοποντίων. Ως πηγές συγκέντρωσης του βιβλιογραφικού υλικού χρησιμοποιήθηκαν βιβλιοπωλεία, βιβλιοθήκες καθώς και βάσεις δεδομένων του εσωτερικού, έντυπο υλικό από αρμόδιους φορείς, Γραμματείες Υπουργείων, κυβερνητικών και μη κυβερνητικών οργανώσεων, ερευνητικά κέντρα και διαδίκτυο. Στόχος της βιβλιογραφικής επισκόπησης είναι η συστηματική έκθεση και συνθετική παρουσίαση των συναφών θεωρητικών παραδοχών και εμπειρικών ευρημάτων με τρόπο που να προκύπτει μια διαυγής συνολική εικόνα του προβληματισμού που έχει αναπτυχθεί για το υπό μελέτη θέμα.

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας γίνεται μια σύντομη αναφορά στην ιστορία των Ελληνοποντίων, και ακολουθεί στο δεύτερο κεφάλαιο η παρουσίαση του θεωρητικού πλαισίου της εργασίας και των θεωρητικών υποθέσεων. Το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα πορίσματα των κυριότερων ερευνών για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των Ποντίων μεταναστών. Στη συνέχεια, στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για τη διενέργεια της ποιοτικής έρευνας. Τέλος ακολουθεί η παρουσίαση και ανάλυση των ευρημάτων και παρατίθενται τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν από από τη θεωρητική και εμπειρική επισκόπηση της βιβλιογραφίας όσο και από τα πορίσματα της ποιοτικής έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΥ ΠΟΝΤΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ.

Ο ιστορικός Πόντος βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα της Μικράς Ασίας και αποτελεί ένα ξεχωριστό φυσικό, γεωλογικό και γεωγραφικό συγκρότημα. Στα βόρεια του βρέχεται από τη Μαύρη θάλασσα (Εύξεινο Πόντο) και καταλαμβάνει το γεωγραφικό χώρο από τον ποταμό Άλυ και τη Σινώπη μέχρι και την Κολχίδα.³

Ο εποικισμός του Εύξεινου Πόντου από τους Έλληνες αρχίζει από τα μέσα του 8^{ου} π.χ. αιώνα αλλά η εμφάνιση του ελληνισμού στην περιοχή του Πόντου χάνεται χρονικά στους ελληνικούς μύθους Φρίξου και της Έλλης, της Αργοναυτικής εκστρατείας, στο μύθο του Προμηθέα, μύθοι που δηλώνουν τους αγώνες των Ελλήνων γύρω στη 1^η χιλιετηρίδα, για τον εμπορικό έλεγχο του δρόμου προς τον Εύξεινο Πόντο, τη σχέση του Πόντου με την Ελλάδα, τη δημιουργία αποικιών και μόνιμη εγκατάσταση στις πλούσιες αυτές ακτές.⁴

Οι ελληνικές αποικίες εμφανίζουν έντονη οικονομική δραστηριότητα και ο Μικρασιατικός Πόντος υπήρξε η ελληνική μητρόπολη στη Μαύρη Θάλασσα μέχρι τη Μικρασιατική καταστροφή⁵ και κοιτίδα ενός θαυμάσιου ελληνικού πολιτισμού.

Οι Έλληνες του Πόντου εκμεταλλεύτηκαν τα πλεονεκτήματα που διέθετε η περιοχή τους και σε σύντομο χρονικό διάστημα ανέπτυξαν τέτοια οικονομία, που

³ Βεργέτη Μ., *Από τον Πόντο στην Ελλάδα. Διαδικασίες διαμόρφωσης μιας εθνοτοπικής ταυτότητας*, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ.81.

⁴ «Ελληνική μυθολογία», Γεν. εποπτεία Ι.Θ.Κακριδής, εκδ. Αθηνών Αθήνα, 1986 τομ. 3^{ος} σελ.119 και τομ. 4^{ος} σελ.127-184 στην διδακτορική διατριβή του Γ.Καϊλάρη «*Διαμόρφωση της ποντιακής συνείδησης Δ' γενιάς* / Αθήνα, 1999.

⁵ Για την εμφάνιση και τη συνεχή παρουσία των Ελλήνων στον Εύξεινο Πόντο υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία και πρωτότυπες ερευνητικές απόπειρες. Ενδεικτικά βλ. J.P. Fallmerayer, *Ιστορία της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας*, Θεσσαλονίκη, Εκδ. Κυριακίδη, 1984 - Δ.Η. Οικονομίδης, *Ο Πόντος και τα δίκαια του εν αυτώ ελληνισμού*, Αθήνα, Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, 1920.

τους επέτρεψε στη συνέχεια να γίνουν κυρίαρχοι του εμπορίου και της βιομηχανίας στην υποανάπτυκτη Τουρκία. Η οικονομική άνεση των Ελληνοποντίων είχε σαν αποτέλεσμα την κοινωνική, πολιτιστική και πνευματική ανάπτυξή τους.

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης και στη συνέχεια η κατάκτηση της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας από τους Οθωμανούς καθορίζει ⁶τόσο την εξέλιξη των Ελλήνων του Μικρασιατικού Πόντου, όσο και των Ελλήνων κατοίκων της τσαρικής Ρωσίας. Από το 1461 με την πτώση της Αυκρατορίας της Τραπεζούντας αρχίζουν οι διωγμοί, οι σφαγές και ο βίαιος εξισλαμισμός του ελληνικού στοιχείου του Ευξείνου Πόντου. Η προσπάθεια αυτή ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο από τους Νεότουρκους και κορυφώθηκε από το Μουσταφά Κεμάλ την περίοδο 1916-1923.

Σύμφωνα με τον Κ. Τσακίρη, τα κοινά σημεία και οι διαφορές στην εξέλιξη των δύο ελληνικών πληθυσμών (των Ελλήνων του Μικρασιατικού Πόντου και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης), μέχρι τις αρχές του αιώνα μας, είναι τα εξής :

1. Διατήρηση της εθνικής τους ταυτότητας, παρά τις πιέσεις που δέχονται για ενσωμάτωση- αφομοίωση στην τσαρική Ρωσία και την Τουρκία. Στο Μικρασιατικό Πόντο επιβιώνει η ποντιακή διάλεκτος (συνέχεια της ιωνικής διαλέκτου)
2. Ανάπτυξη του εμπορίου κάτω από διαφορετικές, διαχρονικά, συνθήκες. Οι Έλληνες της Ρωσίας ελέγχουν στις αρχές του αιώνα μας το μεγαλύτερο μέρος των εξαγωγών τροφίμων.

3. Μετακινήσεις από το Μικρασιατικό Πόντο προς τα παράλια της σημερινής Νότιας Ρωσίας και Γεωργίας, αποτέλεσμα των εκάστοτε σχέσεων Ρωσίας-Τουρκίας και της αναζήτησης συνθηκών μεγαλύτερης ελευθερίας, οικονομικής και κοινωνικής»⁷
Οι ελληνικές κοινότητες της νότιας Ρωσίας και της Υπερκαυκασίας δημιουργήθηκαν από μετανάστες από τον Πόντο. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να διαμορφωθεί ένας ενιαίος, αλλά πολύμορφος ελληνικός χώρος τόσο στην οθωμανική όσο και στην τσαρική αυτοκρατορία.⁸

Η ιστορική πορεία των Ποντίων στη Σοβιετική Ένωση μπορεί να διακριθεί σε τρεις περιόδους. Σύμφωνα με τον Κ.Τσακίρη, αυτές είναι : ⁹

- Η πρώτη περίοδος, η λενινιστική - χαρακτηρίζεται από την αναγνώριση των εθνικών ιδιαιτεροτήτων των λαών της Σοβιετικής Ένωσης. Υπάρχουν ελληνικά σχολεία, ελληνικά τυπογραφεία, εφημερίδες , βιβλία ,θέατρο κ.α.
- Η δεύτερη περίοδος (αρχές δεκαετίας του '30 με την επικράτηση του Στάλιν) χαρακτηρίζεται από τη σταδιακή μείωση των εθνικών προνομίων μέχρι την οριστική κατάργησή τους στα 1937-38. Εκτός από κομματικές διώξεις -εκτοπίσεις - εκτελέσεις γίνονται και διώξεις εθνικών μειονοτήτων. Από το 1937 - 1949 πραγματοποιούνται διώξεις - εκτοπίσεις των Ελλήνων. Τόποι εξορίας είναι η Σιβηρία και στη συνέχεια οι μουσουλμανικές δημοκρατίες της κεντρικής Ασίας, Καζακστάν, Κιργισία. Μέχρι τα 1981-82 εξακολουθεί να μη διδάσκεται η ελληνική γλώσσα, εκτός από τα ελληνικά σχολεία στη πόλη της Τασκένδης.

⁷ Τσακίρης Κ., «Πόντιοι παλιννοστούντες από την πρώην Σοβιετική Ένωση», *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*- Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, Ε.Κ.Κ.Ε., τόμ. Α', Αθήνα, 1996, σελ.477.

⁸ Βλ. Αγιτζίδης Β., *Τα ιστορικά*, τευχ.24-25, Ιούνιος-Δεκέμβριος 1996, σελ.268.

⁹ όπ.π. 8, σελ.478.

- Η τρίτη περίοδος, αρχίζει ουσιαστικά το 1985 με την άνοδο του Μ. Γκορμπατσόφ στη θέση του Γενικού Γραμματέα του Κομμουνιστικού Κόμματος. Οι νέες συνθήκες είναι ιδιαίτερα ευνοϊκές για τους Έλληνες, αφού επιτρέπεται η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σαν ξένης γλώσσας, στις περιοχές που υπάρχουν ελληνοποντιακοί πληθυσμοί. Επίσης αρχίζουν να λειτουργούν ελληνικά σχολεία και να δημιουργούνται πολιτιστικοί σύλλογοι.

Δύο τάσεις διαμορφώνονται αυτή την εποχή για τους Έλληνες Πόντιους. Η πρώτη αφορά τη δημιουργία αυτόνομης περιοχής στα παράλια του Πόντου στη Νότια Ρωσία, πρόταση που αποκρυσταλλώνεται το Μάρτιο του '91 στο συνέδριο του Γελεντζίκ.¹⁰ Η δεύτερη τάση είναι η μετανάστευση προς την Ελλάδα.

Οι νεότερες εξελίξεις στην πρώην Σοβιετική Ένωση (πραξικόπημα, επιδείνωση της ήδη ασταθούς πολιτικοοικονομικής κατάστασης, δημιουργία ανεξάρτητων κρατών και αυτόνομων περιοχών) και η μη υποστήριξη της προσπάθειας από την Ελλάδα απομακρύνουν το όνειρο της αυτόνομης περιοχής. Έτσι, η προσπάθεια επικεντρώνεται από τη διεκδίκηση της Αυτονομίας στην περίθαλψη των προσφύγων από τον Καύκασο και την Κεντρική Ασία καθώς και στον αγώνα για οικονομική επιβίωση και διεκδίκηση για τις ελληνικές μειονότητες μιας καλής θέσης στην εποχή της ελεύθερης οικονομίας.¹¹

Καθώς οι εθνικιστικές ταραχές συνεχίζονται στην πρώην Σοβιετική Ένωση και παράλληλα τα σύνορα παραμένουν ανοικτά, τα μέλη εθνών που έχουν εθνικό

¹⁰ Όπ.π.5, σελ.167

¹¹ Αγιτζίδης Β., «Οι άγνωστοι Έλληνες του Πόντου-Από τη Μικρά Ασία, στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Σιβηρίας», *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 14 Ιουλίου 1994, σελ.53.

κράτος αναφοράς, όπως οι Γερμανοί και Έλληνες εξακολουθούν να έχουν τη δυνατότητα μετανάστευσης στα ομοεθνή τους κράτη. Ο λόγος που οδήγησε σε πολεμικές συγκρούσεις και εμφυλίου φαίνεται να είναι οι εδαφικές διεκδικήσεις διαφόρων εθνικών και θρησκευτικών ομάδων. Η μετάβαση από το σοσιαλισμό στον καπιταλισμό επέφερε σοβαρές ανακατατάξεις στον τομέα της οικονομίας και κατ'επέκταση στη ζωή των ανθρώπων.¹² Από το 1988 παρατηρείται ένα μεγάλο και συνεχώς αυξανόμενο μεταναστευτικό κύμα προς το ελληνικό κράτος που αντιμετωπίζει πρόβλημα υποδοχής μεγάλης πληθυσμιακά ομοεθνούς ομάδας. Ιδιαίτερα μεγάλο είναι το μεταναστευτικό ρεύμα του 1989, όταν οι σοβιετικές αρχές κατήργησαν τα απαγορευτικά διατάγματα για την έξοδο των πολιτών. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Εξωτερικών, ενώ το 1987 μεταναστεύουν από τη Σοβιετική Ένωση στην Ελλάδα μόνο 527 άτομα, το 1988 ο αριθμός αυτός ανέρχεται σε 1.365, το 1989 σε 6.791 και το 1990 σε 21.209¹³

Το φαινόμενο της μετανάστευσης των Ποντίων στη Ελλάδα δεν είναι καινούργιο αλλά παρατηρείται από τις αρχές του αιώνα¹⁴. Σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού έρχεται στην Ελλάδα από το 1922 μέχρι το 1939 και με μικρές διακοπές συνεχίστηκε μέχρι τις μέρες μας. Το διάστημα 1965-1967, με την υπογραφή συμφωνίας μεταξύ της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και της Ελλάδας, για τη μετανάστευση περιορισμένου αριθμού ατόμων από την πρώην Σοβιετική Ένωση στην Ελλάδα, επιστρέφουν αρκετοί Ελληνοπόντιοι. Λόγω της επιβολής της

¹² Ανθογαλίδου Θ., Καρακατσάνη Π., Παπανικολάου Ε., άρθρο σε περιοδικό, Virtual school, internet, [www.auih.gr/virtualschool/1.3/Praxis/Anthogalidou Immigration.html](http://www.auih.gr/virtualschool/1.3/Praxis/Anthogalidou%20Immigration.html) : Μετανάστες Πόντιοι: Ιστορίες ζωής

¹³ Στάθης Πελαγίδης, *Αλησμόνητες Πατρίδες του Ελληνισμού*, εκδόσεις Κεσόπουλος, Θεσσαλονίκη, 1999

¹⁴ Βεργέτη Μ., *Ομογενείς από την πρώην Σοβιετική Ένωση 1985-1995*, εκδ. αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1998, σελ. 17-21 και Βεργέτη Μ., *Παλιννόστηση και κοινωνικός αποκλεισμός*, εκδ. αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1999, σελ. 42-49

δικτατορίας στην Ελλάδα το διάστημα 1967-1974 η εισροή Ποντίων σταμάτησε για να συνεχιστεί μετά την μεταπολίτευση και εντάθηκε από το 1988 μέχρι τις μέρες μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ- ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ.

Όποιο και να είναι το καθεστώς, η κινητικότητα πληθυσμών στο χώρο είναι φαινόμενο κυρίως κοινωνικό, με επιδράσεις στη κοινωνία προέλευσης και υποδοχής, αλλά και στο ίδιο το άτομο που μεταναστεύει. Ο μετανάστης στην προσπάθεια ένταξής του στην κοινωνία υποδοχής, έρχεται αντιμέτωπος όχι μόνο με οικονομικά αλλά και κοινωνικά προβλήματα καθώς επίσης και με προβλήματα που αφορούν την κατανόηση της διαφορετικής κουλτούρας και των διαφορετικών πολιτισμικών δομών της χώρας υποδοχής ενώ πολύ συχνά αντιμετωπίζει την απόρριψη του κοινωνικού συνόλου με την έκδήλωση ρατσιστικών συμπεριφορών και την απόδοση ορισμένων χαρακτηριστικών που τον στιγματίζουν από την πρώτη στιγμή και τον διαφοροποιούν από το υπόλοιπο γηγενή πληθυσμό. Επίσης, η μετανάστευση επιδρά στις κοινωνίες υποδοχής και διαμορφώνει τις δομές τους, όπως για παράδειγμα η επίδραση που έχει η μετανάστευση στην σύνθεση του εργατικού δυναμικού αλλά και στη χωροταξική διάρθρωση των πόλεων. Η Αθήνα αποκτά, τα τελευταία χρόνια, χαρακτηριστικά κοινωνικού αποκλεισμού. Με αποτέλεσμα να παρατηρούνται φαινόμενα γκετοποίησης σε ορισμένες περιοχές της πρωτεύουσας που πλήττονται από τη λαθρομετανάστευση, τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η ομαλή ένταξη ομάδων πληθυσμού σε ένα οργανωμένο κοινωνικό σύνολο, έχει σχέση τόσο με την ετοιμότητα της πολιτείας, σε επίπεδο θεσμών και λήψης μέτρων, όσο και με την ανεκτικότητα της κοινωνίας

στην αποδοχή ατόμων με διαφορετικά γλωσσικά, θρησκευτικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά. «Γέρα από την επίσημη πολιτική, σημαντικό ρόλο στην ενσωμάτωση εισερχόμενων πληθυσμών διαδραματίζει και η κοινωνία, με την ευκολία αποδοχής της διαφορετικότητας ή όχι, με την ανεκτικότητα και την αποδοχή της ύπαρξης «διαφόρων» πολιτισμικών μορφών ζωής ή όχι. Σ' αυτή τη δεύτερη περίπτωση, σε περίπτωση μη ομαλής λειτουργίας της κοινωνίας, οι «διαφορετικοί» περιθωριοποιούνται στο πλαίσιο ενός πολιτισμού των πολλών».¹⁵

Όπως προαναφέραμε, η έννοια της κοινωνικής ένταξης –ολοκλήρωσης έχει διττή σημασία : αναφέρεται τόσο στον ίδιο το άτομο, στη προκειμένη περίπτωση στο μετανάστη, όσο και στη χώρα υποδοχής με την εφαρμογή μιας επίσημης μεταναστευτικής πολιτικής που εφαρμόζει αλλά και από την ευκολία αποδοχής της διαφορετικότητας ή όχι. Προκειμένου δηλαδή να μελετήσουμε την κοινωνική ένταξη ή ολοκλήρωση μιας μειονοτικής ομάδας θα πρέπει να δούμε την κοινωνική ένταξη ως μια κοινωνική διαδικασία που απαιτεί αμφίπλευρη αλλαγή, τόσο από τη πλευρά του μετανάστη όσο από την πλευρά της κοινωνίας υποδοχής.

Σύμφωνα με τον Κ.Τερζίδη, τα χαρακτηριστικά της ένταξης είναι τα ακόλουθα : α) ο διαδικαστικός χαρακτήρας της ένταξης και β) οι συνθήκες ένταξης. Το πρώτο χαρακτηριστικό αναφέρεται στην ένταξη ως μια διαδικασία η οποία αρχίζει με την κάλυψη των βασικών αναγκών του μετανάστη (εξεύρεση κατοικίας, εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας) και καταλήγει στην «εσωτερική ολοκλήρωση» με την

¹⁵ Τζωρτζοπούλου Μ., Η νεολαία των Ποντίων : ζητήματα κοινωνικής ενσωμάτωσης στο βιβλίο Εμείς και οι Άλλοι- αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολά, Ε.Κ.ΚΕ. Αθήνα, 2000, σελ.322.

σταθεροποίηση της προσωπικής και πολιτισμικής ταυτότητας. Η ένταξη περιλαμβάνει τη συμμετοχή στο οικονομικό και κοινωνικό γίνεσθαι καθώς επίσης και τη ψυχική ισορροπία και τη σταθεροποίηση στις διανθρώπινες σχέσεις. Το δεύτερο χαρακτηριστικό, οι συνθήκες ένταξης, έχουν σχέση με τα εχέγγυα που εξασφαλίζουν την ουσιαστική ομαλή πορεία ένταξης των Ποντίων μεταναστών στη χώρα υποδοχής. Για παράδειγμα, οι Πόντιοι έχουν τα ίδια δικαιώματα όπως όλοι οι Έλληνες. Αυτό αποτελεί μια αναγκαία όχι όμως και ικανή συνθήκη που να εγγυάται την ομαλή πορεία ολοκλήρωσής τους. Η ένταξη αποτελεί μια πολυεπίπεδη διαδικασία και η διάκριση σε κοινωνική και οικονομική ένταξη δεν μπορεί να αποδώσει πλήρως τον δυναμικό της χαρακτήρα.¹⁶

Η οικονομική ένταξη των Ποντίων μεταναστών μπορεί να γίνει ποσοτικά καταληπτή με τον υπολογισμό δεικτών που παρέχουν πληροφόρηση για τις προοπτικές επίτευξης της οικονομικής ένταξης. Τέτοιοι δείκτες είναι η εξεύρεση μόνιμων θέσεων εργασία, το μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα, η παροχή καταναλωτικών αγαθών, η στέγαση κ.α. Αντιθέτως, η κοινωνική ένταξη ή ολοκλήρωση ενέχει πολλές όψεις και δεν μπορεί να γίνει ποσοτικά αντιληπτή όπως η οικονομική ένταξη. Η κοινωνική ένταξη είναι μια πολυδιάστατη διαδικασία που καταλήγει στο συναίσθημα ασφάλειας και ψυχικής ισορροπίας, στη σταθεροποίηση των συμπεριφορών και της ασφάλειας των ρόλων.¹⁷

¹⁶ Τερζίδης, Κ., Όψεις του προβλήματος κοινωνικής και οικονομικής ολοκλήρωσης παλιννοστούντων Ελληνοποντίων, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 88, Ε.Κ.Κ.Ε, Αθήνα, 1995, σελ. 103-104.

¹⁷ Horstmann, K., Sozialwissenschaftlich Standardterminologie fuer die Erforschung des Fluechtlingsproblems, In : *WAR-Bulletin*, 24(1986), σελ. 24, στο άρθρο Όψεις του προβλήματος κοινωνικής και οικονομικής ολοκλήρωσης παλιννοστούντων Ελληνοποντίων, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Αθήνα, 1995.

Στην προσέγγιση που ακολουθούμε η κοινωνική ένταξη έχει μία ευρεία έννοια και περιλαμβάνει κοινωνικούς, πολιτισμικούς και ψυχολογικούς παράγοντες, οι οποίοι αλληλοεπιδρούν για να καταλήξουν «..... στον προσανατολισμό, στην εξοικείωση και στο αίσθημα ασφάλειας στο νέο περιβάλλον.....Κοινωνική ένταξη των παλιννοστούντων δε σημαίνει απλώς εγκατάλειψη του συνηθισμένου στενού ζωτικού χώρου αλλά κυρίως συνδέεται και με την αλλαγή της κοινωνίας και του πολιτισμού. Το σύστημα αξιών, οι κανόνες συμπεριφοράς, τα αποθέματα γνώσεων και οι προσανατολισμοί για συμπεριφορά σε τυπικές και άτυπες περιστάσεις, που αποκτήθηκαν κατά την πορεία της κοινωνικοποίησης, μπορούν να χάσουν τη σημασία τους από τη μια μέρα στην άλλη.»¹⁸

¹⁸ Οπ.π. 18, σελ 104

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, η επισημάνση των δυσκολιών και των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Πόντιοι μετανάστες στην προσπάθειά τους να ενταχθούν κοινωνικά και οικονομικά στην ελληνική κοινωνία. Πρόκειται για πληθυσμούς με έντονα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, με διαφορετική κουλτούρα, που ξεριζώθηκαν από τον τόπο που έμεναν για αιώνες και ήρθαν στην Ελλάδα. Οι δυσκολίες που προέρχονται από την αλλαγή του κοινωνικού περίγυρου-πολιτικού καθεστώτος, καθώς και από τις άμεσες πρακτικές ανάγκες για εύρεση εργασίας και κατοικίας είναι μεγάλες, δεδομένης της μη ύπαρξης ενός προγράμματος πλαισίου υποδοχής από το ελληνικό κράτος και της μη γνώσης της νεοελληνικής από την πλειοψηφία των Ποντίων μεταναστών. Η φτώχεια και η περιθωριοποίηση οδηγούν στην πρόωρη διακοπή της εκπαιδευτικής διαδικασίας με αποτέλεσμα και όταν αυτά τα άτομα εισέρχονται στην αγορά εργασίας, να ασκούν επαγγέλματα χαμηλού γοήτρου και χαμηλής αμοιβής. Η εργασιακή ανασφάλεια, η υποαπασχόληση, οι συχνές απολύσεις και το ανθυγιεινό περιβάλλον που συνοδεύουν αυτά τα επαγγέλματα, δημιουργούν ένα φαύλο κύκλο. Φτώχεια-εκπαιδευτική αποστέρηση –επισφαλές επάγγελμα- φτώχεια-κοινωνικός αποκλεισμός.

Οι βασικές υποθέσεις της εργασίας, τις οποίες θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να τις επιβεβαιώσουμε ή να τις απορρίψουμε είναι οι ακόλουθες :

1. Οι Πόντιοι μετανάστες του κύματος από το 1985 μέχρι τις μέρες μας αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα οικονομικής και κοινωνικής ένταξης στην ελληνική κοινωνία. 1α) Από τα βασικότερα προβλήματα είναι η μερική ή ολική άγνοια της ελληνικής γλώσσας και 1β) η δυσκολία εξεύρεσης μόνιμης απασχόλησης. Τα προβλήματα αυτά σε συνδυασμό με την υποχώρηση του κράτους πρόνοιας και την κρίση του Φορντικού προτύπου-μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης, μπορούν να οδηγήσουν τους Πόντιους μετανάστες σε κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού.

2. Παρά τις δυσκολίες και τις αντιξοότητες που αντιμετώπισαν και εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν, τις μεγάλες κοινωνικο-πολιτιστικο-οικονομικές διαφορές μεταξύ Ελλάδας και πρώην Σοβιετικής Ένωσης και την έλλειψη επαρκών προγραμμάτων για την επιτυχή ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία, οι οικογένειές των Ποντίων μεταναστών καταφέρνουν να αντιμετωπίσουν την αγχογόνα νέα κατάσταση και να προσαρμοστούν στο κοινωνικό σύνολο.

Πιο συγκεκριμένα, στην παρούσα έρευνα διερευνάται ειδικά η οικονομική και κοινωνική προσαρμογή των Ποντίων μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Όπως όμως προαναφέραμε, η προσαρμογή σε ένα κοινωνικό σύνολο έχει διαδικαστικό και πολυεπίπεδο χαρακτήρα και η κατάτμησή της ανάλυσης σε οικονομική και κοινωνική γίνεται περισσότερο για τεχνικούς λόγους. Η προσαρμογή ενέχει οικονομικούς, κοινωνικούς, ψυχολογικούς και πολιτισμικούς παράγοντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ.

Η μετανάστευση αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο και μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις της δεκαετίας του '90. Το κύμα μετανάστευσης που σημειώνεται την τελευταία δεκαετία, δεν έχει προορισμό μόνο τις παραδοσιακές χώρες υποδοχής μεταναστών, δηλαδή τις δυτικοευρωπαϊκές βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες και την Αμερική, αλλά έχει κατεύθυνση προς τις χώρες της Νότιας Ευρώπης. Η Ιταλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ελλάδα χαρακτηρίζονται ως χώρες υποδοχής μεταναστών και προσφύγων.

Έτσι, η Ελλάδα από παραδοσιακή χώρα αποστολής μεταναστών μετατρέπεται σε χώρα υποδοχής μεταναστών, χωρίς ουσιαστικά να διαθέτει τις κατάλληλες δομές και υπηρεσίες για την ένταξη αυτών των πληθυσμών.

Γεωγραφικά, ιστορικά, οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της Ελλάδας, προσδιόρισαν σε μεγάλο βαθμό την προτίμησή της ως χώρα υποδοχής τμήματος των πληθυσμών, που εγκατέλειψαν οριστικά ή προσωρινά τις πατρογονικές τους εστίες. Η μετανάστευση στην Ελλάδα προέρχεται κυρίως από τις χώρες της Βαλκανικής, Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, από την Ασία και την Αφρική. Παράλληλα, ένας σημαντικός αριθμός προσφύγων και μεταναστών, ελληνικής καταγωγής, εισέρχεται στην Ελλάδα από χώρες – μέλη της πρώην Σοβιετικής ένωσης. Το φαινόμενο της έλευσης των Ποντίων στην Ελλάδα δεν είναι καινούργιο.

Ένα σημαντικό κομμάτι των Ποντίων επιστρέφει στην Ελλάδα από το 1922 μέχρι το 1939, αλλά ουσιαστικά η μετανάστευση τους συνεχίστηκε με μικρές διακοπές μέχρι της μέρες μας. Από το 1988 το κύμα των Ποντίων μεταναστών είναι ιδιαίτερα αυξημένο.

Είναι σκότιμο σε αυτό το σημείο να διευκρινιστεί ότι η άφιξη των Ποντίων δεν αποτελεί παλιννόστηση ή επαναπατρισμό, αφού πρόκειται για πληθυσμούς που δεν είχαν διαμείνει ποτέ στην Ελλάδα. «Όλοι οι Έλληνες μετανάστες χαρακτηρίζονται από την ελληνική κοινωνία ως "παλιννοστούντες". Όμως, ο όρος μπορεί να αποδοθεί μόνο στην πρώτη γενιά των Πολιτικών Προσφύγων, γιατί μόνον η γενιά αυτή εκπατρίστηκε και αργότερα επέστρεψε στην Ελλάδα. Οι νεότερες γενιές των Πολιτικών Προσφύγων, οι Έλληνες από την πρώην Σοβιετική Ένωση και οι Έλληνες από την Αλβανία γεννήθηκαν εκτός του ελληνικού κράτους. Ανήκουν στην ελληνική διασπορά, αλλά η σύγχρονη μετανάστευση τους προς το ελληνικό κράτος δεν συνιστά παλιννόστηση».

(Βεργέτη: 1999 σελ130).

Οι Πόντιοι που μεταναστεύουν από τη Σοβιετική Ένωση στην Ελλάδα από την άποψη της υπηκοότητας διακρίνονται στους Πόντιους που έχουν ελληνική υπηκοότητα, οι οποίοι έχουν πολιτικά δικαιώματα, στους Πόντιους που έχουν σοβιετική υπηκοότητα και στους ανιθαγενείς. Για εκείνους που έχουν σοβιετική υπηκοότητα και τους ανιθαγενείς τίθεται το θέμα των πολιτικών δικαιωμάτων.¹⁹

¹⁹ Έκμε-Γιουλοπούλου Ήρα, Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα 1970-1990, *Εκλογή*, τεύχος 85-86, Απρίλιος-Ιούνιος-Ιούλιος-Σεπτ. 1990, σελ. 71.

Από τους 170.000 Πόντιους που έχουν έρθουν στην Ελλάδα, μόνο το 1/3 έχει έρθει με τις νόμιμες διαδικασίες ενώ οι περισσότεροι ζουν και εργάζονται υπό “μη νόμιμο καθεστώς” ή όπως ορίζεται από τους αρμόδιους υπό καθέτως ανοχής.²⁰ Οι νόμιμοι έχουν βίζα παλιννόστησης και ελληνικό ή ρωσικό διαβατήριο ενώ εκείνοι που παραμένουν υπό καθεστώς ανοχής, οι επονομαζόμενοι τουρίστες (ομογενείς με ρωσικό διαβατήριο και τουριστική βίζα) κάνουν πολλά έξοδα και αναμένουν για μεγάλο χρονικό διάστημα προκειμένου να αποκτήσουν τη βίζα παλιννόστησης, χωρίς ωστόσο να έχουν άδεια εργασίας για να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα χρήματα (απόκτηση της βίζας παλιννόστησης σημαίνει επιστροφή στη χώρα προέλευσης).

Οι οικογένειες των Ποντίων μεταναστών από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης έρχονται αντιμέτωπες με μια σειρά προβλημάτων και δυσκολιών, τα οποία είναι πολλά και σύνθετα και αφορούν την κοινωνική και οικονομική τους ένταξη στις νέες συνθήκες και στο νέο περιβάλλοντα χώρο.

Τα προβλήματα αυτά είναι πολιτισμικά, κοινωνικά, οικονομικά, ψυχολογικά, και αφορούν μεταξύ άλλων προβλήματα στέγασης, συνταξιοδότησης, ιατροφαρμακευτικής περίθαψης, προβλήματα που εμφανίζονται από τη μερική ή ολική άγνοια της ελληνικής γλώσσας τόσο στον κοινωνικό όσο και στον οικονομικό τομέα, η μη αναγνώριση τίτλων σπουδών και διπλωμάτων λόγω των διαφορετικών εκπαιδευτικών συστημάτων στην πρώην Σοβιετική Ένωση και

²⁰ Τζωρτζοπούλου Μ., Η νεολαία των Ποντίων : ζητήματα κοινωνικής ενσωμάτωσης, στο βιβλίο *Εμείς και οι Άλλοι : αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα*, Αθήνα, 1999, σελ.118.

στην Ελλάδα, δυσκολία εξεύρεσης εργασίας, προβλήματα ένταξης των παιδιών των Ποντίων στο ελληνικό σύστημα εκπαίδευσης, κ.α.²¹

Εκτός όμως από τις δυσκολίες που προαναφέραμε η αντιμετώπιση των Ποντίων μεταναστών από την ελληνική κοινωνία στη καθημερινή πραγματικότητα αναδεικνύει έντονες τάσεις κοινωνικού αποκλεισμού. Για παράδειγμα ο χαρακτηρισμός “Ρωσοπόντιος” τους στιγματίζει από την πρώτη στιγμή, διαφοροποιώντας με αυτό τον τρόπο τους Πόντιους από τον υπόλοιπο γηγενή πληθυσμό. Η πολιτισμική ομοιογένεια είναι ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ελληνικής κοινωνίας. «Είναι γνωστό ότι ιδιαίτερα μετά τη μικρασιατική καταστροφή, την ανταλλαγή των πληθυσμών και τη συρρίκνωση του ελληνισμού της διασποράς καλλιεργήθηκε στην Ελλάδα η αντίληψη της πολιτισμικής ομοιογένειας τόσο έντονα, ώστε και σήμερα ακόμα να μην υπάρχουν περιθώρια για πολιτισμικές αποκλίσεις. Έτσι, ο δίγλωσσος ή τρίγλωσσος Πόντιος, ο Βορειοηπειρώτης και ο Ελληνοαμερικανός προσκρούουν στη υπάρχουσα πολιτισμική δυσκαμψία και αποτελούν παραφωνία, ενώ θα έπρεπε να θεωρούνται φυσιολογικοί εκφραστές της πολιτισμικής πολυμορφίας που χαρακτηρίζει το σύγχρονο ελληνισμό, ο οποίος –όπως είναι γνωστό– δεν περιορίζεται στα ελληνικά σύνορα.»²²

Η πρωτοφανής για τα ελληνικά δεδομένα εισροή μεταναστών, η είσοδός τους στην ελληνική αγορά εργασίας « λειτούργησαν ως παράγοντες ευνοϊκοί για την

²¹ Μαυρεάς Κ., Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού : Πόντιοι και Βορειοηπειρώτες πρόσφυγες στην Ελλάδα, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τόμος 96-97, 1998, σελ.196.

²² Δαμανάκης Μ. (επιμ), *Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα*, Gutenberg, Αθήνα, 1997, σελ.78.

ανάπτυξη ενός εσωστρεφούς και αμυντικού εθνικιστικού λόγου και μια συναφούς προς αυτόν τάσης εξιδανίκευσης και μυθοποίησης του μακρινού ή απώτερου ιστορικού παρελθόντος»²³

Στα όρια όρια του ελληνικού κράτους, η εθνο-πολιτισμική διαφορετικότητα αντιμετωπίστηκε, όχι πάντα στον ίδιο βαθμό, ως αποκλίνουσα συμπεριφορά, ως πολιτική παραβατικότητα. Η καλλιέργεια του ενθικού αισθήματος, η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας, η σύμπτωση των πολιτικών με τα εθνοπολιτισμικά όρια συντείνουν ώστε οι αποκλίσεις των «διαφορετικών» εθνοπολιτισμικών συνόλων να μετατρέπονται σε πρόβλημα και απειλή. Η άγνοια για τους «διαφορετικούς», για τους «άλλους» είναι αυτή που μπορεί να οδηγήσει στην εκδήλωση των φαινομένων της ξενοφοβίας και του εθνοκεντρισμού.

Οι Πόντιοι μετανάστες δεν έχουν να αντιμετωπίσουν μόνο τη γενικότερη δυσπιστία, ακόμα και για την ελληνικότητά τους, από την ελληνική κοινωνία που πολλές φορές φθάνει στα όρια της ξενοφοβίας και του ρατσισμού, αλλά και ένα περιβάλλον διαφορετικό από εκείνο της χώρας προέλευσης. Δεν είναι μόνο τα ήθη, τα έθιμα, οι θεσμοί, ο διαφορετικός πολιτισμός αλλά η ολική εμπειρία της μετανάστευσης που τους επηρεάζει. Η διαδικασία προσαρμογής στις νέες πολιτισμικές δομές της χώρας υποδοχής, αποτελεί θα λέγαμε μια διαδικασία επανακοινωνικοποίησης, όπου ενδεχομένως θα χρειασθούν αλλαγές στις

²³ Δώδος Δ., Καφετζής Π., Μιχαλοπούλου Α., Νικολακόπουλος Η., Ξενοφοβία και ρατσισμός στην Ελλάδα, στο *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, Έκθεση για τι Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1996, σελ 325.

στάσεις, στις συμπεριφορές, στην πολιτισμική ταυτότητα των μεταναστών.²⁴ Επίσης, η αλλαγή πολιτισμικού περιβάλλοντος επιδρά στη διαμόρφωση των δύο φύλων στην οικογένεια που μεταναστεύει. Η επαφή με τη χώρα υποδοχής οδηγεί στην εγκατάλειψη των παραδοσιακών τρόπων συμπεριφοράς και στην υιοθέτηση νέων που είναι σύμφωνες με τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τις σχέσεις των δύο φύλων στη χώρα υποδοχής.

Στη βιβλιογραφία αναφέρονται συχνά οι έννοιες του επιπολιτισμού και του επιπολιτισμικού στρες. Η πρώτη αναφέρεται στις αλλαγές που υφίστανται άτομα ή ομάδες όταν έρχονται σε επαφή με έναν άλλο πολιτισμό και η δεύτερη στο στρες που δημιουργείται ως αποτέλεσμα της πρώτης και μπορεί να καταλήξει σε κατάθλιψη, άγχος, σύγχυση ταυτότητας και σε άλλα ψυχοσωματικά συμπτώματα. Κατά τους Park –Stonequish, τα άτομα που βρίσκονται στο σταυροδρόμι δύο πολιτισμών διεκδικούν το δικαίωμα του ανήκειν και στους δύο πολιτισμούς, είτε επειδή έχουν μεικτή εθνική κληρονομιά, είτε επειδή γεννήθηκαν σε μία και μεγάλωσαν δε σε μια δεύτερη. Χαρακτηρίζονται ως «περιθωριακά». Κατά τον Park αυτή η διχοτόμηση οδηγεί σε ψυχολογικές συγκρούσεις και στην αποδιοργάνωση του εαυτού. Κατά τον Stonequish η ύπαρξη στο μεταίχμιο δύο πολιτισμών σχετίζεται με κοινωνικές και ψυχολογικές διαστάσεις. Η κοινωνική διάσταση περιλαμβάνει παράγοντες εθνικών διαφορών και καταστάσεις στις οποίες δύο πολιτισμοί μοιράζονται τον ίδιο γεωγραφικό χώρο, ωστόσο ο ένας εκ των δύο βρίσκεται σε θέση υπεροχής. Οι ψυχολογικές διαστάσεις περιλαμβάνουν

²⁴ Σακκά Δ., Παλιννόστηση –Μεταβαλλόμενοι ρόλοι ανδρών και γυναικών, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη, 1999, σελ.37.

την κατάσταση που ο Dubois ονόμασε «διπλή συνειδητότητα». Είναι η συνειδηση του εαυτού σου ως μέλους και ταυτόχρονα ως ξένου σε δύο ή περισσότερες κουλτούρες. Αυτό συνεπάγεται ένα διπλό μοντέλο ταύτισης και διχοτομημένη αφομοίωση που οδηγεί σε αμφίρροπη στάση.

Από τη στιγμή που ο μετανάστης εγκατασταθεί στη χώρα υποδοχής, αρχίζει να λειτουργεί ένας σχεδόν αόρατος γι αυτόν μηχανισμός διεργασιών.²⁵ Αυτή η μεταβατική περίοδος στη ζωή του μετανάστη, σε συνδυασμό και την κοινωνική περιθωριοποίηση, τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει στην προσπάθειά του να ενταχθεί στην ελληνική κοινωνία, δημιουργεί στα άτομα άγχος, ανασφάλεια, που μπορούν να οδηγήσουν στην εμφάνιση ψυχοσωματικών προβλημάτων.²⁶

Οι Πόντιοι μετανάστες με την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα, έρχονται αντιμέτωποι, όπως προαναφέραμε, με μια σειρά προβλημάτων (κοινωνικά, οικονομικά, ψυχολογικά) με αποτέλεσμα να διατρέχουν υψηλό κίνδυνο να περιέλθουν σε κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού.²⁷ Το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού προβάλλει κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας στη χώρα μας ως μια καινούργια θεματική ενότητα τόσο για μελέτη- έρευνα όσο και για δράση. Ως ένα σημείο ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός έχει πλέον υποκαταστήσει την έννοια της φτώχειας που δέσποζε ήδη από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης και σε πρακτικό επίπεδο έχει υποκαταστήσει τις εννοιολογικές αναφορές των προγραμμάτων καταπολέμησης της που

²⁵ Αναστασιάδου Σ., Η μετανάστευση και η επίδρασή της στην ανθρώπινη συμπεριφορά., *Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 9 και 10, Αθήνα, 1988, σελ.70.

²⁶ Πουλόπουλος Χ., Μετανάστευση και χρήση ψυχοτρόπων ουσιών, *Ποινική Δικαιοσύνη*, τεύχος 11/2000, σελ 1130.

²⁷ Βεργέτη Μ., *Παλιννόστηση και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1999, σελ.11.

αποτελούσαν βασικό άξονα άσκησης της κοινωνικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήδη από τη δεκαετία του 1970.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ταυτόχρονα μια κατάσταση και μια διαδικασία παρεμπόδισης ατόμων και ομάδων από την απορρόφηση δημοσίων και κοινωνικών αγαθών.²⁸ Ο αποκλεισμός παραπέμπει στην αναπαράσταση της κοινωνίας ως χώρου. Από τα νοητά όρια του οποίου κάποιοι που πριν ήταν μέσα στην κοινωνία τώρα θα βρεθούν εκτός. Παραπέμπει σε μια κοινωνία διχοτομημένη στη βάση του μέσα και του έξω, όπου το μέσα ορίζεται από ιδιότητες και χαρακτηριστικά που "αναιρούν την κοινωνία" και της δημιουργούν προβλήματα : ανεργία, κοινωνική απομόνωση-περιθωριοποίηση, φτώχεια, αναλφαβητισμός, μεταναστευτικές εξάρσεις, σχολική αποτυχία.»²⁹

Οι παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού των Ποντίων μεταναστών είναι οικονομικοί, θεσμικοί και κοινωνικοί.³⁰ Οι οικονομικοί παράγοντες που συμβάλλουν στον κοινωνικό αποκλεισμό των Ποντίων είναι η δυσκολία στην εξεύρεση εργασίας, η μη αναγνώριση των πτυχίων και των διπλωμάτων τους, η ετεροαπασχόληση, η υποαπασχόληση, τα μεγάλα διαστήματα ανεργίας, η χαμηλόμισθη εργασία η οποία δεν ανταποκρίνεται στο εκπαιδευτικό τους επίπεδο κ.α. «Οι τρεις μορφές οικονομικού αποκλεισμού : αποκλεισμός από την

²⁸ Τσιάκαλος Γ. Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία, στο βιβλίο της Κασσιμάτη Κ., *Κοινωνικός αποκλεισμός : η ελληνική εμπειρία*, Gutenberg, Αθήνα, 1998.

²⁹ Πετράκη Γ., Κοινωνικός αποκλεισμός : Παλαιές και νέες αναγνώσεις του κοινωνικού προβλήματος, στο *Κοινωνικές ανισότητες και Κοινωνικός αποκλεισμός*, Ίδρυμα Σ.Καράγιωργα, Αθήνα, 1998, σελ. 20.

³⁰ Βεργέτη Μ., *Παλιννόστηση και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1999, σελ.65-92.

αγορά εργασίας, αποκλεισμός από τη στέγαση, αποκλεισμός από την εκπαίδευση συνθέτουν μια διαδικασία.»³¹

Στους θεσμικούς παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού των Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση, συγκαταλέγονται α) η μη ύπαρξη σύμβαση της Ελλάδας και του Σοβιετικού κράτους για την μεταφορά των ασφαλιστικών δικαιωμάτων και β) η έλλειψη ουσιαστικών ρυθμίσεων που αφορούν την αναγνώριση των πτυχίων και την προσαρμογή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των ελληνικών σχολείων στις ανάγκες των παιδιών των Ποντίων μεταναστών.

Στους παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού συγκαταλέγονται, η άγνοια της ελληνικής γλώσσας, η οποία δημιουργεί δυσκολίες τόσο στο κοινωνικό όσο και στον οικονομικό τομέα, η άγνοια των διαφόρων υπηρεσιών του κράτους, τα σοβαρά ψυχολογικά προβλήματα που προκύπτουν λόγω της βίωσης της απόστασης μεταξύ προσδοκίας και πραγματικότητας. Πιο συγκεκριμένα, η μη γνώση της ελληνικής γλώσσας αποτελεί τροχοπέδη στις επαγγελματικές δυνατότητες, στη συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή του τόπου και στον περιορισμό των κοινωνικών επαφών στον στενό κύκλο των συγγενών και φίλων. Επίσης η άγνοια της ελληνικής γλώσσας έχει σχέση με τις δυσκολίες που συναντούν τα παιδιά των Ποντίων μεταναστών στην προσπάθεια ένταξής τους στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας. Παρατηρείται υποχώρηση μαθητών όσο προχωράμε στις βαθμίδες εκπαίδευσης που οφείλεται από τη μια στην

³¹ Οπ.π.40 σελ. 133.

εγκατάλειψη του σχολείου προκειμένου τα παιδιά να εργασθούν και να βοηθήσουν οικονομικά την οικογένεια και από την άλλη στο ότι η δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι λιγότερο προετοιμασμένη, σε σύγκριση με την πρωτοβάθμια, στο να υποδεχθεί μαθητικούς πληθυσμούς με ιδιαίτερες ανάγκες.³²

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε ότι οι Πόντιοι μετανάστες διαφέρουν από τις άλλες μεταναστευτικές ομάδες. «Τα προβλήματα ένταξης των Ελλήνων Ποντίων δεν είναι αντίστοιχα οποιασδήποτε άλλης ομάδας μεταναστών. Υπάρχει η ιδιαιτερότητα της εθελούσιας μετανάστευσης προς ομοεθνές κράτος. Η ελπίδα της μετανάστευσης στο δικό τους κράτος, τους συνόδεψε για γενιές στην πορεία των βίαιων εκπατρισμών. Όταν το δικό τους κράτος, και οι δικοί τους άνθρωποι, οι άλλοι Έλληνες, δεν τους παρέχουν το αναμενόμενο συναίσθημα ασφάλειας, τα προβλήματα προσαρμογής είναι ίσως σημαντικότερα οποιασδήποτε άλλης ομάδας μεταναστών». (Βεργέτη : 1999 σελ.137).

«Γιατί έρχονται στην Ελλάδα με τη βεβαιότητα ότι εδώ τους αναμένουν συγγενείς και φίλοι, μια κοινωνία γενικότερα που θα τους συμπαρασταθεί από την πρώτη στιγμή και έτσι δεν θα βιώσουν τις αντιξοότητες που συνήθως οι μετανάστες συναντούν εκτεθειμένοι σε μια άλλη διαφορετική σε αξίες και πολιτισμικό επίπεδο, ιστορικές καταβολές και θρησκευτικές δοξασίες πραγματικότητα. Κι όταν αντιμετωπίζουν άλλες καταστάσεις είναι επόμενο να απογοητεύονται και η κοινωνική τους ένταξη να γίνεται δυσκολότερη. Δεν είναι υπερβολή να λεχθεί ότι η μετανάστευση τους στη χώρα συνοδεύτηκε από προσδοκίες, που, όμως, ως μη

³² Δαμανάκης Μ., *Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα. -Διαπολιτισμική προσέγγιση*, Gutenberg, Αθήνα, 1997 σελ. 52.

πραγματοποιήσιμες οδήγησαν σε μεγάλες απογοητεύσεις» (Κασιμάτη: 1998 σελ.285).

Παρουσίαση των κυριότερων ερευνητικών πορισμάτων που αφορούν την οικονομική και κοινωνική ένταξη των Ποντίων μεταναστών.

Σε αυτό το σημείο θα παρουσιάσουμε τα κυριότερα πορίσματα των ερευνών που μελετούν τις όψεις της κοινωνικής και της οικονομικής ένταξης ή ολοκλήρωσης των Ποντίων μεταναστών από την πρώην Σοβιετική Ένωση.

Μια από τις συστηματικές εργασίες που αφορούν την κοινωνική και οικονομική ένταξη των Ποντίων μεταναστών είναι η έρευνα, η οποία εκπονήθηκε από τη Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού σε συνεργασία με το Πάντειο Πανεπιστήμιο και το Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής³³.

Σκοπός της έρευνας ήταν η καταγραφή και ανάλυση των δημογραφικών, οικονομικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών των Ποντίων μεταναστών από την πρώην Σοβιετική Ένωση, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στη Ελλάδα από το 1985-έως το 1990 και να επισημανθούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στο πλαίσιο της οικονομικής και κοινωνικής τους ένταξης στην Ελλάδα. Επίσης, διατυπώνονται προτάσεις για την άσκηση αποτελεσματικότερης κοινωνικής πολιτικής για την όσο το δυνατόν καλύτερη ένταξη τους στην ελληνική κοινωνική

³³ Κασιμάτη Κ. *Πόντιοι μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση : κοινωνική και οικονομική τους ένταξη*. Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού- Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής. Αθήνα : 1997.

δομή. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στην περιοχή της πρωτεύουσας και σε έξι ακόμα περιοχές στη Βόρεια Ελλάδα.(Θεσσαλονίκη, Κατερίνη, Καβάλα, Δράμα, Κομοτηνή, Σάπες και Ξάνθη). Η άντληση των πληροφοριών έγινε με ειδικά σχεδιασμένο ερωτηματολόγιο ύστερα από προσωπική συνέντευξη μέλους του νοικοκυριού ηλικίας 18-70 χρόνων .

Τα κυριότερα πορίσματα της έρευνας είναι τα ακόλουθα :

Εγκατάσταση των Ποντίων : Η μεγαλύτερη συγκέντρωση Ποντίων παρουσιάζεται στα αστικά κέντρα Αθηνών –Θεσσαλονίκης και στη Βόρεια Ελλάδα στις περιοχές Καβάλα, Δράμα, Κατερίνη, Ξάνθη, Ροδόπη.

Λόγοι μετανάστευσης : Αναφορικά με τους λόγους της μετανάστευσης των Ποντίων του δείγματος, η συντριπτική πλειοψηφία αναφέρει ως κυριότερο λόγο την επιθυμία τους να ζήσουν στην πατρίδα τους, ένας διακαής πόθος που πάντοτε υπήρχε και μεταβιβαζόταν από γενιά σε γενιά, αλλά μόλις τελευταία κατέστη δυνατή η μετανάστευση τους στην Ελλάδα.

Εκπαιδευτικό επίπεδο: Το εκπαιδευτικό σύστημα στην πρώην Σοβιετική ένωση έχει περίπου τις ίδιες διαβαθμίσεις με το ελληνικό. Τα κύρια χαρακτηριστικά του είναι : η μεγάλη εξειδίκευση, η ύπαρξη δύο κύκλων στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, και ποικιλία ειδικοτήτων και τύπων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας ένα μεγάλο μέρος των Ποντίων που ήρθαν στην Ελλάδα το 1985-90 έχει σχετικά υψηλό μορφωτικό επίπεδο και σε σημαντικό βαθμό τεχνικές εξειδικεύσεις. Το 27% είναι κάτοχοι πτυχίου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, το 35% έχει απολυτήριο μέσης γενικής εκπαίδευσης και το 12% μέσης τεχνικής εκπαίδευσης. Το υπόλοιπο 3% είναι

φοιτητές και το 23% έχουν τελειώσει το πολύ το δημοτικό. Από τους πτυχιούχους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ένα σημαντικό ποσοστό 27% έχουν σπουδάσει μηχανολόγοι, πολιτικοί μηχανικοί, μηχανικοί και ναυπηγοί, το 12% ιατρικά επαγγέλματα και το 5% νοσοκόμες. Από τους υπόλοιπους, ξεχωρίζει το 12% με σπουδές σε επιχειρησιακά θέματα και όλοι οι άλλοι είναι ευρύτατα διασκορπισμένοι σε πολλούς κλάδους σπουδών.

Απασχόληση : Ως προς την απασχόληση των Ποντίων μεταναστών του δείγματος σημειώνεται συρρίκνωση του οικονομικά μη ενεργού πληθυσμού όταν έρχονται στην Ελλάδα. Αυτό οφείλεται κυρίως ότι λόγω των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετώπισαν με την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα, αναγκάστηκε σημαντικός αριθμός συνταξιούχων, μαθητών και νοικοκυρών να εργασθεί. Οι απασχολούμενοι του πληθυσμού της έρευνας, στα πλαίσια της ελληνικής αγοράς εργασίας, φαίνεται ότι εμφανίζουν έντονα τα χαρακτηριστικά της περιθωριοποίησης, ενώ τα άτομα αυτά έχουν την απαραίτητη εκπαίδευση, τις γνώσεις και τις δεξιότητες που δεν δικαιολογούν αυτή την επαγγελματική περιθωριοποίηση και η οποία γίνεται γενεσιουργός αιτία ποικίλων αποκλεισμών και περιθωριοποιήσεων. Στο ποσοστό των απασχολούμενων, οι άνδρες συμμετέχουν με διπλάσιους ρυθμούς από τις γυναίκες, στους οποίους οι εννιά στους δέκα είναι εργατοτεχνίτες και ο ένας στους τέσσερις οικοδόμος, ενώ οι γυναίκες απασχολούνται σε εργατικά και υπηρετικά επαγγέλματα, με εξαίρεση μία στις δέκα που ασκεί επιστημονικά (παραϊατρικά) επαγγέλματα.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της απασχόλησης των Ποντίων μεταναστών του δείγματος, είναι η ετεροαπασχόληση καθώς τουλάχιστον οι οκτώ στους δέκα

πτυχιούχους ανώτατου επιπέδου εκπαίδευσης, σχεδόν οι οι εννιά στους δέκα απόφοιτους ανώτερου επιπέδου, αλλά και ένα σημαντικό τμήμα αποφοίτων της μέσης τεχνικής – επαγγελματικής εκπαίδευσης ασκούν επαγγέλματα τελείως διαφορετικά από το επίπεδο των σπουδών και των γνώσεών τους.

Η επαγγελματική κινητικότητα των Ποντίων μεταναστών ήταν περιορισμένη στη πρώην Σοβιετική Ένωση αλλά είχε ανοδική κατεύθυνση. Στην Ελλάδα η επαγγελματική κινητικότητα σχεδόν διπλασιάστηκε αλλά ήταν αποκλειστικά καθοδική. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την ετεροαπασχόληση και την άσκηση επαγγελμάτων χαμηλού γοήτρου και αμοιβής από τους Πόντιους του δείγματος της έρευνας, έχει σαν συνέπεια την επαγγελματική περιθωριοποίηση τους. Το γενικότερο συμπέρασμα είναι ότι η εξεύρεση εργασίας από τους Ποντίους είναι γενικά δυσχερής. Επίσης έχουν πρόσθετα μειονεκτήματα στην εξεύρεση εργασίας. Αυτά είναι η δυσκολία επικοινωνίας στην ελληνική γλώσσα και η απόκλιση μεταξύ της εκπαίδευσής τους και της ζήτησης στην ελληνική αγορά εργασίας.

Η επαγγελματική περιθωριοποίηση των Ποντίων του δείγματος που προαναφέραμε αποτελεί αιτία μιας αυξημένης επιθυμίας για επαγγελματική αλλαγή. Επίσης το 70% του δείγματος δηλώνει ότι δεν είναι ικανοποιημένοι από την εργασία τους και επιθυμούν να την αλλάξουν, ενώ τα 2/3 περίπου δηλώνουν ότι η οικονομική τους κατάσταση στην Ελλάδα είναι χειρότερη από ότι ήταν στην πρώην Σοβιετική Ένωση.

Οικονομική κατάσταση

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ενώ τα άτομα του δείγματος αντιμετωπίζουν μεγάλο πρόβλημα στη εξεύρεση εργασίας έχουν ως κύρια εισοδηματική πηγή την εργασία τους. Αυτό δηλώνει το 74% του δείγματος, ενώ τα επιδόματα και η σύνταξη καλύπτουν το 26%. Το ύψος του εισοδήματος είναι ιδιαίτερα χαμηλό. Μόνο ένα ποσοστό 5.5% δηλώνει εισόδημα πάνω από 200 χιλιάδες το μήνα, ενώ το 56% των νοικοκυριών κατατάσσεται στα πολύ χαμηλά εισοδηματικά κλιμάκια μέχρι 100 μηνιαίως. Το μέσο μέγεθος του νοικοκυριού των μεταναστών είναι 4.51 μέλη. Το 42% των νοικοκυριών αποτελείται από 5 μέλη και άνω και το 29% είναι τετραμελή νοικοκυριά. Αν συσχετισθεί αυτό το εισόδημα με το μέγεθος του νοικοκυριού και με το ιδιοκτησιακό καθεστώς που κυριαρχεί στον τομέα της κατοικίας (μεγάλο μέγεθος του νοικοκυριού και ενοικιαζόμενα σπίτια), τότε γίνεται αντιληπτό ότι η οικονομική κατάσταση τους είναι οριακή.

Προβλήματα στο τομέα της εργασίας

Κυριότερα προβλήματα είναι βασικά η αδυναμία τους να βρουν δουλειά ή να βρουν μόνιμη απασχόληση και η άγνοια της ελληνικής γλώσσας, η οποία δημιουργεί δυσκολίες τόσο στην εξεύρεση εργασίας όσο και στην εκτέλεσή της. Άλλα προβλήματα είναι οι χαμηλές αποδοχές, η ετεροαπασχόληση, η υποαπασχόληση, οι άσχημες εργασιακές συνθήκες, η αβεβαιότητα για το αν θα έχουν εργασία στο άμεσο μέλλον, τα μακρά διαστήματα ανεργίας, η συμπεριφορά των εργοδοτών.

Προβλήματα στον κοινωνικό τομέα.

Σύμφωνα πάντα με την ίδια έρευνα, τα προβλήματα στον κοινωνικό τομέα απορρέουν από την ατελή γνώση της ελληνικής γλώσσας. Το πρόβλημα αυτό εμφανίζεται σε όλους τους μετανάστες του δείγματος ανεξάρτητα από φύλο, την ηλικία, το επίπεδο εκπαίδευσης και το επάγγελμα. Άλλα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, σε περιορισμένο όμως βαθμό, είναι η συμπεριφορά των γηγενών, η άγνοια των νόμων και η μεγάλη γραφειοκρατία, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό δηλώνει πως δεν έχει πρόβλημα. Αλλά προβλήματα που αναφέρουν οι Πόντιοι του δείγματος της έρευνας, είναι η ακρίβεια της ζωής και η έλλειψη ιδιόκτητου σπιτιού, καθώς επίσης και τα προβλήματα που συναντούν τα παιδιά των μεταναστών που πηγαίνουν σχολείο λόγω της άγνοιας της ελληνικής γλώσσας.

Προσδοκίες που είχαν για την ελληνική κοινωνία.

Αναφορικά με τις προσδοκίες των Ποντίων μεταναστών για την ελληνική κοινωνία, πριν αναχωρήσουν από τη χώρα προέλευσης και μετά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα, παρατηρούμε ότι προσδοκούσαν μια καλύτερη ζωή, ήθελαν να ζήσουν στη πατρίδα, ένα όραμα χρόνων που οι συνθήκες τώρα τελευταία τους επέτρεψαν να πραγματοποιηθεί, να βρουν δουλειά που να τους αρέσει, να αποκτήσουν ένα σπίτι, και να φροντίσουν για το μέλλον το παιδιών τους. Κάποια από τα άτομα του δείγματος δεν προσδοκούσαν τίποτα, γνώριζαν ότι θα αντιμετωπίσουν δυσκολίες αλλά πίστευαν στη βοήθεια του κράτους.

Όταν εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα, οι προσδοκίες των Ποντίων μετατράπηκαν σε επιθυμίες. Οι επιθυμίες αυτές αφορούσαν την εξεύρεση εργασίας και την

απόκτηση σπιτιού. Οι άλλες επιθυμίες που εξέφρασαν αφορούσαν τη σύνταξη που θέλουν να εξασφαλίσουν, τη γλώσσα που θέλουν να μάθουν, την αποκατάσταση των παιδιών τους και την προσαρμογή τους στην κοινωνία.

Αξιολόγηση της ελληνικής κοινωνίας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αξιολόγηση της ελληνικής κοινωνίας με βάση τις προσδοκίες που είχαν οι Πόντιοι πριν εγκαταλείψουν την χώρα προέλευσης και τη βίωση της πραγματικότητας ύστερα από την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα. Μόνο το 8% του δείγματος της έρευνας βρήκε την ελληνική κοινωνία καλύτερη από ότι την είχαν φανταστεί.

Αξιόλογα στοιχεία, ειδικά για τη νεολαία των Ποντίων ηλικίας 15-29 ετών του Νόμου Θεσσαλονίκης, μας δίνει η έρευνα που πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο-Νοέμβριο του 1995 με πρωτοβουλία της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Θεσσαλονίκης και την ανάθεσή της στο ΕΚΚΕ. Η έρευνα διεξήχθη σε ένα δείγμα 400 των Ποντίων της ηλικιακής κατηγορίας που προαναφέραμε, και αφορούσε ζητήματα κοινωνικής ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία.³⁴

Βασικά πορίσματα της έρευνας:

Προσδοκίες πριν από την εγκατάσταση στην Ελλάδα.

Οι προσδοκίες που έτρεφαν οι Πόντιοι του δείγματος της έρευνας για την Ελλάδα ως πατρίδα καταγωγής διαψεύστηκαν με την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα καθώς υπήρχε μεγάλη απόκλιση μεταξύ προσδοκιών και βίωσης της καθημερινής

³⁴ Τζωρτζοπούλου Μαρία, *Η νεολαία των Ποντίων: Ζητήματα κοινωνική Ενσωμάτωσης*, Μελέτη σε συλλογικό τόμο στο *Εμείς και οι άλλοι* : αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, 1999.

πραγματικότητας. Οι μισοί σχεδόν είδαν τις προσδοκίες που έτρεφαν να διαψεύδονται και βρήκαν την ελληνική κοινωνία χειρότερη από ότι περίμεναν. Οι τομείς για τους οποίους ευθύνεται η δυσaréσκεια του μισού σχεδόν πληθυσμού του δείγματος είναι κατά το 1/3 περίπου το χαμηλό οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο της χώρας μας αλλά και κατά το 1/3 η ρατσιστική συμπεριφορά της ελληνικής κοινωνίας. Ορισμένοι στηρίζονταν στη βοήθεια του κράτους που όμως δεν βρήκαν. Παρά τη διάψευση των προσδοκιών τους, το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος, ένα ποσοστό της τάξης του 64%, αναφέρει ότι αν αποφάσιζαν σήμερα θα έπαιρναν την ίδια απόφαση και θα έρχονταν στην Ελλάδα. Ένα ποσοστό 19% αναφέρει ότι θα έμενε στη χώρα τους, ενώ ένα ποσοστό 11% δήλωσε ότι θα διάλεγε άλλη χώρα.

Αντίληψη για τη θέση τους

Από το σύνολο των νεαρών Ποντίων μόνο το 1/3 πιστεύει ότι οι Έλληνες τους αποδέχονται και τους βλέπουν θετικά. Οι άλλοι πιστεύουν είτε ότι οι Έλληνες τους περιφρονούν, είτε τους βλέπουν αρνητικά, είτε τέλος διακρίνουν τη συμπεριφορά ανάλογα με την ηλικία (οι νέοι τους συμπεριφέρονται καλύτερα από τους ηλικιωμένους) και την επαγγελματική κατάσταση (οι εργαζόμενοι τους συμπεριφέρονται καλύτερα από τους εργοδότες).

Τίτλοι σπουδών

Η ένταξη ατόμων στην αγορά εργασίας, δεν έχει σχέση μόνο με το πώς λειτουργεί η ίδια η αγορά αλλά και με θέματα της εκπαίδευσης και ειδικότερα με την αναγνώριση των τίτλων σπουδών και διπλωμάτων.

Οι διαδικασίες για την αναγνώριση των πτυχίων των Ποντίων μεταναστών είναι διαδικασίες χρονοβόρες, τα πτυχία πολλές φορές υποβαθμίζονται, και υπάρχουν

προβλήματα εξαιτίας των διαφορών ανάμεσα στα εκπαιδευτικά συστήματα της Ελλάδας και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.³⁵

Από τους Πόντιους του δείγματος που έχουν τελειώσει ανωτάτη και ανωτέρα σχολή, το 61 % δεν έχουν αναγνώριση των πτυχίων και των διπλωμάτων. Ως κύριος λόγος της μη αναγνώρισης προβάλλεται η έλλειψη χρόνου και αμέσως μετά η μη καλή γνώση της γλώσσας που δεν τους δίνει τη δυνατότητα να δώσουν εξετάσεις. Η μη αναγνώριση των τίτλων, τα προβλήματα της γλώσσας, και άλλες δυσκολίες έχουν ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της ετεροαπασχόλησης.

Εκπαίδευση

Υποστηρίζεται ότι για τα άτομα που σπουδάζουν, υπάρχει η πιθανότητα να βελτιώσουν τη θέση τους, είναι δηλαδή, άτομα σε εξέλιξη εφόσον η εκπαιδευτική διαδικασία θεωρείται ότι βελτιώνει, ως ένα σημείο τη θέση των ατόμων και εξασφαλίζει την κοινωνική τους κινητικότητα.³⁶ Σε Ευρωπαϊκή Έκθεση για τη φτώχεια³⁷ στην κοινότητα τονίζεται πως « τα παιδιά από φτωχές και μειονεκτούσες ομάδες και περιφέρειες εξακολουθούν να είναι εκείνα που επωφελούνται λιγότερο από τα εκπαιδευτικά συστήματα, είναι αυτά που έχουν τις λιγότερες πιθανότητες να συνεχίζουν στο Λύκειο ή στην ανώτερη εκπαίδευση και που ενδέχεται να εγκαταλείψουν το σχολείο πριν ολοκληρώσουν την υποχρεωτική φοίτηση...στις μειονεκτούσες ομάδες εντάσσονται οι τσιγγάνοι, οι πρόσφυγες και οι μετανάστες».

³⁵ Παπαθεοδοσίου Θ., *Η ένταξη των παλιννοστούντων Ομογενών από την πρώην Σοβιετική Ένωση στην ελληνική αγορά εργασίας*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήνα, 1994

³⁶ Κασσιμάτη Κ., *Κοινωνική και επαγγελματική κινητικότητα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1988, σελ.73.

³⁷ Κατσίκας, Χ., -Καββαδίας Γ., *Η ανισότητα στην ελληνική εκπαίδευση. Η εξέλιξη των ευκαιριών πρόσβασης στην ελληνική εκπαίδευση. 196-1994.*, Gutenberg, Αθήνα, 19994, σελ.75.

Από τους νεαρούς Πόντιους που συμπεριελήφθησαν στην έρευνα, μόνο το 13% πηγαίνει σχολείο ή πανεπιστήμιο, ενώ στη παράλληλη έρευνα σε γηγενείς παρακολουθεί κάποια βαθμίδα της εκπαίδευσης το 43% των ερωτώμενων. Παρά το γεγονός ότι μόνο το 1/8 των Ποντίων της έρευνας βρίσκεται σε κάποια εκπαιδευτική βαθμίδα βλέπουμε ότι η πλειοψηφία των ατόμων παρακολουθεί τάξεις του Γυμνασίου και Λυκείου, ενώ είναι ελάχιστοι εκείνοι που φοιτούν σε ανώτερη ή ανώτατη σχολή. Επίσης, τα άτομα που σπουδάζουν, παρακολουθούν μαθήματα σε τάξεις που κανονικά φοιτούν μικρότερα παιδιά.

Οι μαθησιακές δυσκολίες, τα προβλήματα γλώσσας, και εκείνα που σχετίζονται με τις πολιτισμικές διαφορές αλλά και τις εκπαιδευτικές, σε συνδυασμό με τις οικονομικές δυσκολίες των γονιών, έχουν ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη του σχολείου από τα παιδιά των Ποντίων μεταναστών και την εμφάνιση της παιδικής εργασίας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα στοιχεία της έρευνας της Γενικής Γραμματείας Απόδημου Ελληνισμού ³⁸ σε 1216 Πόντιους μετανάστες, ηλικίας 18 ετών και άνω που επέστρεψαν στην Ελλάδα μετά το 1985.

Βασικά πορίσματα της έρευνας :

³⁸Εκμε-Πουλοπούλου Ηρα, *Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα 1970-1990*, Εκλογή, τευχος 85-86, Απριλ. Ιούνιος 1990, Ιουλ. Σεπτ. 1990.

Λόγοι μετανάστευσης

Κύριος λόγος της μετανάστευσης του δείγματος της έρευνας είναι η επιστροφή στην πατρίδα. Άλλοι λόγοι οι οποίοι αναφέρονται είναι οι οικογενειακοί λόγοι και η βελτίωση των συνθηκών ζωής.

Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Το 74,9% του δείγματος είναι έγγαμοι, το 14% άγαμοι, το 4% διαζευγμένοι και το 7% χήροι. Σε κάθε οικογένεια αντιστοιχούν 3 παιδιά.

Απασχόληση

Η ανεργία και η ετεροαπασχόληση χαρακτηρίζουν την πλειοψηφία των ατόμων του δείγματος. Από την ίδια έρευνα προκύπτει ότι το 53% είναι άνεργοι και το 35% εργάζεται. Πιο συγκεκριμένα, από τους άνδρες εργάζεται το 42% και από τις γυναίκες το 22%. Η εργασία αποτελεί πρόβλημα για το 61, 5% των Ποντίων του δείγματος. Από τους εργαζόμενους οι μισοί δεν έδωσαν συγκεκριμένη απάντηση για τη νέα τους εργασία, ενώ το 30% δήλωσαν τεχνίτες και βιομηχανικοί εργάτες. Η εργασιακή διαφοροποίηση με τον ερχομό τους στην Ελλάδα φαίνεται από το γεγονός ότι μόνο το 3% δήλωσαν ότι απασχολούνται ως επιστήμονες, ενώ στην πρώην Σοβιετική Ένωση το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 17%, ενώ οι χειρώνακτες εργάτες που στην πρώην Σοβιετική Ένωση ήταν 2,6% στην Ελλάδα αυξάνονται σε 10,8%. Μερικοί απασχολούνται στην παραοικονομία, χωρίς κοινωνική ασφάλιση, και αναγκάζονται να εργασθούν με τους ίδιους όρους που εργάζονται οι μετανάστες και οι πρόσφυγες από χώρες του τρίτου κόσμου και της Ανατολικής Ευρώπης. Έτσι, αποτελούν φθηνό εργατικό δυναμικό. Δεν είναι εύκολη ούτε η εξεύρεση απασχόλησης για ειδικευμένους, διότι υπάρχει διαφορά στην τεχνολογία των δύο χωρών καθώς επίσης και διαφορετικός τρόπος οργάνωσης

της εργασίας και της παραγωγής. Ένα άλλο πρόβλημα είναι η ετεροαπασχόληση αφού ορισμένοι επιστήμονες όπως οι νομικοί, φαρμακοποιοί, δεν μπορούν να βρουν εργασία ανάλογα με τα προσόντα τους.

Εκπαίδευση

Αναφορικά με το επίπεδο εκπαίδευσης των Ποντίων του δείγματος, η έρευνα της ΓΓΑΕ έδειξε ότι το 13% των Ποντίων έχουν πτυχίο ανώτατης ή ανώτερης σχολής, το 32,6% πτυχίο Λυκείου, το 46,4% απολυτήριο δημοτικού ή έχουν φοιτήσει σε μερικές τάξεις ενώ το 8,1% είναι αγράμματοι. Από τους πτυχιούχους το 29,7% είναι μηχανικοί, το 12,4% γιατροί και το 15,2% εκπαιδευτικοί. Η πλειονότητα με δυσκολία καταλαβαίνει ελληνικά, ενώ γνωρίζει πολύ καλά τα ποντιακά.

Άλλο πρόβλημα το οποίο αναφέρουν οι Πόντιοι του δείγματος είναι η μερική ή ολική άγνοια της ελληνικής γλώσσας. Το 38% του δείγματος δεν καταλαβαίνει τα ελληνικά, το 67% δεν διαβάζει καθόλου, το 49% δεν μιλά και το 74% δεν γράφει την ελληνική γλώσσα. Επίσης, η κατοικία αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα πρόβλήματα των Ποντίων μεταναστών όπως προκύπτει από τα στοιχεία της έρευνας. Από τα 1.216 άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα, το 69,4% νοικιάζει διαμερίσματα που αντιστοιχούν δύο δωμάτια περίπου για πέντε μέλη ενώ ένα ποσοστό της τάξης του 28,8% φιλοξενείται προσωρινά από συγγενείς ή διαμένει σε παράγκες..

Ενδιαφέροντα στοιχεία προκύπτουν και από την έρευνα διαπίστωσης αναγκών των Ποντίων μεταναστών του Νομού Αττικής, στα πλαίσια των Κοινοτικών πρωτοβουλιών Interga. (ΕΚΠΟΣΠΟ-ΝΟΣΤΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ). Η έρευνα διαπίστωσης αναγκών διεξήχθη τον Μάρτιο του 1998 στις περιοχές Καλλιθέας, Ασπροπύργου, Λαυρίου, και Μενιδίου, σε δείγμα 539 οικογενειών παλιννοστούντων ομογενών από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Από τα στοιχεία της έρευνας αντλούμε πληροφορίες για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, τη χρήση της ελληνικής γλώσσας, το μορφωτικό επίπεδο, το επάγγελμα, την οικονομική κατάσταση, τη σχολική επίδοση των παιδιών των Ποντίων μεταναστών κ.α.

Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Το 40% των νοικοκυριών που πήραν μέρος είναι τετραμελή, το 26% είναι τριμελή και το 19 % είναι πενταμελή, ενώ παράλληλα το ποσοστό των νοικοκυριών με δύο παιδιά ανέρχεται στο 52%, με ένα παιδί στο 31% και με τρία παιδιά στο 13%. Σχετικά με την καταγωγή των μελών των νοικοκυριών το 85% έχει εξολοκλήρου ελληνική καταγωγή ενώ το 8% των ερωτηθέντων προέρχονται από οικογένειες των οποίων τα μέλη δεν είναι αποκλειστικά ελληνικής καταγωγής.

Γλώσσα

Αναφορικά με τη γλώσσα παρατηρούμε ότι τα μέλη των νοικοκυριών δεν γνωρίζουν καθόλου την ελληνική σε ποσοστό 48% ενώ το 47 % την γνωρίζει λίγο και τη χρησιμοποιεί λιγότερο (μόλις 6%). Η ποντιακή διάλεκτος χρησιμοποιείται στο σπίτι από το 5% των ερωτηθέντων ενώ τα ρωσικά από το 81%.

Μορφωτικό επίπεδο

Αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα παρατηρούμε ότι ένα ποσοστό 29% και 26% έχει απολυτήριο μέσης και μέσης τεχνικής εκπαίδευσης αντιστοίχως, πτυχίο ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης 18% και 13% αντιστοίχως ενώ στην περίπτωση της μητέρας τα ποσοστά κυμαίνονται σε

υψηλότερα επίπεδα αφού κατέχουν απολυτήριο μέσης και μέσης τεχνικής εκπαίδευσης κατά 26% και 31% και πτυχίο ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης κατά 21% και 18% αντιστοίχως.

Επάγγελμα

Αναφορικά με τα επαγγέλματα που ασκούσαν τα άτομα του δείγματος της έρευνας στη χώρα τους και σε αυτά που ασκούν στην Ελλάδα, παρατηρούμε μια ευρεία αναντιστοιχία. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι μόνο 27 πατέρες από 165 και 16 από 208 μητέρες με ανώτερη ή ανώτατη εκπαίδευση αναφέρουν ότι κάνουν την ίδια δουλειά με αυτήν που έκαναν στην πρώην ΕΣΣΔ.

Οικονομική κατάσταση

Σχετικά με την κατάσταση της κατοικίας τους και την οικονομική τους κατάσταση, παρατηρούμε ότι μόνο το 20% διαθέτει ιδιόκτητη κατοικία, το 75% διαμένει σε ενοικιαζόμενη κατοικία και το 2% φιλοξενείται. Όμως η μεγάλη πλειοψηφία διαθέτει τις αναγκαίες (και όχι μόνο οικιακές συσκευές όπως έγχρωμη τηλεόραση (98%), ηλεκτρικό πλυντήριο, βίντεο, τηλέφωνο και στερεοφωνικό συγκρότημα ενώ το 39% των ερωτηθέντων έχει ένα αυτοκίνητο. Επίσης σχετικά με άλλο δείκτη της οικονομικής κατάστασης, εκείνου που αποτυπώνει τη δυνατότητα να πάνε διακοπές ή να πάνε κινηματογράφο, μόνο το 4% θα πάει διακοπές το 1998 (χρονιά διεξαγωγής της έρευνας), ενώ την προηγούμενη χρονιά μόνο το 6% μπόρεσε να πάει διακοπές και το 63 % του δείγματος δεν θυμάται πότε πήγε κινηματογράφο τελευταία φορά ενώ το 3% πήγε πριν ένα χρόνο.

Εκπαίδευση Ποντίων μαθητών.

Αναφορικά με τη φοίτηση στα σχολεία παλιννοστούντων μαθητών βλέπουμε την ισχύουσα πραγματικότητα, δηλαδή πόσο δύσκολη είναι γι'αυτούς η

παρακολούθηση των μαθημάτων. Ενώ στη Β' Γυμνασίου φοιτούν 72 μαθητές, στη Γ' Γυμνασίου μόλις 35 ενώ στην Α' Λυκείου φοιτούν 41 μαθητές, στη Β' Λυκείου φτάνουν μόνο 18 και στην τελευταία τάξη του Λυκείου 15. Το επίπεδο γνώσης της ελληνικής γλώσσας όταν πήγαν σχολείο ήταν άριστο για 200 μαθητές, πολύ καλό για 291 και μέτριο για 105 μαθητές. Το ανησυχητικό πρόβλημα της επανάληψης μιας τάξης εντείνεται στην Α' Γυμνασίου (15 μαθητές την επανέλαβαν) και στη Β' Γυμνασίου (7 μαθητές την επανέλαβαν).

Η επίδοσή τους στο σχολείο κρίνεται από τους ερωτηθέντες γονείς ως μέτρια (53%), καλή (27%), κακή (13%) και πολύ κακή (6%) ενώ οι ίδιοι θεωρούν ως σημαντικότερα προβλήματα με το σχολείο τα εξής : το ωράριο (157 γονείς), τη φύλαξη των παιδιών μετά το τέλος των μαθημάτων (127 γονείς), την έλλειψη ειδικών προγραμμάτων για τις ανάγκες των παιδιών τους (105 γονείς), την ανεπαρκή εκμάθηση της ελληνικής, και την έλλειψη ειδικών τάξεων προσαρμογής. Επίσης αναφορικά με τα παιδιά που είναι στην περίοδο της εφηβείας, παρουσιάζονται επιπρόσθετες δυσκολίες, αφού εκτός από την ελλιπή γνώση της ελληνικής, που αναμφίβολα επηρεάζει τη σχολική επίδοση της ομάδας αυτής, και το διαφορετικό πρόγραμμα σπουδών, έχουν να αντιμετωπίσουν τις διακρίσεις από τους εκπαιδευτικούς και την περιθωριοποίηση από τους συμμαθητές τους, όπως διαφαίνεται από τις απαντήσεις που δίνουν οι γονείς στο ερώτημα περί των σημαντικότερων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν με το σχολείο των παιδιών τους.

Ενδιαφέροντα στοιχεία για την κοινωνική και την οικονομική ένταξη των Ποντίων μεταναστών προκύπτουν και από το ερευνητικό πρόγραμμα «Ομογενείς από

την πρώην Σοβιετική Ένωση 1985-1995 : Ζητήματα στέγασης, απασχόλησης, ταυτότητας»³⁹ που υλοποιήθηκε από το Κέντρο Έρευνας και Τεκμηρίωσης για τον Ελληνισμό των Βαλκανίων και Παρευξεινίων Χωρών, τον ποντιακό συλλόγο «Άγιος Γεώργιος Περιστερώτα» σε συνεργασία με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Η έρευνα αφορά τη μελέτη των διαδικασιών κοινωνικής και οικονομικής ένταξης του πληθυσμού των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στο ελληνικό κράτος την περίοδο 1985-1995. Το δείγμα της έρευνας αποτελούνταν από εκατό νοικοκυριά του δήμου Αχαρνών Μενιδίου και από εκατό νοικοκυριά του Νομού Ξάνθης. Παρέχονται πληροφορίες για εκπαιδευτικό τους επίπεδο, την απασχόληση τους στην πρώην Σοβιετική Ένωση και στην Ελλάδα, τις συνθήκες στέγασης, τη χρήση του ελεύθερου χρόνου, τις προσδοκίες που έχουν για τη ζωή τους στην Ελλάδα, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σε όλους τους τομείς της επαγγελματικής και κοινωνικής τους ζωής κ.α.

Πορίσματα της έρευνας:

Λόγοι μετανάστευσης

Λόγος μετανάστευσης της πλειοψηφίας των ατόμων του δείγματος ήταν η επιθυμία τους να ζήσουν στην πατρίδα. Την απάντηση έδωσε το 25% των ερωτηθέντων για την Αττική και το 23 % για την Ξάνθη. Άλλοι λόγοι μετανάστευσης είναι η αποχώρηση σημαντικού αριθμού Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση (σύνδρομο της μειονότητας) και η εξασφάλιση του μέλλοντος των παιδιών.

³⁹ Βεργέτη Κ.Μ., *Ομογενείς από την πρώην Σοβιετική Ένωση 1985-1995*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1998.

Το 6% για την Αττική και το 24% για την Ξάνθη έδωσε συνδυαστικές απαντήσεις που αφορούσαν την εμπόλεμη κατάσταση, την ανάγκη να ακολουθήσει τους συγγενείς και φίλους στην πατρίδα και την αγωνία για το μέλλον των παιδιών.

Από τα προαναφερθέντα είναι φανερό ότι δεν πρόκειται για οικονομικούς μετανάστες

Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Στο δείγμα της Αττικής το 55% των ομογενών γεννήθηκε στη δημοκρατία του Καζαχστάν, το 20% στην αυτόνομη περιοχή της Αμπχαζίας, το 9% στη δημοκρατία της Γεωργίας, το 7% στα παραλία της Μαύρης Θάλασσας της δημοκρατία της Ρωσίας, το 4% είναι μικρά παιδιά που γεννήθηκαν στην Ελλάδα και το 2% γεννήθηκε στο Ουζμπεκιστάν. Στο δείγμα της Ξάνθης η πλειονότητα ήρθε στην Ελλάδα από περιοχές που γίνονταν πολεμικές συρράξεις.

Στέγαση

Στην Αττική το 12% των νοικοκυριών του δείγματος συστεγάζεται. Το 10% αφορά συστέγαση δύο νοικοκυριών και το 2% συστέγαση τριών νοικοκυριών. Ο λόγος της συστέγασης είναι η άσχημη οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών, που καταφεύγουν στην πιο οικονομική λύση που είναι το μεγαλύτερο διαμέρισμα με το κοινό ενοίκιο. Επίσης, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι χωρίς κρατική βοήθεια και σταθερή απασχόληση, το 42% του δείγματος έχει ιδιόκτητη κατοικία και είναι φανερό ότι και το υπόλοιπο ποσοστό θα αποκτήσει δικό του σπίτι. Η τάση για απόκτηση ιδιόκτητης κατοικίας και η σύνδεσή της με την μόνιμη εγκατάσταση εκφράστηκε από το σύνολο του πληθυσμού.

Εκπαίδευση

Το εκπαιδευτικό επίπεδο είναι ικανοποιητικό ως προς τους τίτλους σπουδών στην δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση. Στην Αττική το 68% και στην Ξάνθη το 56% είχαν ολοκληρώσει σπουδές στην δευτεροβάθμια ή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση πριν τη μετανάστευση. Η πλειονότητα των πτυχιούχων ανώτατης εκπαίδευσης έχουν αποφοιτήσει από ιατρικές, φιλοσοφικές, πολυτεχνικές και οικονομικές σχολές.

Απασχόληση

Το 30 % στην Αττική και το 37% στην Ξάνθη ζητά εργασία, το 62% και το 59% στην Αττική και Ξάνθη αντίστοιχα απασχολείται και το 8% και 5% στην Αττική και Ξάνθη αντίστοιχα είναι μη ενεργός πληθυσμός. Στην πρώην Σοβιετική Ένωση η εικόνα ήταν τελείως διαφορετική. Το ποσοστό των απασχολούμενων ανερχόταν στο 90% για το δείγμα της Αττικής και στο 92% για το δείγμα της Ξάνθης.

Επίσης χαρακτηριστικά της απασχόλησης του δείγματος είναι η ετεροαπασχόληση και η ανεργία που πλήττει ιδιαίτερα τις γυναίκες Στην Αττική η ανεργία πλήττει τους άνδρες κατά 18% και τις γυναίκες κατά 43% .

Οικονομική κατάσταση

Το ατομικό μηνιαίο εισόδημα της πλειοψηφίας του δείγματος ανέρχεται στις 100.000 ~200.000 δρχ. Πρόκειται δηλαδή για χαμηλά εισοδήματα αφού το 60% περίπου των οικογενειών έχουν μηνιαίο εισόδημα μέχρι 250.000 δρχ.

Προβλήματα στην εργασία.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι η έλλειψη εργασίας και αυτό εκφράζεται από το 24% και το 31 % των αναφορών για την Αττική και την Ξάνθη. Άλλες δυσκολίες

είναι η μη μόνιμη απασχόληση, οι χαμηλές αμοιβές, οι συνθήκες απασχόλησης, η συμπεριφορά των εργοδοτών οι οποίοι δεν παρέχουν τη νόμιμη ασφάλιση (ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και συνταξιοδότηση), η αδυναμία επικοινωνίας στην ελληνική γλώσσα.

Προβλήματα κοινωνικής ένταξης

Το 39% στην Αττική και το 23% στην Ξάνθη δήλωσαν ότι δεν έχουν κοινωνική ζωή. Αισθάνονται ευχάριστα μόνο κοντά σε συγγενείς και φίλους τους οποίους επισκέπτονται στο σπίτι. Η έλλειψη κοινωνικής ζωής οφείλεται στην πολύωρη και κοπιαστική εργασία με άστατα ωράρια.

Το πρόβλημα επικοινωνίας στη νεοελληνική γλώσσα αποτελεί εμπόδιο στην ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων και επαφών σε ποσοστό 4% για την Ξάνθη ενώ είναι σχεδόν ανύπαρκτο στην Αττική λόγω της εκπόνησης εθνικών και κοινοτικών προγραμμάτων εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας. Ως προς τη συμπεριφορά των ντόπιων σημειώνεται μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις δύο περιοχές. Το 27% στην Αττική και μόνο το 5% στην Ξάνθη ανέφερε ότι ο γηγενής πληθυσμός τους αποκαλεί Ρώσους.

Προβλήματα παιδιών

Το 34% στην Αττική και το 42% για την Ξάνθη δήλωσε ότι τα παιδιά δεν αντιμετωπίζουν προβλήματα στο σχολείο αλλά οι γονείς αυτοί ήταν εγκατεστημένοι στην πλειοψηφία τους περισσότερα από τέσσερα χρόνια στην Ελλάδα και είχε επιτευχθεί ένα ικανοποιητικό επίπεδο κοινωνικής προσαρμογής. Βασικό πρόβλημα είναι ότι τα η άγνοια της ελληνικής γλώσσας από τους μαθητές. Ένα ποσοστό 5% στην Αττική και ένα 11% στην Ξάνθη αναφέρει την ελλιπή γνώση της ελληνικής ως κύριο εμπόδιο στην προσπάθεια ένταξης των παιδιών

τους στο εκπαιδευτικό σύστημα. Επίσης το 3% στην Αττική και το 1% στην Ξάνθη αναφέρει ότι τα παιδιά ενοχλούνται και στεναχωριούνται από τη συμπεριφορά των συμμαθητών τους, οι οποίοι τους αποκαλούν Ρώσους και δεν τους κάνουν παρέα.

Τέλος, τα σημαντικότερα προβλήματα των Ποντίων μεταναστών τον πρώτο χρόνο εγκατάστασης στην Ελλάδα είναι η ανεργία, η αδυναμία επικοινωνίας στη νεοελληνική γλώσσα και η εξασφάλιση στέγης. Τον τρίτο χρόνο από την εγκατάσταση τα προβλήματα επικοινωνίας μειώνονται ενώ τα εργασιακά προβλήματα απασχολούν το 52% του πληθυσμού στη Αττική και το 49% του πληθυσμού στην Ξάνθη. Το 25% του δείγματος στην Αττική εξακολουθεί τρία χρόνια μετά την εγκατάστασή του στην Ελλάδα να αντιμετωπίζει πρόβλημα στέγης.

Αξιόλογα στοιχεία για την τακτική προσαρμογής των Ποντίων στο καινούργιο πολιτισμικό περιβάλλον αντλούμε από την έρευνα⁴⁰ με θέμα: Επιπολιτισμός Ποντίων και Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα-Ψυχολογικές διεργασίες προσαρμογής. Το δείγμα της έρευνας αποτελούνταν από 115 άνδρες και 220 γυναίκες. Το δείγμα των ενηλίκων Ποντίων ηλικίας 19 ετών και άνω επιλέχθηκε από τα επιμορφωτικά τμήματα των Νομαρχιακών Επιτροπών Λαϊκής Επιμόρφωσης στις περιοχές Αττικής, Βόρειας Ελλάδας, Δυτικής Θράκης. Το

⁴⁰ Γεώργιος Δ., -Παπαστυλιανού, Α., *Επιπολιτισμός Ποντίων και Βορειοηπειρωτών στην Ελλά. Ψυχολογικές διεργασίες προσαρμογής*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 1992.

δείγμα των Ποντίων μαθητών (191 άτομα) λήφθηκε από τα σχολεία της περιοχής Αχαρνών στα οποία φοιτούν οι μαθητές.

Βασικό πόρισμα της έρευνας είναι ότι οι Έλληνες Πόντιοι του δείγματος επιλέγουν την τακτική της εναρμόνισης προκειμένου να προσαρμοσθούν στις καινούργιες πολιτισμικές δομές της χώρας υποδοχής. Προσπαθούν δηλαδή να συνδυάσουν τα στοιχεία της ελληνικής ταυτότητα και των πολιτισμικών στοιχείων του δικού τους πολιτισμού. Επίσης η αυτοαντίληψή τους παρουσιάζεται θετική και έχουν θετικές στάσεις προς την Ελλάδα. Οι συνολικά θετικές στερεότυπες αντιλήψεις των Ποντίων για της Ελλάδας επιβεβαιώνονται από τις θετικές στερεότυπες αντιλήψεις για τους Έλληνες. Η αξιολόγησή τους αναφορικά με τις συνθήκες ζωής στη Ελλάδα αλλά η θετική αξιολόγηση των συνθηκών ζωής επηρεάζεται από το χρόνο παραμονής στην Ελλάδα. Όσοι έχουν λιγότερο από ένα χρόνο παραμονής στην Ελλάδα έχουν θετικότερη αντίληψη για τις συνθήκες ζωής από όσους βρίσκονται πάνω από ένα χρόνο. Οι μαθητές έχουν θετικές στάσεις προς την Ελλάδα και το σχολείο, οι αξιολογήσεις τους όμως για τις δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο εμφανίζονται αρνητικές.

Σημαντικά είναι τα συμπεράσματα που προκύπτουν από μια άλλη έρευνα⁴¹ που είχε στόχο να προσδιορίσει και να αναλύσει την παρούσα κατάσταση των Ποντίων μεταναστών σχετικά με την απασχόληση, των εμποδίων και των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν στην ένταξή τους στην ελληνική αγορά εργασίας.

⁴¹ Παπαθεοδοσίου Θ., *Η ένταξη των παλιννοστούντων ομογενών από την πρώην Σοβιετική Ένωση στην ελληνική αγορά εργασίας*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήνα, 1994.

Η έρευνα βασίστηκε τόσο σε πρωτογενή (συνεντεύξεις με εμπλεκόμενους σε θέματα επαναπατρισμού φορείς) όσο και σε δευτερογενή στοιχεία.

Βασικά πορίσματα :

Γλώσσα

Οι Πόντιοι μετανάστες στην πλειοψηφία τους, πάνω από το 90%, έχουν μερική ή ολική άγνοια της ελληνικής γλώσσας, εξ' αιτίας της ανυπαρξίας ελληνικών σχολείων στις χώρες προέλευσης, αλλά και του γεγονότος ότι χρησιμοποιούν στις μεταξύ τους σχέσεις, κυρίως τη ποντιακή διάλεκτο. Η άγνοια της ελληνικής γλώσσας αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την ένταξη των Ποντίων στην αγορά εργασίας και όσον αφορά εκείνους που θα επιθυμούσαν να ασκήσουν ελεύθερο επιστημονικό επάγγελμα, όσο και για εκείνους που θα επιθυμούσαν απασχόληση με σχέση εξαρτημένης εργασίας.

Η ισοτίμηση τίτλων σπουδών

Λόγω της διαφοράς που υπάρχει μεταξύ του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και του αντίστοιχου συστήματος της πρώην Σοβιετικής Ένωσης δημιουργούνται προβλήματα ως προς την αναγνώριση των πτυχίων και διπλωμάτων δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Επίσης, προβλήματα πηγάζουν και από το γεγονός ότι το εκπαιδευτικό σύστημα της πρώην Σοβιετικής Ένωσης προέβλεπε μεγάλες εξειδικεύσεις κυρίως στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Έλλειψη επίκαιρων και άμεσα μετατρέψιμων επαγγελματικών γνώσεων

Το πρόβλημα αυτό απορρέει από τη διαφορά της εφαρμοζόμενης τεχνολογίας στην Ελλάδα από εκείνη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Τόσο τα επιστημονικά επαγγέλματα όσο και τα επαγγέλματα που προέρχονται από σπουδές στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, παρουσιάζουν στο επίπεδο της εφαρμογής των επιστημονικών και τεχνολογικών γνώσεων, μεγάλες διαφορές όσον αφορά την Ελλάδα και την πρώην Σοβιετική Ένωση.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα πορίσματα έρευνας⁴² η οποία μελετά τις μακροχρόνιες προοπτικές της ελληνικής οικονομίας, και με βάση την τρέχουσα οικονομική συγκυρία, διερευνά τις πιθανές εξελίξεις των αναγκών σε εργασία και διαβαθμίζει τις δυσκολίες εξεύρεσης εργασίας από τους Πόντιους κατά επάγγελμα και περιφέρεια.

Σύμφωνα με το Δείκτη Εργασιακής Στενότητας, η συντριπτική πλειοψηφία των Ποντίων είναι εξειδικευμένη σε δύο ομάδες επαγγελμάτων, από τη μια των επιστημονικών και ελεύθερων επαγγελμάτων και από την άλλη των τεχνιτών και των εργατών. Από την έρευνα προκύπτει ότι στα επαγγέλματα της πρώτης ομάδας οι Πόντιοι θα έχουν μικρότερες σχετικά δυσκολίες για εξεύρεση εργασίας, ενώ μεγαλύτερα προβλήματα θα συναντήσουν στα επαγγέλματα της δεύτερης ομάδας. Οι διαφοροποιήσεις κατά περιφέρεια δείχνουν ότι η πρώτη ομάδα έχει τις καλύτερες προοπτικές απασχόλησης στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, στην

⁴² Γλιτσός Ν., Προσφορά και ανάγκες σε εργασία στην ελληνική οικονομία, κατά περιφέρεια και επάγγελμα μέχρι το τέλος του αιώνα και δυνατότητες απασχόλησης πολιτικών προσφύγων και Ποντίων, Αθήνα, 1993.

Κεντρική Μακεδονία και στην Πελοπόννησο και τις χειρότερες στο Βόρειο και Νότιο Αιγαίο. Η δεύτερη ομάδα έχει τις χειρότερες προοπτικές στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη και τις πιο ευνοϊκές στα Ιόνια Νησιά.

Πάντως το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει από τη μελέτη είναι ότι υπάρχουν επαγγέλματα, τα οποία επηρεάζονται από την οικονομική συγκυρία και των οποίων η απασχόληση μεταβάλλεται προς την κατεύθυνση που μεταβάλλεται η συνολική απασχόληση. Επίσης ότι υπάρχουν επαγγέλματα (επιστημονικά και ελεύθερα επαγγέλματα), τα οποία εμφανίζουν δυναμικότητα, η οποία έχει σχέση με παράγοντες σχετικά με το είδος ή τις συνθήκες του επαγγέλματος που επικρατούν σε ορισμένες περιφέρειες.

Ενώ τα πορίσματα των ερευνών που έχουμε παρουσιάσει μέχρι εδώ αφορούν άνδρες και γυναίκες μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση, η έρευνα που ακολουθεί αφορά τις γυναίκες μετανάστριες, από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, στην Ελλάδα.⁴³ Στόχος της ήταν να διερευνηθεί η κατάσταση αυτών των γυναικών στην αγορά εργασίας της χώρας υποδοχής. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα είχε στόχο τη διερεύνηση των ειδικότερων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες στην αγορά εργασίας συγκρινόμενες με τους άνδρες, καθώς και το βαθμό που οι γυναίκες αυτές μειονεκτούν σε σχέση με τις γηγενείς. Για να συγκρίνουν τις γηγενείς γυναίκες με τις μετανάστριες ως προς την κατάστασή τους στην αγορά εργασίας χρησιμοποίησαν για μεν τις πρώτες μια έρευνα του 1989 για την επαγγελματική κατάσταση των γυναικών στην

⁴³ Θανοπούλου Μ., Παπαγκουραφάλη Ε., Female repatriates from Eastern Europe. Final Report, European Commission, Αθήνα, 1993.

Ελλάδα και μια έρευνα του 1989-90 πάνω στα προβλήματα των γυναικών με έμμισθη απασχόληση, για δε τις δεύτερες τα στοιχεία προέρχονταν από μία έρευνα που έγινε σε ένα δείγμα γυναικών μεταναστριών. Αναλυτικότερα, για την τελευταία αυτή έρευνα ο πληθυσμός -στόχος ήταν οι γυναίκες μετανάστριες από την πρώην Σοβιετική Ένωση και την Πολωνία, οι οποίες μετανάστευσαν στην Ελλάδα τα τελευταία πέντε χρόνια πριν από τη διεξαγωγή της έρευνας.

Τα κυριότερα πορίσματα της έρευνας είναι τα ακόλουθα : ως προς την επαγγελματική τους πορεία στην Ανατολική Ευρώπη πριν τη μετανάστευση σχεδόν όλες εργάζονταν εκτός από ελάχιστες λόγω του ότι μόλις αποφοίτησαν ήρθαν στην Ελλάδα. Τα επαγγέλματα που εξασκούσαν αντιστοιχούσαν στη μορφωτική και επαγγελματική τους εκπαίδευση και λίγες από αυτές είχαν διευθυντικές θέσεις. Όσον αφορά την επαγγελματική ενσωμάτωση στην Ελλάδα μετά τη μετανάστευση η πλειοψηφία των γυναικών ήταν άνεργες για ένα διάστημα που κυμαίνονταν από 6 μήνες μέχρι 2 χρόνια. Οι περισσότερες κατά τη διάρκεια παραμονής τους στην Ελλάδα άλλαξαν δουλειές και εργάστηκαν στην παραοικονομία για τουλάχιστον μία φορά. Το μεγαλύτερο ποσοστό εργάζονται σε θέσεις που διαφέρουν ή που κατά μέρος συμπίπτει με την ειδικότητά τους. Από τη σύγκριση των επαγγελματικών συνθηκών στην Ανατολική Ευρώπη και στην Ελλάδα, προέκυψε η θετική εικόνα των συνθηκών απασχόλησης στην Ανατολική Ευρώπη και αρνητική για την Ελλάδα. Τα πλεονεκτήματα που ανέφεραν οι γυναίκες του δείγματος για τις συνθήκες απασχόλησης στην πρώην Σοβιετική Ένωση και την Πολωνία ήταν τα ακόλουθα : ασφάλεια εργασίας, δωρεάν υπηρεσίες φροντίδας παιδιού, μεγάλες άδειες μητρότητας, θέσεις ανάλογες με τα

επαγγελματικά προσόντα, ευκαιρίες αλλαγής καριέρας κ.α. Τα προβλήματα που προέκυψαν από την εμπειρία τους στην Ελλάδα ήταν : ανεργία, υποαπασχόληση, απουσία δωρεάν υπηρεσιών υγείας, μη ευγενική και ανέντιμη συμπεριφορά των γηγενών κ.α

Σύμφωνα με τα πορίσματα των προαναφερθέντων ερευνών, οι Πόντιοι μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση αντιμετωπίζουν στο ελληνικό κράτος σημαντικά προβλήματα οικονομικής και κοινωνικής ένταξης. Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν είναι η μερική ή ολική άγνοια της ελληνικής γλώσσας, η οποία λειτουργεί ανασταλτικά τόσο στην εξεύρεση εργασίας όσο και στην ομαλή κοινωνική ένταξη. Βλέπουμε δηλαδή ότι η άγνοια της ελληνικής γλώσσας έχει οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις. Άλλοι παράγοντες που αποτελούν τροχοπέδη στην οικονομική ένταξη αυτού του πληθυσμού είναι η σε μεγάλο βαθμό αναντιστοιχία ειδικοτήτων στη μέση, τεχνική εκπαίδευση, καθώς και η δυσκολία αναγνώρισης ισοτιμίων πτυχίων ανώτερης – ανώτατης εκπαίδευσης, γεγονός που οδηγεί τους περισσότερους σε χαμηλού γοήτρου και χαμηλών οικονομικών απολαβών επαγγέλματα, σε ευκαιριακή ετεροαπασχόληση, στις λαϊκές αγορές ή στην ανεργία. Οι Πόντιοι μετανάστες αν και διαθέτουν ένα καλό επίπεδο εκπαίδευσης, ασκούν στην Ελλάδα επαγγέλματα τελείως διαφορετικά από εκείνα που ασκούσαν στην πρώην Σοβιετική Ένωση. Οι ίδιοι εκφράζουν την επιθυμία αλλαγής του επαγγέλματος αν είχαν την ευκαιρία επαγγελματικής κινητικότητας. Η περιθωριοποίηση στο χώρο εργασίας έχει επίδραση στο ύψος του εισοδήματος αυτού του πληθυσμού, αφού η εργασία αποτελεί την κύρια εισοδηματική τους πηγή. Το ύψος του εισοδήματος είναι πολύ

χαμηλό, αφού περισσότεροι από τους μισούς κατατάσσονται στα εισοδηματικά κλιμάκια μέχρι 100 χιλ. μηνιαίως.

Τα προβλήματα κοινωνικής ένταξης των Ποντίων μεταναστών συνοψίζονται στη δυσκολία επικοινωνία στην ελληνική γλώσσα, στην άγνοια των νόμων, στη γραφειοκρατία, στην ακρίβεια της ζωής, στα προβλήματα από τη συμπεριφορά των ντόπιων. Η θέση των νεαρών κυρίως Ποντίων στην ελληνική κοινωνία καθίσταται ιδιαίτερα προβληματική, αφού καλούνται να οικοδομήσουν τη δική τους σταθερή ταυτότητα σε ένα νέο περιβάλλον στην Ελλάδα, το οποίο χαρακτηρίζεται από άλλες αξίες, διαφορετικό τρόπο ζωής, διαφορετική γλώσσα επικοινωνίας. Επίσης, αυτό που χαρακτηρίζει τους νέους είναι η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα κατά τη σχολική και επαγγελματική τους σταδιοδρομία.

Κύριος λόγος μετανάστευσης για την πλειοψηφία των Ποντίων μεταναστών είναι η επιθυμία τους να ζήσουν στην Ελλάδα. Αυτή η επιθυμία μεταβιβαζόταν από γενιά σε γενιά, ώσπου όταν οι συγκυρίες το επέτρεψαν η επιθυμία έγινε πραγματικότητα. Όμως παρατηρείται απόκλιση των προσδοκιών που έτρεφαν οι Πόντιοι μετανάστες και της πραγματικότητας που είχαν να αντιμετωπίσουν στην Ελλάδα. Αυτή η απόκλιση μεταξύ προσδοκίας και βίωσης της πραγματικότητας γεννά στους Ποντίους συναισθήματα απογοήτευσης, ανασφάλειας και απομόνωσης. Παρ'αυτά επιλέγουν την τακτική της εναρμόνισης προκειμένου να προσαρμοστούν τις καινούργιες πολιτισμικές δομές της χώρας υποδοχής. Προσπαθούν δηλαδή να συνδυάσουν τα στοιχεία της ελληνικής ταυτότητας και των πολιτισμικών στοιχείων του δικού τους πολιτισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

4.1 Δείγμα

Το δείγμα της συγκεκριμένης ποιοτικής έρευνας αποτελείται από τους Πόντιους μετανάστες που ήρθαν στην Ελλάδα την δεκαετία 1989-1999. Ο συνολικός αριθμός του δείγματος είναι έντεκα άτομα εκ των οποίων επτά είναι άνδρες και τέσσερις γυναίκες ηλικίας 32- 65 ετών. Ο συνεντευξαζόμενος έδινε πληροφορίες παράλληλα και για τα υπόλοιπα μέλη του νοικοκυριού με στόχο να αντληθούν περισσότερα στοιχεία για τις συνθήκες της οικονομικής και κοινωνικής τους ένταξης.

Οι λόγοι που επελέγη η συγκεκριμένη χρονική περίοδος είναι δύο : α) η κάλυψη εκείνης της περιόδου που σημειώθηκε το τελευταίο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα των Ποντίων μεταναστών στην Ελλάδα και β) λόγω της σχετικά πρόσφατης μετανάστευσης τους, ίσως να είναι πιο εύκολο να εντοπισθούν και να επισημανθούν τα προβλήματα και οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν στην προσπάθειά τους να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία.

Το δείγμα επελέγη με τη μέθοδο της σκόπιμης δειγματοληψίας (purposive sample), επειδή επιλέχθηκαν περιπτώσεις που θεωρήθηκαν χαρακτηριστικές σχετικά με το υπό μελέτη θέμα. Ουσιαστικά δεν πρόκειται για μέθοδο δειγματοληψίας πιθανοτήτων, ωστόσο οδηγεί συχνά σε αξιόπιστα

αποτελέσματα.⁴⁴ Η ποιοτική έρευνα που προαναφέραμε για τις γυναίκες παλιννοστούντες, βασίστηκε στη μέθοδο της σκόπιμης δειγματοληψίας και στη μέθοδο της χιονοστιβάδας. Το δείγμα αποτελούνταν από 15 γυναίκες με τις οποίες πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις. Για να δημιουργηθεί το δείγμα επιλέχθηκαν άτομα που είχαν ειδική επαγγελματική εκπαίδευση ή ήταν απόφοιτοι πανεπιστημίου και τα οποία συμμετείχαν σε προγράμματα κατάρτισης. Τα κριτήρια επιλογής του δείγματος της παρούσας έρευνας ήταν α) η χρονολογία της άφιξης των Ποντίων μεταναστών στην Ελλάδα να εμπίπτει στο χρονικό διάστημα 1989-1999 και β) οι συμμετέχοντες να είναι άνω των δεκαοκτώ ετών προκειμένου να διαφανούν και να καταδειχθούν οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τόσο στο πλαίσιο της οικονομικής (επαγγελματική αποκατάσταση, μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα) όσο και της κοινωνικής ένταξης τους στον ελλαδικό χώρο.

Στόχος της έρευνας είναι η διερεύνηση των κοινωνικο-οικονομικών παραμέτρων που χαρακτηρίζουν την πορεία προσαρμογής των Ποντίων μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, όπως οι ίδιοι οι Πόντιοι τη βιώνουν μέσα από τη δόμηση και αναπαράσταση του εαυτού τους ως κοινωνικά υποκείμενα των σύγχρονων κοινωνιών. Οι συνθήκες της ζωής των μεταναστών καθορίζουν τις αυτό-αναπαραστάσεις τους, την κοινωνική τους συνείδηση και τις δικές τους μορφές κοινότητας.

⁴⁴ Κυριαζή Ν., *Η κοινωνιολογική έρευνα: Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Ελληνικές επιστημονικές εκδόσεις, Αθήνα, 1998, σελ.118.

4.2 Μέσα συλλογής των δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων της έρευνας πραγματοποιήθηκε μέσω ποιοτικών —
 συνεντεύξεων/συνεντεύξεων βάθους με τη χρήση ημιδομημένων
 ερωτηματολογίων. Αυτού του είδους οι συνεντεύξεις παρέχουν τη δυνατότητα
 στον ερευνητή να καθοδηγεί τον ερωτώμενο βασιζόμενος σε κάποιες γενικές
 ερωτήσεις και θέματα που έχει προσδιορίσει εκ των προτέρων αλλά στη πορεία
 της έρευνας μπορούν να τροποποιηθούν. Όπως λέει χαρακτηριστικά η
 Ν.Κυριαζή, οι ερωτήσεις των ημιδομημένων ερωτηματολογίων στις συνεντεύξεις
 βάθους δεν έχουν προκαθορισμένη σειρά ούτε τίθενται με τον ίδιο τρόπο, σε κάθε
 συνέντευξη. Ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να τροποποιεί το περιεχόμενο των —
 ερωτήσεων, ανάλογα με το πως αξιολογεί ο ίδιος τα πράγματα κατά τη διάρκεια
 της συζήτησης και προσαρμόζει κατάλληλα τη μορφή και το περιεχόμενο των
 ερωτήσεων. « Βασικό χαρακτηριστικό της ποιοτικής συνέντευξης είναι ότι δίνει τη
 δυνατότητα στον ερωτώμενο να αναπτύξει τα θέματα όπως εκείνος θέλει, καθώς
 περιγράφει ελεύθερα τις εμπειρίες του, αναφέρεται σε γεγονότα και καταστάσεις
 που είχαν ιδιαίτερη σημασία για εκείνον που εκφράζει γενικώς τις απόψεις του – ο
 ερευνητής παρεμβαίνει με κατάλληλες ερωτήσεις εκεί όπου χρειάζεται, για να
 εκμαιεύσει περισσότερες πληροφορίες ή να προκαλέσει άλλο θέμα συζήτησης
 που το θεωρεί πιο σημαντικό για την έρευνα»(Κυριαζή, 1998, σελ. 262). Εξάλλου,
 ο Lazarsfeld λέει « Υποστηρίζουμε ότι ο συνεντευκτής πρέπει να χειρίζεται το
 ερωτηματολόγιο μάλλον χαλαρά και ελεύθερα. Πιστεύουμε ότι είναι πολύ πιο

σημαντικό η ερώτηση να είναι σταθερή ως προς το νόημα της, παρά ως προς τη διατύπωση» (Lazarsfeld, 1935,σελ.4).⁴⁵

Για τους λόγους που προαναφέραμε, η ποιοτική συνέντευξη/συνέντευξη βάθους με τη χρησιμοποίηση ημιδομημένων ερωτηματολογίων, κρίθηκε ως η καταλληλότερη μέθοδος συλλογής των δεδομένων στα πλαίσια της συγκεκριμένης έρευνας. Η εφαρμογή της συγκεκριμένης μεθόδου εξυπηρετούσε τους γενικούς στόχους της έρευνας, που είναι όσο το δυνατόν εις βάθος διερεύνηση της οικονομικής και κοινωνικής ένταξης των Ποντίων μεταναστών στην ελληνική κοινωνία και κυρίως η πρόσληψη από τους ίδιους των διαδικασιών και των μηχανισμών ένταξης και προσαρμογής. Ειδικά για τη μελέτη της δόμησης της εθνικής ταυτότητας των Ποντίων μεταναστών η συγκεκριμένη μέθοδος είναι ίσως η καλύτερη γιατί δίνει τη δυνατότητα να διερευνηθεί το πώς οι ίδιοι ορίζουν την ταυτότητά τους στο καινούργιο κοινωνικοοικονομικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Όπως προαναφέραμε, οι ποιοτικές συνεντεύξεις βασίζονταν σε ένα ημιδομημένο ερωτηματολόγιο το οποίο κατασκευάστηκε μετά από την ανασκόπηση των θεωρητικών και ερευνητικών ευρημάτων για το υπό μελέτη θέμα. Οι συνεντεύξεις είχαν ως στόχος την ολοκληρωμένη αντίληψη των καταστάσεων, τόσο στο επίπεδο της αντικειμενικής πραγματικότητας όσο και στο επίπεδο του υποκειμενικού νοήματος που αποδίδουν τα ερευνώμενα πρόσωπα σε αυτήν.⁴⁶

⁴⁵ Mishler G.E., *Συνέντευξη έρευνας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996,σελ.47.

⁴⁶ Λάζος, Γ., *Το πρόβλημα της ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες, θεωρία και πράξη*, Παπαζήση, Αθήνα, 1998.

Οι ερωτήσεις ήταν στην πλειοψηφία τους ανοιχτές και κατανέμονταν σε θεματικές ενότητες όπως περιγράφονται στον πίνακα 1. Το σκεπτικό για τη διαμόρφωσή τους προέκυψε από τα ερωτήματα που τέθηκαν στα πλαίσια της παρούσας εργασίας.

Οι συνεντευξιαζόμενοι μίλησαν για τις συνθήκες ύπαρξής τους, για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, μίλησαν για τα προβλήματα και τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν στην κοινωνική και οικονομική τους ένταξη στην Ελλάδα. Οι συνεντεύξεις δείχνουν με γλαφυρό τρόπο, τη συνάρθρωση της ατομικής τους ιστορία με την ιστορία της εποχής, την αναγνώριση και νοηματοδότηση δομικών και ιστορικών παραγόντων στις δυνατότητες και στις προσωπικές επιλογές και δραστηριότητές τους.

Σύμφωνα με τον Μπαχτίν (Bakhtin, 1984: 119-120) στα πλαίσια μιας φαινομενολογίας του άλλου «αναζητήσαμε σ' αυτές τις αφηγήσεις τα κοινωνικά εκείνα νοήματα, που συνθέτουν το διαλεκτικό βάθος της βιωμένης ύπαρξης. Η πρόσωπο με πρόσωπο συνομιλία του ερευνητή με το βιογραφούμενο παίρνει το χαρακτήρα της πιο άμεσης επαφής με την ιστορία, με ό,τι διαδραματίζεται στο χώρο και στο χρόνο, και ολοκληρώνει τη θεωρητική και ερευνητική του συγκρότηση. Από γνωσιολογική άποψη η συνάντηση του κοινωνιολόγου, ενός γνωστικού υποκειμένου, με όλη την παρακαταθήκη θεωριών, εμπειριών και σημασιών που συγκροτούν την κοινωνική του συνείδηση, με το βιογραφούμενο, με τον άλλο, είναι μια συνάντηση του νοήματος με το χώρο και το χρόνο, δηλαδή μια συνάντηση με την ιστορία.

Δεν συνειδητοποιούμε καλά τον εαυτό μας και δεν ολοκληρωνόμαστε ως κοινωνικές συνειδήσεις παρά μόνο στο διάλογο μας με τον άλλο. Οδηγεί η βιογραφία σε κορυφαίες στιγμές κοινωνικής αυτοσυνειδησίας για τον κοινωνιολόγο και τον αναγνώστη του»⁴⁷

Οι ημιδομημένες συνεντεύξεις που κάναμε στη παρούσα έρευνα εμπεριέχουν στοιχεία της βιογραφικής προσέγγισης στο ότι οδηγούν σε μια αποσπασματική αφήγηση ζωής. Αυτό αποτελεί έναν φορέα κοινωνιολογικής γνώσης, είναι το πρωτογενές υλικό που προσφέρεται για επεξεργασία επειδή συμπυκνώνει ένα εν δυνάμει πολύτιμο από κοινωνιολογική άποψη υλικό. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μεθόδου είναι η κατανόηση των κοινωνικών σχέσεων και φαινομένων μέσα από τη διερεύνηση της ατομικής ζωής, τη διαχρονική θεώρηση της ατομικής και κοινωνικής ζωής και την έμφαση στην υποκειμενική πρόσληψη των κοινωνικών φαινομένων⁴⁸

4.3 Διαδικασία συλλογής των δεδομένων. Δυσκολίες κατά τη διεξαγωγή της έρευνας.

Η παρούσα μελέτη διενεργήθηκε στα πλαίσια της διπλωματικής εργασίας του μεταπτυχιακού προγράμματος Κοινωνικός Αποκλεισμός και Μειονότητες του

⁴⁷ Internet www.auih.gr/virtualschool Μετανάστες Πόντιοι: Ιστορίες ζωής, σελ 4.

⁴⁸ Βλ. Μαρία Θανοπούλου και Μαρίνα Πετρινιώτη, Βιογραφική προσέγγιση : Μια άλλη πρόταση για την κοινωνιολογική θεώρηση της ανθρώπινης εμπειρίας, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 1987, σελ.27.

Παντείου Πανεπιστημίου σε συνεργασία με το τμήμα Ψυχολογίας, κατά το Δ' εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2000-2001. Η διεξαγωγή των συνεντεύξεων διήρκησε από τον Μάιο έως τον Ιούλιο του 2001.

Πριν από τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκαν επαφές με τον πρόεδρο του συλλόγου Ποντίων Καλλιθέας «Μιθριδάτης» και της Ένωσης Ποντίων Κορυθαλλού και Νίκαιας, προκειμένου να ενημερωθούν για τους σκοπούς της έρευνας καθώς επίσης και για τον εντοπισμό των Ελληνοποντίων με τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά.

Πριν από την πραγματοποίηση της συνάντησης για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων προηγούνταν τηλεφωνική επικοινωνία κατά την οποία αναφερόταν ο ρόλος του ερευνητή, ο σκοπός της έρευνας καθώς και τα πλαίσια στα οποία διεξάγονταν. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στους χώρους των ποντιακών συλλόγων καθώς επίσης και στις οικίες των Ελληνοποντίων. Οι συνεντεύξεις διεξάγονταν σε μορφή διαλόγου και οι απαντήσεις καταγράφονταν συγχρόνως από τον συνεντευκτή με τη χρήση μαγνητοφώνου. Ο συνολικός χρόνος για κάθε συνέντευξη κυμαινόταν από 1 ½ έως 2 ώρες. Για τη συμμετοχή των Ποντίων του δείγματος διασφαλίστηκε η ανωνυμία τους ενώ τους δόθηκε η δυνατότητα να έχουν τα αποτελέσματα της έρευνας μετά το πέρας της διεξαγωγής της.

Μια δυσκολία που προέκυψε κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας, ήταν η ακύρωση πολλών συνεντεύξεων λόγω κυρίως των άστατων ωραρίων εργασίας των Ελληνοποντίων. Επειδή η έρευνα έπρεπε να διεξαχθεί σε συγκεκριμένο

χρονικό διάστημα, επιστρατεύθηκε και η μέθοδος της δειγματοληψίας χιονοστιβάδας (snowball sample). Όπως προαναφέραμε, είχαν προηγηθεί επαφές με δύο Συλλόγους Ποντίων για τον εντοπισμό του αρχικού δείγματος των επτά ατόμων, οι οποίοι στη συνέχεια διευκόλυναν την πρόσβασή μας στα υπόλοιπα τέσσερα άτομα. Οι ίδιοι οι συνεντευξιαζόμενοι μας παρέπεμπαν σε Ελληνοπόντιους προερχόμενους από το άμεσο συγγενικό ή φιλικό τους περιβάλλον και οι οποίοι ήταν διαθετειμένοι να συμμετάσχουν στην έρευνα..

Επίσης η άντληση πληροφοριών, ιδιαίτερα ποιοτικών, από μειονοτικές ομάδες όπως είναι οι Πόντιοι μετανάστες, είναι μια πολυδιάστατη διαδικασία, καθώς οι παράγοντες που επεμβαίνουν δεν περιορίζονται μόνο στα όσα παραδοσιακά γνωρίζουμε για την αλληλεπίδραση μεταξύ ερευνητή και ερωτώμενου,⁴⁹ όπως για παράδειγμα η εξωτερική εμφάνιση, ο τόνος φωνής, η συμπεριφορά του συνεντευκτή που καθορίζει τη θετική ανταπόκριση των συνεντευξιαζόμενων, αλλά και έχουν σχέση με τη δυναμική της σχέσης της μειονοτικής ομάδας με την κυρίαρχη ομάδα.⁵⁰ Επιπλέον « γλωσσικές δυσκολίες και δυσκολίες κατανόησης –από πλευρά ερευνητή – της σκέψης και της συμπεριφορά τους «άλλου», (υποκείμενο- μειονότητα) αποτελούν ορισμένα μεθοδολογικά και θεωρητικά προβλήματα, τα οποία καλείται να αντιμετωπίσει ο ερευνητής.»⁵¹

⁴⁹ Λαζος Γ., *Το πρόβλημα της ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες-θεωρία και πράξη*, Παπαζήση, Αθήνα, 1998, σελ.73-75.

⁵⁰ Δικαίου Μ., *Απώλειες πληροφοριών στη συνέντευξη : το παράδειγμα της έρευνας αναγκών σε πληθυσμό Ελληνοποντίων*, *Ψυχολογία*, σελ. 96.

⁵¹ Οπ.π.58.

Παρά τις προαναφερθείσες δυσχέρειες κατά τη διεξαγωγή της έρευνας, η κατανόησή αυτών των δυσκολιών από την πλευρά του ερευνητή πριν από την έναρξη της έρευνας, βοήθησε στην καταπολέμησή τους και στην ομαλή διεξαγωγή των συνεντεύξεων. Για παράδειγμα, δύο από τους συνεντευξιζόμενους με δυσκολία κατανοούσαν την ελληνική γλώσσα. Η κατανόηση αυτής της δυσκολίας από τον ερευνητή συνέτεινε στην προσαρμογή του λεξιλογίου της συνέντευξης στις γλωσσικές δυνατότητες του ερωτώμενου. Επίσης, η αναφορά του ερευνητή στην ποντιακή του ταυτότητα συνέβαλε στη δημιουργία εμπιστοσύνης και φιλικού κλίματος που βοήθησε συνεντευκτή και συνεντευξιζόμενο στην αντιμετώπιση της «καινούργιας» κατάστασης της συνέντευξης.

Πίνακας 1. Γενικοί θεματικοί άξονες και επιμέρους θεματικές κατηγορίες των συνεντεύξεων της έρευνας.

Γενικοί θεματικοί άξονες	Επιμέρους θεματικές κατηγορίες
Δημογραφικά χαρακτηριστικά	• ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, χώρα προέλευσης, φύλο, έτος άφιξης στην Ελλάδα, μορφωτικό επίπεδο, λόγοι μετανάστευσης
Οικονομική ένταξη	• επάγγελμα στη χώρα υποδοχής, επάγγελμα στη χώρα προέλευσης, ενέργειες για εξεύρεση εργασίας, δυσκολίες που αντιμετώπισαν στην ελληνική αγορά εργασίας, παρακολούθηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης, ύψος μηνιαίου οικογενειακού εισοδήματος, χρήση καταναλωτικών αγαθών, προσδοκίες για αλλαγή ή όχι του επαγγέλματος.
Κοινωνική ένταξη	• Γλώσσα (γνώση της ελληνικής γλώσσας-γραφή-ανάγνωση-κατανόηση), γνώση άλλων γλωσσών, γλώσσα προτίμησης. Συνθήκες ζωής και σχέσεις (συμμετοχή σε συλλόγους, ελεύθερος χρόνος-διασκέδαση, σχέσεις με συγγενείς-φίλους, δυσκολίες που συνάντησαν σε διάφορους τομείς). Στερεότυπες αντιλήψεις για τους Έλληνες και τους Πόντιους (ποια θεωρούν τα

κύρια χαρακτηριστικά των Ελλήνων και των Ποντίων).

Εθνική ταυτότητα (έννοια της πατρίδας, τακτική προσαρμογής στο νέο πολιτισμικό περιβάλλον).

Αυτοαντίληψη (πως οι ίδιοι αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους και την προσαρμογή τους στην ελληνική κοινωνία).

Διαφορές στο επίπεδο του τρόπου ζωής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το συγκεκριμένο κεφάλαιο έχει ως στόχο την παρουσίαση και ανάλυση των ευρημάτων αναφορικά με το υπό μελέτη θέμα μέσα από την εις βάθος διερεύνηση των απόψεων των Ποντίων μεταναστών του δείγματός μας. Η ανάλυση των ποιοτικών συνεντεύξεων βασίστηκε πάνω σε κάποιες θεματικές κατηγορίες έτσι όπως τις παρουσιάσαμε στη μεθοδολογία της έρευνας. Η πλειοψηφία από αυτές τις θεματικές είχαν προβλεφθεί και σχεδιαστεί πριν τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων βάσει της βιβλιογραφίας και αποτελούσαν βασικές κατευθύνσεις πάνω στις οποίες βασίστηκαν οι συνεντεύξεις. Όπως περιμέναμε, κάποιες άλλες θεματικές κατηγορίες προέκυψαν κατά τη διεξαγωγή της έρευνας. Συγκεκριμένα πρόκειται για τις κατηγορίες που αφορούν τις αλλαγές στο επίπεδο του τρόπου ζωής μεταξύ της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και της Ελλάδας, και τον προσδιορισμό του ύψους του μηνιαίου οικογενειακού εισοδήματος. Οι κατηγορίες αυτές προέκυψαν μετά τη διεξαγωγή της τρίτης συνέντευξης και στη συνέχεια ενσωματώθηκαν στις υπόλοιπες συνεντεύξεις.

Η ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων βασίστηκε σε μια συστηματική μέθοδο ανάλυσης, τη μέθοδο της θεμελιωμένης θεωρίας (grounded theory) (Κυριαζή, 1998, σελ. 270-275). Για τη διεξαγωγή της παρούσας ποιοτικής έρευνας βασιστήκαμε σε ένα θεωρητικό πλαίσιο βάσει της ανασκόπησης των θεωρητικών

και εμπειρικών ευρημάτων. Η θεωρία δεν επιβαλλόταν στα δεδομένα της έρευνας αλλά με βάση τα δεδομένα αναδυόταν η θεωρία.

Α. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ**Πίνακας 2**

Κοινωνικοδημογραφικά στοιχεία των Ποντίων του δείγματος. Παράλληλη παράθεση στοιχείων από έρευνα στο γενικότερο πληθυσμό.(Ομογενείς από την πρώην Σοβιετική Ένωση 1985-1995.

Ηλικία	Συχνότητες	Ποσοστό	Ποσοστό
32-45	7	63,6	27,65
46-62	4	36,3	11,23
<u>Φύλο</u>			
Άνδρες	7	63,6	
Γυναίκες	4	36,3	
<u>Οικογ.κατάσταση</u>			
Έγγαμοι	10	90,9	64,84
Διαζευγμένοι	1	9,0	1,37
<u>Χώρα προέλευσης</u>			
Καζακστάν	5	45,5	55,09
Ουζμπεκιστάν	1	9,0	2,08
Σοχούμ	2	18,1	
Καύκασο	2	18,1	
Αμπχαζία	1	9,0	20,37
<u>Εκπαιδευτικό Επίπεδο</u>			
Πανεπιστημιακής εκπαίδ.	4	36,3	15,71
ΤΕΙ	3	27,2	16,9
Λύκειο	4	36,3	24,04
<u>Λόγοι μετανάστευσης</u>			
Επιστροφή στην πατρίδα	9	81,8	25,49
Εθνικιστικές συγκρούσεις	2	18,1	3,92

Έτος άφιξης

1990	4	36.6
1992	1	9.0
1993	1	9.0
1994	1	9.0
1995	1	9.0
1997	1	9.0
1999	2	18.1

Ο πίνακας 2. μας δείχνει πώς κατανέμεται ηλικιακά το δείγμα. Παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των ατόμων του δείγματος συγκεντρώνεται στην ευρύτερη ηλικιακή ομάδα των 32-45 ετών. Παρατηρούμε δηλαδή ότι πρόκειται για άτομα, τα οποία έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους και ανήκουν στην πιο παραγωγική ηλικιακή ομάδα. Αναφορικά με το φύλο παρατηρούμε ότι οι άνδρες (επτά άτομα) υπερτερούν έναντι των γυναικών (τέσσερα άτομα).

Όσον αφορά την οικογενειακή κατάσταση των ατόμων του δείγματος παρατηρούμε ότι οι έγγαμοι αποτελούν την συντριπτική κατηγορία ενώ στο δείγμα περιλαμβάνεται και μια διαζευγμένη. Συνεχίζοντας, εξετάζοντας τη χώρα προέλευσης, γίνεται ορατό ότι ο μεγαλύτερος αριθμός ατόμων δηλώνουν ως χώρα προέλευσης το Καζακστάν και ακολουθούν κατά φθίνουσα σειρά το Σοχούμ, ο Καύκασος, το Ουζμπεκιστάν και η Αμπχαζία. Αναφορικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο παρατηρούμε ότι τα περισσότερα άτομα του δείγματός μας συγκεντρώνονται στα επίπεδα της δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται για άτομα με υψηλό ή μέσο

εκπαιδευτικό επίπεδο, ενώ αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι δεν εμφανίζεται η κατηγορία «αγράμματος/η».

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι λόγοι που ώθησαν τους Πόντιους του δείγματος μας στη μετανάστευση προς την Ελλάδα. Η πλειοψηφία των Ποντίων αναφέρει ως κύριο λόγο μετανάστευσης την επιστροφή στην πατρίδα. Χαρακτηριστικά όπως αναφέρει μία συνεντευξιαζόμενη « ήρθαμε στην Ελλάδα επειδή είμαστε Έλληνες..οι προγονοί μας είναι από τον Πόντο....με την καταστροφή το '22 οι δικοί μας πήγαν με βάρκες απέναντι στον Καύκασο, στη Ρωσία στα παράλια της Μαύρης θάλασσας και εκεί μέχρι το '49 όπου έκανε εξορία ο Στάλιν από την περιοχή του Καυκάσου, όλο τον ελληνικό πληθυσμό και όχι μόνο, έγινε μια δεύτερης μικρής έκτασης γενοκτονίας και εκεί πολύς κόσμος πέθανε στις στέπες στα άγονα εκείνα μέρη. Από το '63 επαναπατρίσθηκαν σταδιακά, από όλα τα μέρη της Ρωσίας μέχρι σήμερα».

Άλλοι αναφέρουν :«Για την πατρίδα», «Για να γνωρίσω την Ελλάδα, την πατρίδα», « Με μια λέξη που λέγεται πατρίδα, ο προπάππους μας έλεγε συνέχεια για την Ελλάδα, είχαμε ένα όνειρο να πάμε εκεί, στην Πατρίδα, την Ελλάδα». «Από τα παιδικά χρόνια που ζούσε η γιαγιά, μια ζωή ακούγαμε για την Ελλάδα, οι γονείς μας και εμείς ονειρευόμασταν να πάμε στην πατρίδα όχι για μια καλύτερη ζωή, και εκεί ζούσαμε καλά, πριν από την περεστρόικα ». Ο κύριος Κ., ο οποίος ήρθε στην Ελλάδα την τελευταία πενταετία, αναφέρει χαρακτηριστικά :« Είναι ένα βήμα της ιστορίας πιστεύω για να έρθουν χιλιάδες κόσμος και από τα ελληνικά προξενεία υπήρχε παρότρυνση για να έρθουμε στην Ελλάδα, κυρίως στη Βόρεια

Ελλάδα. ...από γιαγιά και από παππού ακούγαμε ότι κάποια στιγμή θα πάμε στην Ελλάδα.....ήρθε αυτή η στιγμή και ήρθαμε».

Ένα πολύ μικρό ποσοστό αναφέρει ότι ήρθαν στην Ελλάδα λόγω εθνικιστικών συγκρούσεων που σημειώνονταν στην ευρύτερη περιοχή της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

Οι Πόντιοι του δείγματος της έρευνας αναφέρουν ως κύριο λόγο μετανάστευσης την επιθυμία τους να ζήσουν στην Ελλάδα παρόλο που αυτοί οι άνθρωποι δεν είχαν γνωρίσει ποτέ την πατρίδα, είχαν γεννηθεί και μεγαλώσει σε άλλη χώρα, υπήρχε όμως άσβεστη η ελπίδα να επιστρέψουν στην Ελλάδα, την πατρίδα τους. Αυτός ο διακαής πόθος, μεταβιβαζόταν από τη μια γενιά στη άλλη, και όταν το επέτρεψαν οι συγκυρίες κατόρθωσαν να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα. Η άνοδος του Μ.Γκορμπατσώφ στη θέση του Γενικού Γραμματέα του Κ.Κ.Σ.Ε καθόρισε την αρχή της πολιτικής, η οποία δημιούργησε τις προϋποθέσεις μετανάστευσης πληθυσμών προς ομοεθνές κράτος.

Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι δεν αναφέρθηκαν από τους συνεντευξιζόμενους οικονομικοί λόγοι μετανάστευσης. Επίσης ως προς το έτος άφιξης στην Ελλάδα, παρατηρούμε ότι πλειοψηφία του δείγματος έχει έρθει το έτος 1990 σε ποσοστό 36,6%. Αυτή την περίοδο σημειώνεται αυξημένο μεταναστευτικό κύμα Ποντίων μεταναστών στην Ελλάδα λόγω των τραγικών εξελίξεων που ακολούθησαν την κατάρρευση του καθεστώτος του υπαρκτού σοσιαλισμού το 1991. Επίσης, την ίδια περίοδο σημειώνονται έντονες εθνικιστικές συγκρούσεις στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

B. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ**1. Επάγγελμα στην Ελλάδα και στην πρώην Σοβιετική Ένωση.****ΠΙΝΑΚΑΣ 3.**

Επάγγελμα στην Ελλάδα	Επάγγελμα στην πρώην Σοβιετική Ένωση
Καθαρίστρια	Λογίστρια
Συνταξιούχος	Δικαστικός υπάλληλος
Μικροπωλητής	Μηχανολόγος- μηχανικός
Καθαρίστρια	Γραμματέας
Βοηθός νοσοκόμας	Νοσηλεύτρια
Μικροπωλητής	Τεχνίτης
Μικροπωλητής	Επιδημιολόγος
Οικοδομή	Μηχανικός
Μικροπωλητής	Πολιτικός μηχανικός
Οδηγός	Οδηγός ΕΘΕΛ
Υπεύθυνος παραγωγής ενδύμ.	Υπεύθυνος παραγωγής ενδ.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε την αναντιστοιχία μεταξύ επαγγέλματος που ασκούσαν οι Πόντιοι του δείγματος στην πρώην Σοβιετική Ένωση και σε αυτά που ασκούν στην Ελλάδα. Ενδεικτικό είναι ότι εννέα από τα έντεκα άτομα ασκούν στην Ελλάδα επαγγέλματα τελείως διαφορετικά από αυτά που ασκούσαν στην πρώην Σοβιετική Ένωση. Μόνο ένα από τα έντεκα άτομα ασκεί το ίδιο επάγγελμα που ασκούσε στη χώρα προέλευσης. Βλέπουμε δηλαδή πως τα

επαγγέλματα που ασκούν στη χώρα υποδοχής οι Πόντιοι του δείγματος της έρευνας, δεν αντιστοιχούν με αυτά που ασκούσαν στη χώρα προέλευσης. Η μη αναγνώριση των πτυχίων και των διπλωμάτων τους φαίνεται ότι είναι συνυφασμένη με αυτή την αναντιστοιχία που προαναφέραμε. Οι ίδιοι αναφέρουν τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν για να υπερβούν τα γραφειοκρατικά εμπόδια της αναγνώρισης των πτυχίων και σε αρκετές περιπτώσεις την υποβάθμιση από πλευράς ελληνικών φορέων των πτυχίων τους. Επίσης ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει τις επαγγελματικές δραστηριότητες των Ποντίων, αλλά και τις προοπτικές προσαρμογής τους στην ελληνική αγορά εργασίας είναι το εκπαιδευτικό τους επίπεδο. Το εκπαιδευτικό σύστημα της πρώην Σοβιετικής Ένωσης χαρακτηρίζεται από πολύ μεγαλύτερη εξειδίκευση των αποφοίτων τόσο της δευτεροβάθμιας τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης όσο και της τριτοβάθμιας και τεχνολογικής εκπαίδευσης. Όμως ελληνική αγορά εργασίας λειτουργεί κάτω από διαφορετικές συνθήκες και δεν προσφέρει μεγάλους αριθμούς θέσεων εξειδικευμένης εργασίας ώστε να απορροφηθούν οι Πόντιοι μετανάστες που διαθέτουν αυτά τα προσόντα. Ως προς το φύλο παρατηρούμε ότι και οι τέσσερις γυναίκες του δείγματος ασκούν διαφορετικά επαγγέλματα από εκείνα που ασκούσαν στην πρώην Σοβιετική Ένωση. Πιο συγκεκριμένα, βλέπουμε ότι είναι σε υποβαθμισμένες από τις προηγούμενες θέσεις τους. Για παράδειγμα, η κυρία Μ. στην πρώην Σοβιετική Ένωση ασκούσε το επάγγελμα του επιδημιολόγου ενώ στην Ελλάδα ασκεί το επάγγελμα του μικροπωλητή. Σε αυτό το σημείο μπορούμε να λάβουμε υπόψη μας ορισμένες θεωρητικές υποθέσεις που υποστηρίζουν ότι η θέση της γυναίκας μετανάστριας είναι περισσότερο υποβαθμισμένη από του άνδρα μετανάστη λόγω της τριπλής της

ιδιότητας ως γυναίκας, ως ξένης και ως μέλος της εργατικής τάξης. Επίσης σύμφωνα με τα στοιχεία έρευνας που προαναφέραμε στο κεφάλαιο τρία και αφορούσε τις γυναίκες παλιννοστούντες από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, καταδεικνύεται ότι οι γυναίκες ασκούν στην Ελλάδα αναντίστοιχα επαγγέλματα με τη μόρφωση και την επαγγελματική τους εκπαίδευση.

2.Ενέργειες για την εξεύρεση εργασίας.

Αναφορικά με τις ενέργειες που έκαναν οι ίδιοι για να βρουν εργασία παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των συνεντευξαζόμενων δεν απευθύνθηκε στον ΟΑΕΔ ή σε κάποια ελληνική υπηρεσία ή φορέα αλλά στηρίχθηκε στη βοήθεια του συγγενικού και ευρύτερου φιλικού περιβάλλοντος. Τα άτομα τα οποία έκαναν χρήση των υπηρεσιών, αναφέρουν ότι οι προσφερόμενες θέσεις ήταν πολύ κατώτερες των προσόντων που διέθεταν. Επίσης, υπήρχε μια δυσπιστία αναφορικά με την αποτελεσματικότητα αυτών των υπηρεσιών, προερχόμενη ενδεχομένως από την εμπειρία που είχαν οι συγγενείς και οι φίλοι των Ποντίων του δείγματος οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα νωρίτερα.

Χαρακτηριστικά αναφέρουν : «Λόγω της άγνοιας της ελληνικής γλώσσας, δεν έκανα προσπάθειες για εργασία, μου βρήκανε δουλειά (εννοεί τους συγγενείς) σε εργοστάσιο». «Βρήκα δουλειά μέσω γνωστών - ο ένας με τον άλλον ξέρουν τις ανάγκες». «Το 1989 ήρθε ο αδελφός μου στην Ελλάδα για μόνιμη εγκατάσταση και εκείνος ήταν αυτός που με έστειλε για δουλειά». « Είχα τον αδελφό μου που ήρθε το 1991 στην Ελλάδα και με βοήθησε για δουλειά και μου είπε πως να κινηθώ». Η κυρία Δ. αναφέρει : «Ο ΟΑΕΔ δεν προσέφερε δουλειά, δεν βρήκαμε μία ουσιαστική βοήθεια, οι συγγενείς ήταν αυτοί που από την πρώτη στιγμή από

το τελωνείο, μας βοήθησαν. Είχε έρθει ο αδελφός μου δύο μήνες πιο νωρίς και αυτός μας βρήκε σπίτι και το νοικιάσαμε, μας βρήκε δουλειά». Ο κύριος Σ., ο οποίος μετανάστευσε στην Ελλάδα πριν από δύο χρόνια, αναφέρεται και εκείνος στο ρόλο που διαδραμάτισαν οι συγγενείς του στα πρώτα χρόνια της εγκατάστασής του στην Ελλάδα : «Οι συγγενείς και γνωστοί τους πρώτους μήνες μας έδωσαν χρήματα. Είχε έρθει νωρίτερα ο θείος μου στην Ελλάδα και στηριχθήκαμε σ' αυτόν - κάτι να μας πει, που να κοιμηθούμε, που να βρούμε δουλειά, να μας δείξει πέντε πράγματα, πώς να κινηθούμε». Κάποιοι άλλοι αναφέρουν : «Μόνο ένας βρήκε εργασία από τον ΟΑΕΔ. Οι φίλοι βοήθησαν οι γνωστοί, δεν βοήθησε κανένας να βρούμε δουλειά». «Γραφήκαμε στον ΟΑΕΔ, δεν βρήκαμε δουλειά από εκεί, μέσω γνωστών βρήκαμε δουλειά.»

Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι περισσότεροι Πόντιοι του δείγματός μας στηρίχθηκαν σε φίλους-συγγενείς στην προσπάθεια τους να βρουν εργασία και λιγότερο στις υπηρεσίες του κράτους, ενδεχομένως λόγω της προγενέστερης εμπειρίας των συγγενών και των φίλων τους.

3.Δυσκολίες στην ελληνική αγορά εργασίας.

Όσον αφορά τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν οι ίδιοι στην ένταξη τους στην ελληνική αγορά εργασίας, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων αναφέρει ότι η κυριότερη δυσκολία είναι η μη αναγνώριση των πτυχίων και των διπλωμάτων τους ώστε να ασκήσουν τα ίδια ή παρεμφερή επαγγέλματα που ασκούσαν στην χώρα προέλευσης. Ο κύριος Δ., μικροπωλητής στο επάγγελμα, αναφέρει χαρακτηριστικά : « σπούδασα πολιτικός μηχανικός στην πρώην Σοβιετική Ένωση και εδώ μου λένε να δώσω εξετάσεις για να αναγνωρισθεί το

δίπλωμά μου, να δώσω εξετάσεις ενώ ασκούσα αυτό το επάγγελμα επί είκοσι χρόνια στην πρώην Σοβιετικής Ένωση. Να πιάω να δουλέψω σκουπιδιάρης για μένα είναι πρόβλημα και προσβολή». Εντούτοις, και οι ίδιοι αναγνωρίζουν τον περιορισμό των ευκαιριών απασχόλησης που επικρατεί για τον γενικότερο γηγενή πληθυσμό, και γενικότερα είναι ενήμεροι του προβλήματος της ανεργίας στην Ελλάδα. Πάντως, τα άτομα του δείγματος της έρευνας, δεν ζητούν να εργασθούν αποκλειστικά στα επαγγέλματα που έχουν σπουδάσει, αλλά λόγω του υψηλού επιπέδου εκπαίδευσης που διαθέτουν, θα ήθελαν να μην κάνουν εργασίες με χαμηλό γόητρο και χαμηλή αμοιβή. Επίσης άλλη δυσκολία που συνάντησαν είναι η άγνοια της ελληνικής γλώσσας που έκανε δυσχερή την επικοινωνία σε επαγγελματικό και κοινωνικό επίπεδο. Επίσης, επειδή οι περισσότεροι εργάζονται ως μικροπωλητές στις λαϊκές αγορές αναφέρουν την εργασιακή ανασφάλεια που νιώθουν λόγω της μη χορήγησης αδειών από τους δήμους με αποτέλεσμα να υπάρχει έντονο το συναίσθημα της ανασφάλειας και αβεβαιότητας για το άμεσο μέλλον. Η κυρία Σ., η οποία εργάζεται ως μικροπωλητής στις λαϊκές αγορές αναφέρει : « Δεν έχουμε σταθερή δουλειά, έχουμε ακόμα ανασφάλεια, πουλάμε εμπορεύματα στις λαϊκές, κουρτίνες, υφάσματα, αλλά δεν μας δίνει η δημοτική αρχή άδειες να πουλήσουμε τα εμπορεύματά μας» Αυτό το συναίσθημα εκφράζεται κυρίως από τους αυτοαπασχολούμενους και όχι από εκείνους που έχουν σχέση εξαρτημένης μισθωτής εργασίας.

4. Παρακολούθηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης.

Ως προς την παρακολούθηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματός μας,

δεν έχει παρακολουθήσει τέτοια προγράμματα. Μόνο ένας παρακολούθησε πρόγραμμα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας και επωφελήθηκε από αυτό. Χαρακτηριστικό πάντως είναι ότι όλοι αναγνωρίζουν τη σπουδαιότητα και τη χρησιμότητα αυτών των προγραμμάτων, αλλά λόγω των άστατων ωραρίων εργασίας δεν μπορούσαν να τα παρακολουθήσουν. Έπρεπε είτε να παρακολουθούν τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και να συντηρούνται με τα χρήματα της επιδότησης, τα οποία όμως δεν επαρκούσαν για την κάλυψη των οικογενειακών αναγκών και υποχρεώσεων, είτε να εργάζονται πολλές ώρες της ημέρας προκειμένου να ανταποκριθούν επαρκώς στις υποχρεώσεις τους. Ο κύριος Κ., αναφέρει : « Θέλαμε να παρακολουθήσουμε τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ή να μάθουμε τουλάχιστον τη γλώσσα που τόσο μας αρέσει. Η επιδότηση όμως ήταν πολύ μικρή και δεν μπορούσα να συντηρήσω την οικογένειά μου. Έπρεπε να διαλέξω προγράμματα ή δουλειά» Δύο άλλοι λόγοι που προβάλλεται για την μη παρακολούθηση των προγραμμάτων είναι ότι τα προγράμματα δεν επαρκούσαν για όλους, και ότι χρειαζόταν η μεσολάβηση «γνωστών» για να τα παρακολουθήσουν.

5. Μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα.

Αναφορικά με τα μηνιαία οικογενειακά εισοδήματα των Ποντίων του δείγματος, παρατηρούμε ότι αυτά κυμαίνονται μεταξύ 100.000 – 250.000 δρχ. Η οικονομική κατάσταση είναι ίσως το σοβαρότερο πρόβλημα το οποίο δημιουργεί και άλλα προβλήματα. Το ύψος του εισοδήματος που δήλωσαν είναι πολύ μικρό, αφού οι περισσότεροι κατατάσσονται στα εισοδηματικά κλιμάκια μέχρι 100.000 δρχ. Δεν υπάρχουν στοιχεία για τα εισοδήματα των ελληνικών νοικοκυριών ώστε να

συγκριθούν με τα αντίστοιχα εισοδήματα των Ποντίων του δείγματός μας. Σύμφωνα όμως με στοιχεία έρευνας για την κατανομή του εισοδήματος στην περιοχή της πρωτεύουσας,⁵² και τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας για το 1997-1998, η οικονομική κατάσταση των Ελλήνων είναι πολύ καλύτερη.

6. Χρήση διαρκών καταναλωτικών αγαθών.

Όσον αφορά τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά (ιδιοκτησιακό καθεστώς του σπιτιού και ο εξοπλισμός του) παρατηρούμε ότι σχεδόν όλοι δήλωσαν ότι διαθέτουν τον απαραίτητο οικιακό εξοπλισμό καθώς επίσης και αυτοκίνητο. Αναφορικά με τι ιδιοκτησιακό καθεστώς του σπιτιού, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα δέκα από τα έντεκα άτομα δήλωσαν ότι έχουν ιδιόκτητο σπίτι. Αλλά και εκείνος που δεν έχει δικό του σπίτι, δήλωσε ότι στοχεύει στο άμεσο μέλλον να αγοράσει. Η τάση για απόκτηση ιδιόκτητης κατοικίας και η σύνδεσή της με την μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα, εκφράστηκε από το σύνολο του δείγματος. Η προαναφερθείσα τάση εκφράζει και το χαρακτήρα και την ιδιοσυγκρασία των Ελληνοποντίων γενικότερα, οι οποίοι θεωρούν ότι το χτίσιμο του σπιτιού βοηθάει το ρίζωμα στον τόπο. Η κυρία Γ., αναφέρει : «Με το να αποκτάς δικό σου σπίτι ριζώνεις στο χώρο, είμαστε μαθημένοι να έχουμε δικό μας σπίτι, κάπως δύσκολο, αλλά τι να κάνουμε».

⁵² Καράγιωργας Σ., Κασσιμάτη Κ., Πανταζίδης Ν.,(1988). Έρευνα για τη σύνθεση και την κατανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα. Μέρος πρώτο. Αποτελέσματα για την περιοχή της πρωτεύουσας, ΕΚΚΕ, στο βιβλίο της Κασσιμάτη Κ., *Πόντιοι μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση : κοινωνική και οικονομική τους ένταξη*.

7. Προσδοκίες για αλλαγή επαγγέλματος.

Η υποβαθμισμένη επαγγελματική ένταξη των ατόμων του δείγματος της έρευνας είναι φυσικό να επηρεάζει τις προσδοκίες τους για την αλλαγή του επαγγέλματος. Η πλειοψηφία του δείγματος εξέφρασε την επιθυμία να αλλάξει επάγγελμα και να κινηθεί σε επαγγέλματα αντίστοιχα των σπουδών τους. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η κυρία Σ. : « Θα την άλλαζα τη δουλειά που έχω τώρα (μικροπωλητής) και να κάνω το επάγγελμα που έχω σπουδάσει (επιδημιολόγος) γιατί τη ξέρω αυτή τη δουλειά». Επίσης, χαρακτηριστικά είναι τα λόγια της κυρίας Τ., «Θα άλλαζα επάγγελμα, αν είχα τη δυνατότητα θα ήθελα να μπω στο δημόσιο. Ποτέ δεν φανταζόμουν ότι θα έρθω στην Ελλάδα και θα γίνω επαγγελματίας καθαρίστρια». Ταυτόχρονα όμως οι ίδιοι αναγνωρίζουν και τις δυσκολίες που υπάρχουν στην ελληνική αγορά εργασίας όπως την ύπαρξη ανεργίας. Δύο άτομα εξέφρασαν ικανοποίηση με το επάγγελμα που ασκούν λόγω του ότι ήταν προσιδιάζε με το επάγγελμα που ασκούσαν στη πρώην Σοβιετική Ένωση.

Γ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ

1. Γλώσσα

Αναφορικά με τη χρήση της ελληνικής γλώσσα διαπιστώνουμε ότι η μερική ή ολική άγνοια της από τους Πόντιους του δείγματος δημιουργεί προβλήματα που επηρεάζουν τόσο την οικονομική όσο και την κοινωνική ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία. Όπως προκύπτει από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων, το μεγαλύτερο ποσοστό δεν γνώριζε ή γνώριζε ελάχιστα την ελληνική γλώσσα κατά την άφιξή του στην Ελλάδα. Η μη γνώση της ελληνικής οφείλεται στην

ανυπαρξία ελληνικών σχολείων στη χώρα προέλευσης αλλά και στη χρησιμοποίηση της ποντιακής διαλέκτου στις μεταξύ τους σχέσεις. Ένα άτομο δήλωσε ότι δεν είχε πρόβλημα γλώσσας, του οποίου οι γονείς ήταν δάσκαλοι ελληνικής γλώσσας σε σχολείο της πρώην πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

Όπως και οι ίδιοι επισημαίνουν, πέραν των κοινωνικών διαστάσεων που περικλείει η άγνοια της ελληνικής γλώσσας, διαφαίνεται ότι αποτελεί μεγάλο πρόβλημα ένταξης στην αγορά εργασίας. Επίσης, η φτωχή χρήση της γλώσσας καθώς και τα επαγγέλματα χαμηλού γοήτρου και χαμηλής αμοιβής, δημιουργούν στους Πόντιους συναισθήματα μειονεξίας σε σχέση με το γηγενή πληθυσμό.

Οι γλώσσες που γνώριζαν πριν έρθουν στην Ελλάδα είναι η ρωσική και η ποντιακή διάλεκτος. Πιο συγκεκριμένα, τα δέκα άτομα γνώριζαν τη ρωσική, τη ποντιακή διάλεκτο ή τοπικές διαλέκτους (Κοζάκικα) και μόνο ένα άτομο γνώριζε την ελληνική επειδή, όπως προαναφέραμε, οι γονείς του ήταν δάσκαλοι της ελληνικής γλώσσας στην πρώην Σοβιετική Ένωση. Διαπιστώνουμε δηλαδή ότι οι περισσότεροι είχαν μερική ή ολική άγνοια της ελληνικής γλώσσας πράγμα το οποίο δημιουργούσε πρόβλημα στη γλωσσική τους συνδιαλλαγή με τους γηγενείς. Σήμερα το μεγαλύτερο ποσοστό διαβάζει και γράφει με ορθογραφικά λάθη ενώ η κατανόηση και η ομιλία τους είναι αρκετά καλή. Νιώθουν περήφανοι που μιλούν την ελληνική γλώσσα και εξέφρασαν την επιθυμία να τη μάθουν καλύτερα. Πάντως παρά τις δυσκολίες που είχαν στην αρχή αναφορικά με τη γλώσσα, όπως οι ίδιοι αναφέρουν, η προσπάθεια να επιβιώσουν και να τα καταφέρουν παρά τις αντικειμενικές δυσκολίες, τους όπλιζε με μία δυναμικότητα προκειμένου να μάθουν το συντομότερο δυνατό τη γλώσσα. Μια γλώσσα, που η

εκμάθησή της τους συνέδεε ακόμα περισσότερο με την πατρίδα, την Ελλάδα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν : «ήταν δύσκολο να συνεννοηθούμε στην αρχή, αλλά δεν ξέρω, πολύ γρήγορα μάθαμε».

Επίσης, οι περισσότεροι Πόντιοι του δείγματος της έρευνας προτιμούν να διαβάζουν στα ρωσικά λόγω του ότι είναι η μητρική τους γλώσσα, και οι περισσότεροι δεν μπορούν να διαβάσουν καλά ελληνικά. Στις φιλικές παρέες και στο σπίτι η πλειοψηφία προτιμάει να μιλάει τη ρώσικη γλώσσα και την ποντιακή. Η ελληνική χρησιμοποιείται από ένα μικρό ποσοστό σε συνδυασμό με τις άλλες γλώσσες (ρωσική –ποντιακή).

2. Συμμετοχή σε συλλόγους.

Ως προς τη συμμετοχή των ατόμων του δείγματος σε συλλόγους, διαπιστώνουμε ότι η πλειοψηφία (εννέα στα δέκα άτομα) είναι μέλη κάποιου ποντιακού συλλόγου ενώ δεν συμμετέχουν σε μη ποντιακούς συλλόγους. Αναφορικά με τους λόγους που τους ώθησαν να συμμετάσχουν στο σύλλογο, η πλειοψηφία των απαντήσεων εστιάζεται κυρίως στο ότι ο σύλλογος είναι ένα σημείο αναφοράς για αυτούς. Μέσω των δραστηριοτήτων των συλλόγων, διαφυλάσσονται και μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των Ποντίων. Επίσης, είναι ένας χώρος που τους δίνεται η ευκαιρία να βρεθούν όλοι μαζί, να πουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν και να βρουν λύση στην αντιμετώπισή τους, κυρίως σε θέματα γραφειοκρατικά. Στους συλλόγους γίνονται μαθήματα χορού και μουσικών οργάνων (λύρα). Χαρακτηριστικά αναφέρουν :

« Ερχόμαστε στα ρεπό μας στο σύλλογο, μεγάλη παρέα κάνουμε, μαθαίνουν χορούς, λύρα». «Γιατί ανήκω σε αυτό που είναι εκεί πέρα (στο σύλλογο)». «Είμαι στο σύλλογο γιατί θέλω μέσω του ποντιακού θεάτρου να ξαναζωντανέψει ο πολιτισμός, αν δεν αγαπάς τον πολιτισμό σου δεν θα μπορέσεις να σεβαστείς και να αγαπήσεις τον άλλο και έτσι θα μπορείς να τον δεχτείς πιο σωστά». Ο κύριος Γ., μέλος του διοικητικού συμβουλίου του συλλόγου και υπεύθυνος του αθλητικού τομέα αναφέρει : « είμαι στο σύλλογο για να προσφέρω να διασωθεί το ποντικό στοιχείο ώστε να μην εξαπατούν τους Πόντιους επειδή ήρθαμε από άλλο χώρο και δεν ξέρουμε καλά ελληνικά δεν σημαίνει ότι δεν έχουμε πάθος, καρδιά ελληνική. Με ενοχλεί που μας αποκαλούν Ρωσοπόντιους»

Παρά την αναμφισβήτητη προσφορά των ποντιακών συλλόγων κάποιοι εκφράζουν τα παράπονά τους για την αποτελεσματικότητά τους. Οι ίδιοι αναφέρουν ότι δεν είναι αρκετά ενωμένοι στο σύλλογο, ώστε να προασπιστούν κοινά συμφέροντα και επιδιώξεις, και συχνά υπάρχουν συγκρούσεις. Η κυρία Α. αναφέρει : «Οι σύλλογοι δεν έχουν σχέση με τους Πόντιους που ήρθαν τώρα, δεν είναι κανένας να ξέρει τα προβλήματα μας, να αισθάνεται αυτό που αισθανόμαστε εμείς. Μόνο χορούς μαθαίνουν. Νόμιζα ότι θα βρούμε ηθική στήριξη, να ρωτήσεις πως μπορείς να συμπληρώσεις ένα έγγραφο στην εφορία κ.α».

Μέσα από τις απαντήσεις που δίνουν οι Πόντιοι του δείγματος διαφαίνεται ότι ο σύλλογος συμβάλλει ώστε να καλυφθούν ανάγκες επικοινωνίας μεταξύ των Ποντίων και να εξασφαλισθεί ένα αίσθημα σιγουριάς και βεβαιότητας. Επίσης

μέσω των ποντιακών συλλόγων συνεχίζεται διάδοση των διακριτών πολιτισμικών στοιχείων των Ποντίων όπως ο χορός και το τραγούδι, ώστε να μην αλλοτριωθούν με το πέρασμα του χρόνου. «Για να διατηρηθεί όμως η ποντιακή συνείδηση και να μην αλλοιωθεί ή να μη αλλοτριωθεί από εξωγενείς παράγοντες της νέας κοινωνικής πραγματικότητας και για να αναπτύξει αντιστάσεις, θα πρέπει να έχει ισχυρές εθνολογικές καταβολές. Καταβολές που προσδιορίζουν την ξεχωριστότητά της σαν πολιτισμική οντότητα. Αυτά τα πολιτισμικά στοιχεία είναι εκείνα που θα διατηρήσουν την ταυτότητα των Ποντίων και μετά την αποκοπή τους από το φυσικό τους χώρο, αλλά και εκείνα που τους συνδέουν με ότι άφησαν πίσω τους»⁵³

3. Ελεύθερος χρόνος.

Αναφορικά με τον ελεύθερο χρόνο και τους τρόπους διασκέδασης των ατόμων του δείγματος παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία δήλωσε ότι διαθέτει ελάχιστο ελεύθερο χρόνο, εξαιτίας των πολλών ωρών που αναγκάζονται να εργάζονται. Τον λίγο ελεύθερο χρόνο που διαθέτουν προτιμούν να τον αφιερώνουν στο σύλλογο, όπου τους δίνεται η δυνατότητα να συννευρεθούν όλοι μαζί και στις συγκεντρώσεις που κάνουν στα σπίτια συγγενών και φίλων. Η συγκέντρωση σε φιλικά και συγγενικά σπίτια αποτελεί και την κυριότερη διασκέδασή τους, όπως επίσης και τα εστιατόρια ρωσικά-ποντιακά. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν : «Ασχολούμαι με θέματα του συλλόγου», « Διασκεδάζουμε κυρίως στο σπίτι όταν έρχονται φίλοι», «Εμείς δεν έχουμε βγει έξω ακόμα με τη γυναίκα μου,

⁵³ Καϊλάρης Γ., Διαμόρφωση της ποντιακής συνείδησης Δ' γενιάς, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 1999.

κινηματογράφο και θέατρο δεν έχουμε πάει, τρεις φορές έχουμε πάει διακοπές με τη γυναίκα μου αυτά τα δέκα χρόνια που είμαστε εδώ από μία εβδομάδα», «Στη Ρωσία βγαίναμε πολύ συχνά, πηγαίναμε θέατρο, κινηματογράφο», «Ο χρόνος που έχουμε είναι ελάχιστος, έχουμε δώσει τον εαυτό μας στη δουλειά»

«Μαζευόμαστε εδώ σπίτι, όλοι μαζί συζητάμε με τον αδελφό μου, γυναίκα του», «Η ζωή μας άλλαξε τώρα, τέσσερις η ώρα πρέπει να σηκωθούμε για δουλειά το πρωί και μετά δεν θέλουμε τίποτε άλλο».

4. Κοινωνικές συναναστροφές και σχέσεις.

Ως προς τις κοινωνικές τους συναναστροφές και σχέσεις, παρατηρούμε ότι οι μισοί σχεδόν Πόντιοι του δείγματος, προτιμούν να συναναστρέφονται στις κοινωνικές τους σχέσεις περισσότερο με τους Πόντιους παρά με τον γηγενή πληθυσμό. Αισθάνονται περισσότερο άνετα με τους δικούς τους ανθρώπους, γιατί έχουν τις ίδιες δυσκολίες, τα ίδια προβλήματα, την ίδια νοοτροπία. Τους συνδέουν κοινές μνήμες και οράματα. Αισθάνονται ασφάλεια και συνοχή. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν : « Κάνουμε παρέα με Ελληνοπόντιους, είμαστε μια οικογένεια με τους συγγενείς, όταν συναντιόμαστε σε γιορτές, τραπέζια, γλέντια, παίζουμε λύρα, χορεύουμε ποντιακούς χορούς», «Με τους Έλληνες οι σχέσεις μας είναι τυπικές», «Έχουμε τους δικούς μας ανθρώπους στο Μενίδι, με αυτούς κάνουμε παρέα, γιατί με τους υπόλοιπους Πόντιους έχουμε διασκορπιστεί».

«Έχω μόνο γνωστούς Έλληνες, φίλους μόνο Πόντιους, δεν τους εμπιστεύομαι, ξέρω τη νοοτροπία των Ποντίων και ξέρω τι θα κάνουν, την κίνηση τους σε κάποια περίπτωση αλλά τον ντόπιο δεν τον έμαθα ακόμα καλά».

Αρκετοί είναι εκείνοι που δήλωσαν ότι κάνουν παρέα τόσο με τους Πόντιους όσο και με τους Έλληνες. Η ανάγκη να νιώθουν τα άτομα του δείγματος μας μέλη μιας ευρύτερης ομάδας με κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, ενδεχομένως σε αυτή την ανάγκη να οφείλεται και η προτίμηση τόσο της χρήσης της μητρικής γλώσσας στις μεταξύ τους σχέσεις όσο και της συναναστροφής κυρίως με τους ομοεθνείς τους. Σημαντικό ρόλο σε αυτή τη στάση των Ποντίων κατέχει η συλλογική συνείδηση, η συνείδηση του γεγονότος ότι συνδέονται με τα άλλα άτομα, ότι συνεχονται με αμοιβαίους δεσμούς και ότι συναποτελούν ένα ενιαίο, ιδιαίτερο όλο. Βασικό χαρακτηριστικό κάθε μορφής συλλογικής ταυτότητας είναι η συσπείρωση των μελών της κοινωνικής ομάδας, της εσωομάδας, ταυτόχρονα με τη δημιουργία της εξωομάδας. Η ταυτότητα βρίσκεται στο επίκεντρο της διαλεκτικής του ενός και του πολλαπλού, ο τρόπος κατανόησης του άλλου προσδιορίζει στην ουσία την επικοινωνιακή δομή μιας κοινωνίας. Η διαπίστωση αυτή οδηγεί στην ανίχνευση ενός καθοριστικού –για την κατανόηση του ταυτοτικού ζητήματος – όρου, εκείνου της ετερότητας. Με άλλα λόγια, ενώ η συμπληρωματικότητα του εαυτού και του άλλου αποτελεί μια δομική διάσταση του αισθήματος προσωπικής ταυτότητας, η ετερότητα είναι ένα βασικό στοιχείο για κάθε κοινωνιογνωστικό σύστημα κατηγοριοποιήσεων και αναπαραστάσεων του περιβάλλοντος.⁵⁴

⁵⁴ Κωνσταντοπούλου Χ., Εισαγωγή : Αναφορά στην έννοια και στις όψεις των σύγχρονων αποκλεισμών στο Εμείς και οι Άλλοι αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, ΕΚΚΕ, εκδόσεις Τυπωθήτω, σελ.12.

5. Δυσκολίες σε διάφορους τομείς.

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν οι Πόντιοι του δείγματος της έρευνας, με τον τρόπο που οι ίδιοι της βίωσαν κατά τη διαδικασία της προσαρμογής τους στην Ελλάδα. Ως τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετώπισαν και εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν αναφέρουν τις χρονοβόρες διαδικασίες που απαιτούνται για την αναγνώριση των πτυχίων και των διπλωμάτων τους καθώς επίσης και ότι δεν μπορούν να βρουν δουλειά αντίστοιχη των προσόντων που διαθέτουν. Όπως αναφέρουν οι ίδιοι :

« Δεν άσκησα το επάγγελμα μου, εκεί που ήμασταν τα πράγματα ήταν διαφορετικά, ένας άνθρωπος που αξίζει τον εκτιμούσαν», «Οι ντόπιοι δεν καταδέχονται αυτές τις δουλειές και θα σας αναφέρω ένα παράδειγμα : χρειαζόμασταν προσωπικό στη κλινική που εργάζομαι ως νοσοκόμα και ήρθε μια Ελληνίδα για να εργασθεί και ζήτησε να πληρωθεί παραπάνω επειδή ήταν Ελληνίδα και έλεγε πως ήρθαν οι ξένοι και πήραν τις δουλειές. Αυτό το ακούμε, δυο και τρεις φορές την ημέρα, δεν με παραξενεύει πια, στην αρχή με πείραζε πάρα πολύ. Στο λεωφορείο πάλι ένας επιβάτης, επειδή έκλεισα το παράθυρο λόγω του κλιματιστικού, με κατάλαβε από την προφορά μου και άρχισε να με βρίζει λέγοντάς μου ότι θα πρέπει να επιστρέψω από εκεί που ήρθα και ότι λόγω εμάς δεν βρίσκει ο γιος του εργασία και ας έχει τελειώσει το πανεπιστήμιο, δεν είμαστε συνηθισμένοι να μας ταπεινώνουν».

Σε αυτό το σημείο θα ήταν σκόπιμο να αναφέρουμε ότι ο ισχυρισμός ότι η ξενοφοβία είναι ξένη προς την ιδιοσυστασία του Έλληνα ίσως θα πρέπει να μας προβληματίσει ιδιαίτερα. Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία στο βιβλίο του

καθηγητή Ζ. Παπαδημητρίου, το ποσοστό των Ελλήνων που θεωρούν ότι ο αριθμός των μεταναστών που ζουν στην Ελλάδα είναι υπερβολικά μεγάλος αυξήθηκε από 29% το 1989 σε 45% το 1992, 57% το 1993 και 69,2% το 1995. Το 64,6% των ερωτηθέντων ήταν της άποψης ότι οι ξένοι αποτελούν δημόσιο κίνδυνο, ενώ το 80,5% δηλώνει πως η παρουσία των ξένων αυξάνει την ανεργία. Το 32,7% των Ελλήνων δεν θα παντρευόταν ποτέ ξένο, το 61,8% Μουσουλμάνο από τη Δυτική Θράκη και το 58,5% Τσιγγάνο. Οι Έλληνες κατέχουν την πρώτη θέση μεταξύ των Ευρωπαίων που απορρίπτουν τους ξένους λόγω διαφορετικής εθνικότητας, ενώ το ποσοστό εκείνων που διαφωνούν με την παρουσία των ξένων στη χώρα μας λόγω διαφορετικής «φυλής» ανέρχεται στο 24%. Ο φόβος για την αναβίωση και ανάπτυξη ρατσιστικών φαινομένων και ξενοφοβίας δεν είναι χωρίς βάση. Ο ρατσισμός ως θεωρία φυλετικής ανωτερότητας δεν έχει βάσεις. Ο ρατσισμός όμως ως κοινωνικό φαινόμενο έχει βάσεις που δεν πρέπει να τις αγνοήσουμε υποκρινόμενοι ότι δεν υπάρχουν.

Άλλη δυσκολία που αναφέρουν είναι η έλλειψη ουσιαστικής βοήθεια από το ελληνικό κράτος και ότι το ελληνικό κράτος ήταν ουσιαστικά απροετοίμαστο να υποδεχτεί τόσο κόσμο. Με την άφιξή τους στην Ελλάδα, εισέπραξαν ένα μικρό χρηματικό βοήθημα για τους πρώτους μήνες και αυτή ήταν η βοήθεια που τους παρείχε το κράτος. Όπως αναφέρουν : « Το κράτος δεν ήταν έτοιμο να δεχθεί τον ελληνισμό του Πόντου, δεν έγινε όπως σε άλλες χώρες που υποδέχτηκαν παλιννοστούντες», « Καμία κρατική βοήθεια, μήπως είμαστε πολλοί, μήπως δεν είχε τη δυνατότητα το κράτος να αντεπεξέλθει ;». Ο κύριος Γ. κάνει σύγκριση με φίλους του που μετανάστευσαν στην Γερμανία και στο οργανωμένο τρόπο που

τους αντιμετώπισε το κράτος. Ο ίδιος αναφέρει : «Ένα κράτος που παίρνει κάποιους ανθρώπους, πρέπει τα πρώτα χρόνια να τους βοηθήσει, εμάς (εννοώντας τους Πόντιους) μας πήραν, ήταν για κάποιο συμφέρον, πήρανε χρήματα για τους πρόσφυγες αλλά εμείς δεν είδαμε τίποτα».

Ο τρόπος που αντιμετωπίστηκαν οι Πόντιοι μετανάστες από το ελληνικό κράτος επηρεάζει τη διαμόρφωση της ποντιακής ταυτότητας στην Ελλάδα. Η ποντιακή ταυτότητα έχει χαρακτηριστεί ως εθνοτοπική.⁵⁵ Εθνοτοπική ταυτότητα μπορεί να ορισθεί η ταυτότητα της κοινωνικής ομάδας, μέλους ευρύτερου έθνους, που μεταναστεύει μαζικά από τον τόπο καταγωγής της, χωρίς δυνατότητα επιστροφής σ'αυτόν. Η ταυτότητα δεν είναι εθνική ή εθνοτοπική γιατί η ομάδα αποτελεί τμήμα ευρύτερου έθνους και δεν είναι απλά τοπική γιατί έχει χαθεί ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς. Η μετανάστευση των Ποντίων στην Ελλάδα συντέλεσε στη διαμόρφωση της ποντιακής ταυτότητας. Μιας ταυτότητας που διαμορφώνεται και από την αδυναμία ή και αδιαφορία της ελληνικής κοινωνίας και πολιτικής εξουσίας να βοηθήσει ώστε η ένταξη των ομογενών να γίνει με τέτοιο τρόπο ώστε να διατηρήσουν την πολιτισμική και ιστορική ιδιαιτερότητα τους. Η συλλογική ταυτότητα των Ποντίων στην Ελλάδα διαμορφώνεται όχι μόνο από το κοινό παρελθόν τους αλλά και από τον ιδιαίτερο τρόπο που έχουν ενταχθεί και συσχετισθεί σε επίπεδο οικονομικό, πολιτισμικό, και ιδεολογικό με την ευρύτερη ελληνική εθνική ομάδα.

⁵⁵ Βεργέτη Μ., Από τον Πόντο στην Ελλάδα – διαδικασίες διαμόρφωσης μιας εθνοτοπικής ταυτότητας, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Κυριακίδη, 1994.

Οι Πόντιοι μετανάστες του δείγματος κάνουν μια σύγκριση με το κράτος πρόνοιας που υπήρχε στην πρώην Σοβιετική Ένωση και σε αυτό που υπάρχει στην Ελλάδα. Χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις τους : «Υπήρχε κρατική μέριμνα στη Σοβιετική Ένωση- ιδιαίτερα στη νεολαία παρείχε πολύ καλά πράγματα, στον αθλητισμό, στην υγεία, στην παιδεία τα επίπεδα ήταν πολύ υψηλά». Ο κύριος Α., εγκατεστημένος στην Ελλάδα εδώ και πέντε χρόνια, αναφέρεται στις ευκολίες που του παρείχε το κράτος στην πρώην Σοβιετική Ένωση, ευκολίες που του παρείχαν ποιότητα ζωής, καθώς επίσης και στην έλλειψη οργανωμένου πλαισίου στήριξης για τους Πόντιους μετανάστες εκ μέρους του ελληνικού κράτους. Ανάγει τη μη σωστή οργάνωση υποδοχής των Ποντίων μεταναστών σε θέματα κουλτούρας της ελληνικής κοινωνίας και κάνει σύγκριση με τον τρόπο που άλλες χώρες αντιμετώπισαν τους μετανάστες. « Εργαζόμουν σε εταιρεία στην πρώην Σοβιετική Ένωση και πληρώνανε για το παιδί μου παιδικό σταθμό, σε θέματα παιδείας είναι σε μεγάλο επίπεδο στη Ρωσία, πήγαιναν σχολείο και τα τρία παιδιά αν είχαν πρόβλημα έκαναν δωρεάν φροντιστήριο στο σχολείο. Επίσης τα διάφορα σπορ, ο αθλητισμός, η μουσική, είναι μεγάλη διευκόλυνση, έτσι απότομα να αλλάξεις και να μην ξέρεις τη γλώσσα είναι δύσκολα. Στη Γερμανία που πήγαν γνωστοί μου τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Σταδιακά έπαιρναν 1000-2000 άτομα και τους παρείχαν οργανωμένα πράγματα. Τι πάει να πει κουλτούρα ; όταν παίρνεις αρκετό κόσμο μέσα στο κράτος και τον αφήνεις να επιβιώνει με τόσα προβλήματα γλώσσας, να μην έχει γνωστούς. Και μετά οι ντόπιοι λένε « να οι Πόντιοι ήρθανε, ναρκομανείς, μαφιόζοι, ποιος μας έκανε έτσι ; ενδιαφέρθηκε για μένα το κράτος ; με ρώτησε μέσα σε αυτά τα χρόνια αν είχα κάποιο πρόβλημα ; Όταν μιλάμε για κουλτούρα η κουλτούρα είναι όταν εσύ μπορείς να δεχτείς αυτόν τον

κόσμο, ξέρεις ότι μπορείς να τους αποκαταστήσεις τους ανθρώπους, είναι το κράτος που σε αναγκάζει να γίνεις μαφιόζος και κλέφτης όταν έχει παιδιά ο άνθρωπος και δεν έχει δουλειά πρέπει να κάνει κάτι παράνομο για να επιζήσει, δηλ. αυτόν τον άνθρωπο τον προσέχουνε, όταν του δίνουμε στην αρχή κάποια βοήθεια να μπορεί να επιζήσει, να βελτιώνεται μέσα στην καινούργια κοινωνία, τότε αυτός προχωράει στη συνέχεια σαν άνθρωπος, όταν έρχονται εδώ οι Πόντιοι αντί να βοηθήσει σε κάτι το κράτος, η αστυνομία τους πλακώνει στο ξύλο, έτσι πρέπει να τους κάνεις ; εμείς δεν είμαστε Έλληνες ;».

Όπως προαναφέραμε, η μετανάστευση των Ποντίων στην Ελλάδα συντελεί στη διαμόρφωση της ποντιακής ταυτότητας. Το άτομο διαμορφώνει την προσωπικότητά του σε ένα κοινωνικό περιβάλλον το οποίο ασκεί επίδραση στη διαμόρφωση της ταυτότητάς του. Ο Γκόφμαν κάνει διάκριση ανάμεσα στην ατομική και κοινωνική ταυτότητα. Θεωρεί ότι η ατομική ταυτότητα αναφέρεται στην ιστορία ζωής ενός συγκεκριμένου ατόμου, ενώ η δεύτερη έχει σχέση με τη συνειδητοποίηση εκ μέρους του ατόμου, ότι ανήκει σε μια συγκεκριμένη ομάδα αναφοράς.⁵⁶

Ο κύριος Κ. αναφέρει το πρόβλημα ενός συγγενή του στη Θράκη που ενώ απέκτησε σπίτι με τη βοήθεια του κράτους και είναι σήμερα πενήντα χρόνων, δεν έχει δουλειά. « Και αναρωτιόμαστε τελικά τι είναι καλύτερο, σπίτι χωρίς δουλειά ή δουλειά χωρίς σπίτι ;».

⁵⁶ Τσορδάκης Δ., Η κοινωνική θεωρία των ρόλων, στο βιβλίο Οι Τσιγγάνοι στην πόλη, Λυδάκη Α., Καστανιώτη, Αθήνα, 1998, σελ.67-70.

Επίσης ένα άλλο πρόβλημα που αναφέρουν είναι οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν τα παιδιά τους στο σχολείο το πρώτο διάστημα παραμονής τους στην Ελλάδα, λόγω της άγνοιας της ελληνικής γλώσσας. Χαρακτηριστικά αναφέρουν : « Για δέκα μέρες η κόρη μου δεν ήθελε να πάει σχολείοεγώ είμαι Ρωσίδα εκείνες Ελληνίδες εγώ δεν ξέρω τη γλώσσα, σε ένα μήνα ξεκίνησε αυτό ήταν», « Είχαν δυσκολίες στην αρχή στο σχολείο τα παιδιά, καθόλου δεν ήξεραν τη γλώσσα, δεν ήθελαν να πάνε σχολείο επειδή δεν ήξεραν τη γλώσσα.»

Ένα άλλο πρόβλημα που αναφέρουν τα άτομα του δείγματος είναι αυτό της γραφειοκρατίας και της μη γνώσης των νόμων και γενικότερα δεν γνωρίζουν πώς να διεκπεραιώνουν τις υποθέσεις τους σε κρατικές υπηρεσίες με αποτέλεσμα και πολλές φορές να πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης. Η κυρία Γ. αναφέρει το πρόβλημα που αντιμετωπίζει για την έκδοση της ελληνικής ταυτότητας. « Από τότε που ήρθα έχω κάνει πέντε φορές ανανέωση της άδειας παραμονής και τώρα δεν την ανανεώνουν. Την τελευταία φορά μου ζήτησαν το πιστοποιητικό γάμου του προπάππου μου, η άδεια παραμονής μου έχει λήξει, μου λένε να κάνω αίτηση και να πάω στη νομαρχία για να πάρω βεβαίωση και πάλι θα πρέπει να πάρω άδεια από τη δουλειά. Είμαι τόσο ταλαιπωρημένη από τη γραφειοκρατία που θα πάω να τους πω ότι δεν θέλω την ταυτότητα σας- δεν τη χρειάζομαι, αν θα μπορούσα θα γύριζα πίσω». Η κυρία Κ. αναφέρει παρόμοιο πρόβλημα : «Γάρα πολύ δύσκολα τα πάμε εμείς με τους νόμους και μας κοροϊδεύουν πολύ συχνά, δεν ξέρουμε καθόλου τους νόμους».

Επίσης, αυτό που ενοχλούσε τα άτομα του δείγματός της έρευνας, κυρίως τα πρώτα χρόνια παραμονής τους στην Ελλάδα, ήταν η εκδήλωση ρατσιστικών συμπεριφορών από τους γηγενείς και τους υπαλλήλους των δημοσίων υπηρεσιών καθώς επίσης και η σύγκριση με άλλους ομάδες όπως τους Αλβανούς. Αυτό οφείλεται όπως αναφέρουν στην άγνοια της ιστορίας του ποντιακού ελληνισμού αλλά και σε κάποιους που έχουν έρθει παράνομα από τη Ρωσία στην Ελλάδα και επικαλούνται την ποντιακή ταυτότητα ενώ δεν έχουν καμία σχέση με τους Πόντιους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να σχηματίζεται άσχημη εντύπωση από τους γηγενείς για τους Πόντιους και αυτό να δημιουργεί προκαταλήψεις και στερεότυπα για αυτούς. Αναφορικά με την άφιξη ατόμων που επικαλούνται την ποντιακή ιδιότητα ο κύριος Γ. αναφέρει : «Υπάρχει πληγή τεράστια τα τελευταία χρόνια από το επαναπατρισμό των ανθρώπων που ήρθαν τελευταία, έγινε μια απάτη. Όταν διαλύθηκε η Σοβιετική Ένωση όλοι οι μαφιόζοι, οι απατεώνες, οι ναρκομανείς Γεωργιανοί, Τσετσένοι, και άλλες φυλές, λαδώσανε τις πρεσβείες και πήραν βίζες οι οποίοι κάνανε ότι είναι Πόντιοι και ήρθαν εδώ και κάνανε ότι κάνανε και έχει βγει άσχημο για όνομα για μας. Εμείς είμαστε ένας λαός εργατικός, φιλήσυχος δεν έχουμε δημιουργήσει πρόβλημα. Εντάξει, υπάρχει και σε μας ένα μικρό ποσοστό 1- 2% οι οποίοι είναι μπλεγμένοι εκεί. Αυτό υπάρχει παντού».

Η κυρία Α., αναφέρει ότι η μη γνώση της ιστορίας του ποντιακού ελληνισμού έχει σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία στερεοτύπων και προκαταλήψεων για τον πληθυσμό των Ποντίων. « Εδώ μας συνέκριναν με τους Αλβανούς, όποιος δεν ξέρει την ιστορία μπορεί να μας δεχτεί άσχημα. Πήγε η μάνα μου στη εφορία και

της είπανε : να που πάνε τα λεφτά μας στους ξένους. Ο άλλος λέει πράγματι ότι είμαστε ξένοι -εγώ όμως δεν αισθάνομαι ξένη στην Ελλάδα. Από την άλλη έχουν δίκιο, ξένοι είμαστε γιατί δεν γεννηθήκαμε εδώ, αλλά και πάλι πρέπει να ξέρουν την ιστορία για να συγκρίνουν».

Η κυρία Μ., εκφράζει την απογοήτευσή της που μια μερίδα από τη γηγενή πληθυσμό συμπεριφέρεται στους Πόντιους με τέτοιο τρόπο που δεν αρμόζει ούτε στην ιστορία των Ποντίων αλλά ούτε και στην ιδιοσυγκρασία τους : « Ο λαός μας είναι από αυτούς που δεν μπορούν να ζουν σε ένα συγκεκριμένο μέρος αν κάτι τους ενοχλεί, επειδή είναι άνθρωποι με ανοικτή καρδιά. Πολύ απογοητεύονται όταν τους λένε οι ντόπιοι : γιατί ήρθατε εδώ ; ποιος σας κάλεσε ; ήρθατε εδώ και μας πήρατε τις δουλείες αυτά δεν τα λένε για παράδειγμα στις Ουκρανέζες το λένε συγκεκριμένα σε εμάς».

Η κυρία Μ. αναφέρει τη συμπεριφορά ενός υπαλλήλου στη νομαρχία «Όταν πήγα στη νομαρχία ένας υπάλληλος μου είπε : θέλω να κάνω φόνο και να σκοτώσω αυτούς που ήρθαν από τη Ρωσία. Τους καταλαβαίνω τους ανθρώπους που μπορεί να έχουν βαρεθεί τη ζωή τους, να έχουν κουρασθεί αλλά αν βαρέθηκαν να φύγουν».

7. Στερεότυπες αντιλήψεις για τους Έλληνες και τους Πόντιους.

Στην ενότητα που ακολουθεί διερευνούμε τις στάσεις που έχουν οι Πόντιοι για τους Έλληνες. Η στάση υποδηλώνει μία προδιάθεση προς κάποιον ή κάτι, είναι μια θέση περισσότερο ή λιγότερο αποκρυσταλλωμένη ενός ατόμου ή μιας ομάδας προς ή σχετικά με κάτι συγκεκριμένο (ένα άτομο, μία ομάδα, μία αξία). Η έννοια στάση θεωρείται από τους σύγχρονους κοινωνικούς ψυχολόγους ως

τρισδιάστατη, αποτελούμενη από το γνωστικό στοιχείο, το συναισθηματικό στοιχείο και τη συμπεριφορά του ατόμου. Σε αυτό που θα πρέπει να εστιάσουμε την προσοχής μας είναι ότι η αλλαγή της συμπεριφοράς ενός ατόμου κατορθώνεται μόνο μετά την αλλαγή του γνωστικού και του συναισθηματικού στοιχείου της στάσης.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις των Ποντίων στην ερώτηση «ποια νομίζουν ότι είναι τα χαρακτηριστικά των Ελλήνων». Οι απαντήσεις των ατόμων του δείγματος συγκλίνουν στην άποψη ότι οι Έλληνες είναι γενικά φιλόξενος λαός, ο οποίος στην αρχή τους αποδέχθηκε με καχυποψία και επιφυλακτικότητα που πολλές φορές έφτανε στα όρια της ρατσιστικής συμπεριφοράς, την οποία όμως την αποδίδουν στην άγνοια της ιστορίας του ποντιακού ελληνισμού και όχι στα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά των Ελλήνων. Αναφέρουν χαρακτηριστικά: «Οι Έλληνες κρατούν μία απόσταση, όχι πολύ ζεστοί», «Υπάρχει ρατσιστική συμπεριφορά των ντόπιων μετά όμως όταν τους εξηγήσεις καταλαβαίνουν, όποιος δεν καταλαβαίνει έχει χαμηλό επίπεδο γνώσης», «Ζεστός λαός αλλά υπάρχει απατεωνιά στην Ελλάδα, ο άλλος προσπαθεί να σε κοροϊδέψει, να σε εκμεταλλευτεί. Γενικά είναι ένας λαός που θέλει να περνάει καλά. Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι ότι δεν αναγνωρίζουν την αξία σου, πρέπει να φύγεις από την Ελλάδα για να γίνεις διάσημος, να αναγνωρισθείς», «Για τους Έλληνες το βασικό είναι η οικονομική βάση, τα λεφτά και η διασκέδαση», «Οι Έλληνες είναι φιλόξενοι και καλοί άνθρωποι».

Ως προς τη γνώμη που θεωρούν τα άτομα του δείγματος ότι έχουν οι Έλληνες για τους Πόντιους η πλειοψηφία πιστεύει ότι στην αρχή οι Έλληνες είχαν αρνητική γνώμη για τους Πόντιους αλλά αργότερα με την κοινωνική συναναστροφή μαζί τους διαπιστώνουν ότι είναι τελείως διαφορετικοί από όσο νόμιζαν. Χαρακτηριστικά αναφέρουν : « Πρώτα οι Έλληνες δεν είχαν καλή γνώμη, μας θεωρούσαν άγριους, τώρα έχουν αλλάξει γνώμη - στην αρχή λέγανε γιατί ήρθατε, πήρατε τις δουλειές μας. Να, ήρθαν στη χώρα μας οι Αλβανοί, οι Πόντιοι».

Η κυρία Γ., εκφράζει τη δυσφορία της όταν την αποκαλούν «ξένη». Η ίδια αναφέρει : «Μας πειράζει όταν μας αποκαλούν ξένους, τους πήραμε τη δουλειά λένε, σαν τι δουλειά τους πήραμε ; ήρθαμε για να ζήσουμε μόνιμα, να χτίσουμε σπίτια». « Ο καθένας έχει τη δική του γνώμη, άλλοι λένε ότι είναι καλοί οι Πόντιοι και άλλοι μας βρίζουν». «Σε μερικά χρόνια θα αλλάξουν γνώμη γι'αυτό δεν στεναχωριέμαι πολύ, θα το ξεπεράσουμε». « Γιατί δεν πάτε στην πατρίδα σας, μας λένε..... Στην Ρωσία ήμασταν Έλληνες και εδώ είμαστε ξένοι, δεν ήξερα καν ότι είμαι Πόντια και εδώ έγινα Ρωσοπόντια. Εκεί ήμουν Ελληνίδα, και τα χαρτιά έγραφαν Ελληνίδα, από την αρχή με πείραζε η λέξη Ρωσοπόντια».

Στην ερώτηση «ποια θεωρούν τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα των Ποντίων», οι συνεντευξιζόμενοι αναφέρουν ότι αυτό που τους χαρακτηρίζει ιδιαίτερα είναι το δέσιμο, η ενότητα και η αλληλεγγύη που έχουν μεταξύ τους καθώς επίσης και ότι είναι άνθρωποι παραδοσιακοί και εμμένουν σταθερά σε κάποιες αξίες οι οποίες μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά».

Οι απαντήσεις είναι χαρακτηριστικές : « Στη χαρά και στη λύπη μαζί οι Πόντιοι. Ειδικά όταν χτίζουν σπίτι, συγκεντρώνονται όλοι μαζί και το χτίζουν από κοινού. Για παράδειγμα, το Σάββατο τα τούβλα, την Κυριακή τα κεραμίδια», « Πολύ καλοί άνθρωποι, εργατικοί και το πρώτο που σκέφτονται είναι να κάνουν σπίτι για την οικογένεια τους», «Η νεολαία είναι πιο ζωντανή, πιο δραστήρια», « Ενωμένοι είμαστε σαν λαός, υπάρχει σε εμάς δεν ξέρω αν θα περάσει στα παιδιά μας», «Δεν μπορούν να δείξουν αυτό που πραγματικά είναι οι Πόντιοι γιατί έχουν πολλά προβλήματα που στη Ρωσία θα τα αντιμετώπιζαν πιο εύκολα».

Η κυρία Σ., αναφέρεται στη διαφορά νοοτροπίας μεταξύ των δύο πολιτισμών : «Έχουμε νοοτροπία Σοβιετική και να αλλάξει η νοοτροπία είναι δύσκολο». Εδώ ή νοοτροπία αναφέρεται σε ένα σύνολο προδιαθέσεων, στάσεων, συνηθειών, κατευθύνσεων (ηθικών, διανοητικών), που είναι κοινές στα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας, μιας κοινότητας περισσότερο ή λιγότερο μεγάλης, ή μιας κοινωνικής κατηγορίας. Η νοοτροπία όπως αυτή εκφράζεται στις γνώμες, στα πιστεύω, στις κοινωνικές αναπαραστάσεις των ατόμων.

Η κυρία Μ. μας αναφέρει ένα παράδειγμα, σχετικά με τις αξίες που προαναφέραμε όπως ο σεβασμός και η αξιοκρατία : « Μιλούσα τις προάλλες στο σύλλογο με ένα παλικάρι εικοσιπέντε χρόνων, ο οποίος γεννήθηκε στην Ελλάδα από Πόντιους γονείς, και του πρότεινα να βάλει υποψηφιότητα στο σύλλογο, επειδή είναι άξιος και μπορεί να τα καταφέρει και τότε μου απάντησε : πως ξέρετε ότι είμαι καλός και αξίζω γι'αυτή τη θέση ; κάποιος ντόπιος δεν θα έλεγε ότι είμαι καλός αν πρόκειται για μια θέση που μπορεί να πάρει εκείνος. Εγώ του απάντησα ότι προτείνω αυτόν γιατί είναι καλύτερος, γιατί αξίζει, ενώ ο Έλληνας και να είναι

χειρότερος θα πει ότι εκείνος είναι καταλληλότερος για τη θέση». Αναφέρει ένα άλλο παράδειγμα που αντιμετώπισε στη δουλειά « η προϊσταμένη μου είναι του δημοτικού και της διορθώνω τα ορθογραφικά λάθη στα διάφορα έγγραφα. Αλίμονο να έλεγα για τη θέση προϊσταμένης, θα με έδιωχναν».

8. Έννοια της πατρίδας.

Στην ερώτηση «τι σημαίνει η έννοια πατρίδα » οι απαντήσεις των ερωτηθέντων παρουσιάζουν ενδιαφέρον : « Πατρίδα υπεράνω όλων, θρησκεία και οικογένεια», «Πατρίδα, εκεί που γεννήθηκες και μεγάλωσεςεπειδή είμαστε Έλληνες ..πατρίδα για κάθε άνθρωπο είναι εκεί που γεννήθηκε αλλά εμείς ήρθαμε στην πατρίδα, που είναι η πατρίδα των προγόνων μας, μια ζωή ονειρευόμασταν να έρθουμε στην πατρίδα, αν το καταλάβουν οι ντόπιοι και το κράτος θα ήταν καλύτερα». « Πατρίδα είναι τα πάντα, μάνα και μετά η πατρίδα», «Έχει φροντίσει το μυαλό μου να δουλεύει για αυτό το πράγμα από το σπίτι μου, την οικογένεια μου από τη μάνα μου, από τον πατέρα μου αυτή η λέξη έχει κάτι που είναι Άγιο». «Οικογένεια, πατρίδα, θρησκεία, σύνθημα Ελλήνων που πρέπει να κρατήσουμε», « Πατρίδα είναι εκεί που μεγάλωσες και γεννήθηκες, όπου και να πας θα τη νοσταλγείς», « Εκεί που μεγάλωσες, γεννήθηκες, σπούδασες, σε αυτό το κράτος που πέρασες τα καλά και τα κακά, εκεί είναι η πατρίδα».

Όπως διαφαίνεται από τις προαναφερθείσες απαντήσεις, για την πλειοψηφία των ερωτηθέντων πατρίδα είναι ο τόπος που μεγάλωσαν, που γεννήθηκαν, που σπούδασαν. Μαζί με τα πράγματα που έφεραν στην Ελλάδα, έφεραν μαζί τους και τις αναμνήσεις, καλές και κακές, του τόπου στον οποίο γεννήθηκαν. Όπως

χαρακτηριστικά αναφέρει η κυρία Λ. « στο τελωνείο της Ρωσίας δεν με άφησαν να περάσω πίνακες που απεικόνιζαν διάφορα τοπία της Ρωσίας. Λίγο πριν φύγουμε τους παρακάλεσα να μου τους δώσουν, γιατί ήταν ένα κομμάτι δικό μου από τη Ρωσία. Με άφησαν τελικά να τους πάρω και τώρα στους έχω στο σπίτι να μου θυμίζουν τα χρόνια που ζήσαμε εκεί ».

Η έννοια της πατρίδας είναι για τους Πόντιους συναισθηματικά φορτισμένη γιατί αυτόματα παραπέμπει στην Ελλάδα, μια χώρα στην οποία μπορεί να μη γεννήθηκαν και μεγάλωσαν αλλά με την οποία τους συνδέουν ιστορικοί δεσμοί.

9. Τακτική προσαρμογής στο πολιτισμικό περιβάλλον.

Αναφορικά με την τακτική προσαρμογής στην ελληνική κοινωνία, όλα τα άτομα του δείγματος απαντούν ότι θέλουν να συνδυάσουν τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους με αυτά της ελληνικής κοινωνίας. Δεν επιθυμούν να διαφοροποιηθούν στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας με βάση τα ιδιαίτερα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά αλλά να συνδυάσουν τα στοιχεία του ποντιακού ελληνισμού με τα πολιτισμικά στοιχεία των Ελλήνων.

10. Αυτοαντίληψη.

Με τον όρο αυτοαντίληψη εννοούμε πως το άτομο αντιλαμβάνεται τον ίδιο του τον εαυτό. Η αντίληψη που αποκτά ένα άτομο για τον εαυτό του εξαρτάται από το ίδιο το άτομο, δηλαδή την προσωπικότητά του, τις αξίες, στάσεις, συμπεριφορές, προσδοκίες του, και από τον τρόπο με τον οποίο το άτομο πιστεύει ότι οι άλλοι το αντιλαμβάνονται.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις του δείγματος όσον αφορά την αυτοαντίληψή τους. Ο κύριος Γ αναφέρει : « Είμαστε περήφανοι που είμαστε Έλληνες, περάσαμε πολύ καταπίεση και πολλούς κατατρεγμούς, τέτοιο κυνηγητό δεν υπέστη κανένας λαός και τέτοιους ρατσισμούς εις βάρος μας, αφού να φανταστείτε μας αποκαλούν εδώ Ρωσοπόντιους». Χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις της κυρίας Μ. : «Εγώ δεν αισθάνομαι ξένη. Αισθάνομαι Ελληνίδα. Μπορεί να μην γεννήθηκα στην Ελλάδα, αλλά αισθάνομαι πιο ψηλά από αυτούς που μας λένε ξένους. Ας λένε για μας έχουμε συνηθίσει. Αυτοί να μην είναι ξένοι, δηλαδή τα παιδιά μας και τώρα όλα τα βάσανα βάλουμε στην πλάτη μας για τα παιδιά μας».

Παρόμοιες απαντήσεις δίνουν και οι υπόλοιποι συνεντευξαζόμενοι : « Είμαι Ελληνίδα, γιατί τα χρόνια που πέρασαν κατάλαβα ότι είμαι σπίτι», «Είμαι Έλληνας, το λέω με καμάρι, ο Έλληνας γεννιέται, άλλοι γίνονται, δηλ κάποιοι μπορεί να αλλάξουν εθνικότητα, αλλά αν ο Έλληνας γεννηθεί Έλληνας αποκλείεται να αλλάξει εθνικότητα», «Τρείς φορές Έλληνας. Τραντέλληνας στα ποντιακά σημαίνει τριάντα φορές Έλληνας». «Είμαι πολύ περήφανος που είμαι Έλληνας και δεν δέχομαι να μου το αμφισβητήσει κανείς».

«Ταλαιπωρημένος άνθρωπος, πολύ μας κόστισαν αυτά τα δέκα χρόνια στην Ελλάδα, δεν είχαμε βοήθεια από κανέναν. Έπρεπε να δώσουν σημασία στους ανθρώπους που ήρθαν απ'έξω. Δεν σκέφτομαι άσχημα για την Ελλάδα. Το ξέραμε ότι θα είχαμε τέτοιες δυσκολίες Εδώ από το ένα σπίτι πας στο άλλο θα πας και θα ταλαιπωρηθείς. Μπορεί να μην διασκεδάζουμε... ..λέγαμε όχι σε κάποια πράγματα που έπρεπε ο καθένας άνθρωπος να έχει.».

«Ούτε ξέρω ποια είμαι, ούτε ξέρω τι θέλω, έχω τόσα προβλήματα», «Είμαι Πόντια αγαπώ το λαό μου, παρόλο που όπως σε κάθε λαό υπάρχουν καλοί και κακοί άνθρωποι ».

Από τις προαναφερθείσες απαντήσεις των ατόμων του δείγματος διαφαίνεται ότι αισθάνονται μεγάλη υπηρηφάνεια για την ελληνικότητά τους και δεν δέχονται καμία αμφισβήτηση γι' αυτό. Όμως ενώ στο επίπεδο του αυτοπροσδιορισμού δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ Έλληνα και Πόντιου, στο επίπεδο του κοινωνικού προσδιορισμού διαφαίνεται με βάση και τις προηγούμενες απαντήσεις των Ποντίων μια διάκριση. Αυτό όπως προαναφέραμε επηρεάζει τον τρόπο που δορούν την εθνική τους ταυτότητα στα πλαίσια του ελληνικού κράτους. Η διχοτόμηση της κοινότητας ανάμεσα στο οικείο και στο ανοίκειο είναι μια από τις βασικότερες προϋποθέσεις για τη συγκρότηση της συλλογικής ταυτότητας μιας κοινωνίας. Την ίδια στιγμή που κατασκευάζονται οι συμβολικοί όροι ένταξης του ατόμου στην κοινότητα του «εμείς», γίνεται και η διαφοροποίησή του από τους «άλλους». Η κατασκευή όμως μιας τέτοιας ταυτότητας συνεπάγεται και την παραγωγή ειδικών κανόνων συμπεριφοράς απέναντι στους άλλους, κανόνων που στηρίζονται στη διαφοροποίηση, στη διάκριση και στη θέσπιση ενός μειονοτικού καθεστώτος (Τσουκαλάς, 1998). Η διαμόρφωση του ελληνικού έθνους και η εδαφική ολοκλήρωση της επικράτειας του νεοελληνικού κράτους αποτέλεσαν διαδικασίες οι οποίες είχαν ως μόνιμη συνιστώσα τους την ομογενοποίηση των πληθυσμών και συνεπώς είτε την 'ένσωμάτωση'(στα πρώτα ιστορικά στάδια), είτε τον εξοβελισμό ή και την αφομοίωση (κατά τον 20^ο αιώνα) των μειονοτήτων (ΔΜηλιός, 1997). Σύμφωνα με την Αβδελά (1997), οι θεμέλιοι λίθοι της εικόνας του

ελληνικού εθνικού «εαυτού» βρίσκονται στις κατηγορίες συνέχεια, διατήρηση, ομοιογένεια, αντίσταση και ανωτερότητα. Η ανωτερότητα του εθνικού εαυτού προσδιορίζεται μέσα από την αδιάσπαστη συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα και μέσα από την αδιαμφισβήτητη παραδοχή για την επίδραση του αρχαιοελληνικού πνεύματος και πολιτισμού στον δυτικό.

Εκτός όμως την υπερηφάνεια που είναι Έλληνες, υπάρχει σε ορισμένους Πόντιους το συναίσθημα της ανασφάλειας και της κόπωσης, απότοκο των δυσκολιών που αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν και που πολλές φορές μπορεί να οδηγεί και σε σύγχυση της ταυτότητά τους. Το συναίσθημα της αβεβαιότητας και της ανασφάλειας των ατόμων του δείγματος διαφαίνεται και από τις απαντήσεις που έδωσαν στην ερώτηση «αν αισθάνονταν ανασφάλεια τα πρώτα χρόνια της παραμονής τους στην Ελλάδα και αν εξακολουθούν και τώρα να έχουν το ίδιο συναίσθημα». Οι απαντήσεις τους είναι χαρακτηριστικές:

« τώρα είμαστε εξοικειωμένοι, κυρίαρχοι του εαυτού μας, δεν φοβόμαστε τίποτα και αντιμετωπίζουμε τα πράγματα ως έχει», «τώρα καλύτερα, αλλά δεν μπορώ να ξεχάσω εκείνο το συμβάν στη λαϊκή αγορά που με έσπρωξε ο αστυνομικός για να φύγω ενώ πουλούσα τηνπραμάτεια μου».

Ο κύριος Τ. δηλώνει χαρακτηριστικά : « Τα πρώτα χρόνια ανασφάλεια, άγχος, πως θα βρω δουλειά, τώρα δεν έχω αυτό το άγχος πως θα βρω δουλειά, δεν θα χαθούμε, ψυχικά όμως ακόμα δεν μπορώ να ηρεμήσω, ανησυχία για τα παιδιά, για το μέλλον τους, τα παιδιά δεν έχουν αυτό που είχα εγώ εκεί, εκεί είχαν μέλλον, να σπουδάσουνε σαν εξειδικευμένοι σε κάποια δουλειά αλλά εδώ δύσκολα, θέλουν μόρφωση, καλό επίπεδο σπουδών, με την αξία τους δεν θα πιάσουν μια

δουλειά, γιαυτό προτιμάνε να εγκαταλείψουν το σχολείο τα παιδιά», « Πάρα πολύ ανασφάλεια, αγωνία, γιατί άμα αφήνεις τα πάντα και έρχεσαι στο μηδέν, και άμα δεν ξέρεις αύριο πως θα ζήσεις, τι θα κάνεις....αλλά και πάλι ..κάτι είχαμε μέσα μας, ελπίδα, να μην το βάλουμε κάτω ...είναι μεγάλο πράγμα όταν δεν είσαι μόνος, όταν είσαι μαζεμένος με κάποιους άλλους συγγενείς. Εμείς οι Πόντιοι έχουμε αυτό το δέσιμο, ο ένας με τον άλλο ». Η κυρία Δ, μικροπωλητής στο επάγγελμα, εκφράζει την ανησυχία της για το μέλλον : « δεν έχουμε σταθερή δουλειά, έχουμε ακόμα ανασφάλεια. Η δημοτική αρχή δεν δίνει εμπορικές άδειες για να πουλάμε τηνπραμάτεια μας, κάθε χρόνο έχουμε πρόβλημα γιατί δεν δίνουν άδεια, θα μας διώξουν τώρα από τη λαϊκή δεν δίνει ο δήμος άδεια...Που θα πάμε, τι θα κάνουμε έχουμε τρία παιδιά και όλοι ζούμε από αυτή τη δουλειά..τώρα έχουμε πρόστιμο 50.000 δρχ αλλά επειδή δεν δίνει άδεια γι'αυτό δεν πληρώσαμε για να έχουμε άδεια». «Άμα δεν έχεις μόνιμη δουλειά είναι δύσκολα ..πολύ προσπαθούμε για να βρούμε άλλη δουλειά». « Τώρα έχουμε πρόβλημα με την αναγνώριση των πτυχίων, αύριο με τις λαϊκές ..οικόπεδα αγοράσθηκαν, πληρώθηκαν φόροι, και μετά έρχεται το κράτος και επιβάλλει πρόστιμο 50.000δρχ... άλλα βαρίδια...που να κάνεις προγραμματισμό....θα τρέξεις για τα άμεσα προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπισθούν ». Η κυρία Κ. είναι τρία χρόνια στην Ελλάδα και αναφέρει την δική της εμπειρία : «Είχα και εγώ ανασφάλεια και αβεβαιότητα όταν δεν είχα ένα μήνα δουλειά..έκλαιγα...τώρα έχω τη δουλειά μου κουράζομαι πολύ αλλά ξέρω ότι έχω δουλειά.. τώρα είμαι μια χαρά γιατί έμαθα τη νοοτροπία εδώ, πως και που θα πρέπει να συμπεριφέρομαι στη δουλειά, έξω έγινα λες και γεννήθηκα εδώ. Εκεί που πρέπει έγινα ίδια αλλά δεν μπορείς να βγάλεις τις αξίες σου αυτά που έχω και είχα μέσα μου και μου τα

έβαλε μέσα μου του σχολείου, η σχολή, η μητέρα μου και αυτά παραμένουν και αυτά έδωσα στα παιδιά μου».

«Τρομάζω με πολλά πράγματα και φοβάμαι για τα παιδιά μου, τώρα βλέπω πως το ίδιο συμβαίνει και στη Ρωσία».

« Τώρα στη σημερινή ζωή τα πράγματα έχουν καλυτερέψει για μας τα πράγματα, η ζωή μας προσαρμόζεται στο σημερινό καθεστώς της χώρας και πολεμάμε για το καλύτερο για τα παιδιά μας δηλαδή να τα σπουδάσουμε, να τους κάνουμε επιστήμονες».

Μέσα από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων διαφαίνεται ότι το συναίσθημα της αβεβαιότητας και ανασφάλειας που ένιωθαν τα πρώτα χρόνια της παραμονής τους στην Ελλάδα έχει υποχωρήσει αισθητά. Η πηγή του συναισθήματος ανασφάλειας είναι η δυσκολία εξεύρεσης μόνιμης εργασίας που θα τους εξασφάλιζε ένα μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα ώστε να ανταποκριθούν καλύτερα στις υποχρεώσεις τους.

Αναφορικά με το πώς τα άτομα του δείγματος βλέπουν την προσαρμογή τους στην Ελλάδα, διαφαίνεται μια αισιοδοξία για το μέλλον. Θα αναφέρουμε ενδεικτικά τις απαντήσεις πέντε συνεντευξιζόμενων : « Είμαι ευχαριστημένος, με δυσκολίες με αυτά, η ζωή πάει με τρίψιμο και εσύ να προσπαθείς και το κράτος σιγά-σιγά».

«Αν δεν είχα μια αποτυχία στη δουλειά θα ήμουν καλύτερα, πιστεύω ότι όλα θα πάνε καλά, είμαι αισιόδοξος», «Αισιόδοξία, δεν έχω άλλη επιλογή», «Τώρα συνήθισα αλλά η νοοτροπία μας είναι αλλιώςτική, αλλά συνήθισα επειδή τα παιδιά μου ήρθαν μικρά , έγινα σαν ντόπια». « Ήταν δύσκολη, θα ήταν πολύ καλή εάν

υπήρχε μέριμνα από το κράτος... εκεί που πήγαν οι πρόσφυγες αναπτύχθηκε η περιοχή, ο λαός αυτός είναι πολύ δημιουργικός, επίπεδο εμπορίου και εργασίας πολύ υψηλό, κατόρθωσαν και έχουν δικό τους σπίτι. Βασικά χρειάζονται δουλειά, δεν είναι μόνο το σπίτι, να τους βοηθήσεις να ξεκινήσουν, την Ελλάδα την περιμέναμε πιο αναπτυγμένη».

Οι Πόντιοι είναι ένας λαός που πέρασε πάρα πολλές κακουχίες και δυσκολίες. Ακόμα και στην εξορία κατόρθωσαν χωρίς καν να έχουν τα βασικά για την συντήρησή τους να δημιουργηθούν, να κάνουν σπίτια, να δουλέψουν και παράλληλα να κρατήσουν άσβεστη την ελπίδα για μετανάστευση προς την πατρίδα, την Ελλάδα. Αυτή τη δυναμικότητα που επέδειξε αυτός ο λαός στο παρελθόν, την δείχνει και σήμερα στην προσπάθεια του να ενταχθεί οικονομικά και κοινωνικά στην ελληνική κοινωνία. Και από αυτή τη δυναμικότητα απορρέει και η αισιοδοξία για το μέλλον, παρά τις αντιξοότητες που αντιμετώπισαν και εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν.

11. Αλλαγές στο επίπεδο του τρόπου ζωής.

Όσον αφορά τις αλλαγές που παρατηρούν τα άτομα του δείγματος στον τρόπο ζωής στην Ελλάδα, οι απαντήσεις είναι χαρακτηριστικές : «Χάθηκε η γειτονιά όπως ήταν παλιά, αυτό δεν υπάρχει πια.. έχει παρασύρει όλους όχι μόνο εμάς τους Πόντιους. Εμείς όμως έχουμε ένα καλό ότι κρατάμε τη συγγένεια, τη φιλία, έχουμε σχέσεις πολύ στενές μεταξύ μας, κάτι που δεν συμβαίνει εδώ στην Ελλάδα. Κάθε μέρα που συναντάς ένα φίλο εμείς τον χαιρετάμε οποιαδήποτε στιγμή και τον δούμε της ημέρας».

Από τα πιο χαρακτηριστικά σχόλια που ακούστηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας ήταν του κύριου Σ. που ασκεί κριτική στην Δυτική δημοκρατία. «Η τηλεόραση αντανακλά την κοινωνία που ζούμε. Στα σήριαλ στην τηλεόραση, βλέπεις έργα σεξουαλικής παρενόχλησης, αυτά τα έργα παίζουν ρόλο για τα παιδιά που μεγαλώνουν, αυτά συμβαίνουν τώρα εκεί (στη Ρωσία) με τα ιδιωτικά κανάλια. Εδώ έχουμε άνεση λόγου έκφρασηςνα την κάνεις τι ;τώρα καταλαβαίνω όταν ήρθα στην Ελλάδα κατάλαβα ότι καλύτερα να μην υπήρχε αυτός ο λόγος που μπορούσα να βγω και να πω ότι θέλω και από πάνω να με κοροϊδεύει ο άλλος και να γελάει ...μίλα εσύ αλλά θα κάνω ότι θέλω εγώ.. όπως όταν μπαίνεις μέσα στο λεωφορείο και να βλέπεις να κάθεται ένας νεαρός και να κρέμεται από το σωλήνα ένας ηλικιωμένος».

Στην Ανατολική Ευρώπη, στις χώρες του κρατικού σοσιαλισμού, μέχρι τις πρόσφατες αλλαγές υπήρχαν σημαντικά κοινωνικά δικαιώματα, ενώ τα ατομικά και τα πολιτικά δικαιώματα ήταν αυστηρά περιορισμένα.⁵⁷ Από την άλλη μεριά «Οι βιομηχανικές χώρες είναι, με διαφορετικούς η καθεμιά τρόπους, πολιτικές δημοκρατίες. Εδώ, όμως υπάρχει η μεγάλη αμφισβήτηση σχετικά με το πόσο δημοκρατικές είναι, σε ποιο βαθμό οι πολιτικοί τους θεσμοί και τα εκλογικά τους συστήματα επιτρέπουν την αποτελεσματική έκφραση διαφορετικών κοινωνικών και πολιτικών αντιλήψεων, αν η διακυβέρνηση θα έπρεπε να είναι πιο «ανοιχτή» και λιγότερο ελιτίστικη και αν ή δημοκρατία πρέπει να διερευνηθεί, ιδιαίτερα στην

⁵⁷ T.H. Marshall- T.Bottomote, Η ιδιότητα του πολίτη και κοινωνική τάξη, μετ. Στασινοπούλου, Gutenberg, Αθήνα, 1995, σελ.183.

οικονομική σφαίρα, ώστε να ενθαρρύνει και να διευκολύνει την πιο ενεργό συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής»⁵⁸

Θα ήταν σκόπιμο σε αυτό το σημείο να κάνουμε μια ανασκόπηση στην έννοια της δημοκρατίας. Ο Αριστοτέλης θεωρούσε δεδομένο ότι η δημοκρατία πρέπει να είναι πλήρως συμμετοχική και να αποβλέπει στο κοινό καλό. Για να το επιτύχει, οφείλει να εξασφαλίζει σχετική ισότητα, « λελογισμένη και επαρκή ιδιοκτησία» και «διαρκή ευημερία» για τον καθένα. Ο Αριστοτέλης δηλαδή είχε την αίσθηση ότι αν έχεις ακραίες καταστάσεις φτώχειας και πλούτου, δεν μπορεί κανείς να μιλάει για δημοκρατία. Κάθε αληθινή δημοκρατία οφείλει να είναι αυτό που σήμερα αποκαλούμε κράτος πρόνοιας.

Σήμερα δεν μπορούμε να πούμε ότι η δημοκρατία έχει την έννοια που της έδωσε ο Αριστοτέλης. Ολόκληρες κοινωνικές ομάδες, όπως οι άνεργοι και οι μετανάστες, ζουν στο περιθώριο της κοινότητας, εκτός των θεσμών και των διαδικασιών της δημοκρατίας. Πόσο αφορά η δημοκρατία τους χιλιάδες μετανάστες που ζουν στην Ελλάδα που κατά τα φαινόμενα θα αυξηθούν με γοργούς ρυθμούς ; Είμαστε έτοιμοι να τους δεχθούμε ως αυριανούς συμπολίτες ;

Και αν η δημοκρατία επικρατεί στην πολιτική, ποια είναι η στάθμη της στους χώρους της εργασίας ; Η εργασία δεν δημιουργεί μόνο πλούτο, δεν είναι μόνο οικονομικό μέγεθος. Είναι μια ιδιότητα των ανθρώπων και δίνει νόημα στη ζωή τους. Καίρια είναι τα ερωτήματα που προκύπτουν σε αυτό το σημείο. Ποια

⁵⁸ Για το ερώτημα της δημοκρατίας και της συμμετοχής βλ. Pateman (1970) στο βιβλίο *Ιδιότητα του πολίτη και κοινωνική τάξη*.

δημοκρατία λειτουργεί στην ακραία αστάθεια εργασίας όπου βρίσκονται οι νεανικές ηλικίες, με τα προσωρινά και ασταθή συμβόλαια εργασίας, που πολλές φορές θίγουν την αξιοπρέπειά τους ; Πώς να νοηματοδοτήσουν τη δημοκρατία όσοι βρίσκονται στην ανεργία τόσο στην αρχή όσο και πριν το τέλος της εργασιακής σταδιοδρομίας τους ;

Και ακόμα, αν η δημοκρατία δημιουργούσε ένα πεδίο και μηχανισμούς διαμεσολάβησης ανάμεσα στην οικονομία και στις επιδιώξεις, τις ιδέες και τις αξίες των ανθρώπων, τώρα οι οικονομικές διαδικασίες αυτονομήθηκαν.

Η κυρία Κ. επισημαίνει μια άλλη οπτική της αλλαγής του τρόπου ζωής : «Εκεί είχαμε πιο πολύ σεβασμό, διαφορετική διαπαιδαγώγηση, για παράδειγμα, βλέπω στο σχολείο που τα παιδιά πετάνε σκουπίδια... ..τώρα οι γονείς φταίνε, οι δάσκαλοι, μεγάλη διαφορά, παραξενεύομαι καμία φορά και λέω καλά κανένας δεν έχει όνομα δεν ακούς τίποτε άλλο από το μ.....». «Ειδικά στο θέμα των ναρκωτικών δεν ξέρεις πώς να προφυλάξεις τα παιδιά σουκαι εκεί υπήρχαν ναρκωτικά αλλά μπορούσες να τους δείξεις με το δάκτυλό σου». Ο κύριος Σ. τονίζοντας ίσως την έμφυλη διάσταση της ένταξης αναφέρει : «Η εργαζόμενη μητέρα έπαιρνε άδεια τριών ετών για το μεγάλωμα των παιδιώνεδώ υποτιμούν δημόσια τη γυναίκα στη δουλειά».

Όπως διαφαίνεται από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων, ερχόμενοι εδώ βρίσκονται αντιμέτωποι με ένα διαφορετικό πολιτισμό, με διαφορετικές αξίες, ήθη και έθιμα. Αυτές τις αξίες, όπως ο σεβασμός προς τον συνάνθρωπο,

εξακολουθούν να μεταβιβάζουν από γενιά και γενιά γιατί τις θεωρούν μια σπουδαία κληρονομιά που πρέπει να παραμείνει αλώβητη στο χρόνο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να μελετηθούν οι όψεις της κοινωνικής και Φκοικονομικής ένταξη των Ποντίων μεταναστών από την πρώτην Σοβιετική Ένωση. Η εργασία βασίστηκε τόσο στην κριτική επισκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, όσο και στη διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας (συνεντεύξεις βάθους με τη χρήση ημι-δομημένων ερωτηματολογίων.)

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία που παρουσιάστηκε στην παρούσα εργασία, οι Πόντιοι μετανάστες αντιμετωπίζουν προβλήματα στην κοινωνική και οικονομική ένταξη τους στην ελληνική κοινωνία με αποτέλεσμα να διατρέχουν κίνδυνο να περιέλθουν σε κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού.

Τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στην οικονομική τους ένταξη είναι η άγνοια της ελληνικής γλώσσας που δημιουργεί προβλήματα στο κοινωνικό και εργασιακό επίπεδο, η μη αναγνώριση των πτυχίων και των διπλωμάτων τους, η ετεροαπασχόληση, η υποαπασχόληση, η ανεργία που πλήττει ιδιαίτερα τις γυναίκες, οι άσχημες και αντίξοες συνθήκες εργασίας, η χαμηλού γοήτρου και χαμηλής αμοιβής εργασία, η συμπεριφορά των εργοδοτών κ.α

Όπως επίσης καταδείχθηκε από την ποιοτική έρευνα, η ετεροαπασχόληση είναι ένα από τα κυριότερα προβλήματα των Ποντίων μεταναστών, αφού εννέα

από τα έντεκα άτομα του δείγματος ασκούν επαγγέλματα τελείως διαφορετικά από αυτά που ασκούσαν στην πρώην Σοβιετική Ένωση. Κάποια επιπρόσθετα στοιχεία που προκύπτουν από την έρευνα αφορούν την παρακολούθηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και τις ενέργειες που έκαναν οι ίδιοι για να βρουν απασχόληση. Από τα στοιχεία της έρευνας διαφαίνεται ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων δεν απευθύνθηκε στον ΟΑΕΔ ή σε κάποιο άλλο κρατικό φορέα αλλά στηρίχθηκε στη βοήθεια του συγγενικού και ευρύτερου φιλικού περιβάλλοντος. Ως προς την παρακολούθηση των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης που θα βοηθούσαν στην ένταξη των Ποντίων στην ελληνική αγορά εργασία και στην απόκτηση εξειδικεύσεων και επίκαιρων γνώσεων που προϋποθέτει η ελληνική αγορά εργασίας, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων δεν έχει παρακολουθήσει τέτοια προγράμματα λόγω της χαμηλής επιδότησης και της ανάγκης για εργασία που θα τους εξασφαλίσει τα απαραίτητα για να ζήσουν. Επίσης ένα άλλο στοιχείο αφορά το ιδιοκτησιακό καθεστώς του σπιτιού. Όλα σχεδόν τα άτομα του δείγματος διαθέτουν ιδιόκτητο σπίτι παρόλο που οι περισσότεροι δεν έχουν μόνιμη απασχόληση. Αυτό οφείλεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Ελληνοποντίων που θεωρούν την απόκτηση σπιτιού ως ρίζωμα στον τόπο αλλά και στους μηχανισμούς οικογενειακής και κοινοτικής αλληλεγγύης που εξασφαλίζουν βοήθεια στην κατασκευή του σπιτιού. Αυτοί οι ίδιοι μηχανισμοί στηρίζουν τους Πόντιους μετανάστες στην προσπάθειά τους να βρουν εργασία, όπως είδαμε προηγουμένως.

Αναφορικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Πόντιοι μετανάστες στους τομείς της κοινωνικής τους ζωής παρατηρούμε ότι από τα κυριότερα είναι η μερική ή ολική άγνοια της ελληνικής γλώσσας. Οι Πόντιοι δεν έχουν στην αρχή ούτε τη στοιχειώδη γνώση της γλώσσας της χώρας υποδοχής, που είναι γλώσσα της κοινωνικής πλειοψηφίας. Αυτό δημιουργεί προβλήματα στην άμεση επικοινωνία τόσο στο κοινωνικό όσο και στο εργασιακό επίπεδο. Αλλά προβλήματα είναι η μη γνώση των νόμων, η γραφειοκρατία, η ρατσιστική συμπεριφορά των γηγενών, δυσκολίες προσαρμογής των παιδιών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, τα ψυχολογικά προβλήματα λόγω της βίωσης της απόστασης μεταξύ προσδοκίας και πραγματικότητας, στην έλλειψη κοινωνικής ζωής λόγω των άστατων ωραρίων εργασίας κ.α.

Όπως προκύπτει από τις συνεντεύξεις των Ποντίων μεταναστών, προτιμούν να κάνουν παρέα περισσότερο με τους ομοεθνείς και λιγότερο με τους γηγενείς. Αυτό σε συνδυασμό την προτίμηση της χρήσης της ρωσικής και της ποντιακής διαλέκτου στις μεταξύ τους σχέσεις, καταδεικνύει την επιδίωξη για επικοινωνία και συναναστροφή με εκείνη την κοινωνική ομάδα που αισθάνονται πιο κοντά. « Όπως έδειξε ο Tajfel και οι συνεργάτες του, η ταυτότητα του ατόμου, δεν συνίσταται μόνο από τα χαρακτηριστικά της ιδιοσυγκρασία του ή ιδιοτυπίας του. Το γεγονός ότι ένα άτομο ανήκει σε μια ορισμένη κοινωνική κατηγορία ή ομάδα είναι ιδιαίτερα σημαντικό. Η κοινωνική ταυτότητα ορίζεται λοιπόν από το σύνολο των κοινωνικών ταυτίσεων στις οποίες έχει προβεί (και στις οποίες μπορεί να προβεί ακόμα) ένα άτομο.»⁵⁹

⁵⁹ Παπαστάμου Στ- Μιουντ Γκ, Μειονότητες και Εξουσία, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001, σελ. 97.

Όπως προαναφέραμε, οι Ελληνοπόντιοι έζησαν σε μια χώρα τελείως διαφορετική από την Ελλάδα. Γι'αυτούς η οκτάωρη εργασία, η κοινωνική ασφάλιση, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ήταν πράγματα αυτονόητα. Ερχόμενοι στην Ελλάδα βρήκαν μια άλλη πραγματικότητα, διαμετρικά αντίθετη από αυτήν που είχαν διαπαιδαγωγηθεί. Βιώνουν πολύ έντονα την απόσταση μεταξύ των προσδοκιών που έτρεφαν πριν έρθουν στην Ελλάδα και της βίωσης της πραγματικότητας. Όμως όπως καταδεικνύεται από τα πορίσματα της έρευνας βλέπουν με αισιοδοξία το μέλλον και δεν απογοητεύονται. Η αίσθηση ότι είναι στην Ελλάδα, στην πατρίδα τους τους οπλίζει με θάρρος και αισιοδοξία για το μέλλον. Επίσης, όπως καταδεικνύεται από την ποιοτική έρευνα όσο και από άλλες έρευνες, οι Ελληνοπόντιοι ακολουθούν ως τακτική προσαρμογής την εναρμόνιση. Επιθυμούν δηλαδή να συνδυάσουν τα στοιχεία της ταυτότητας της χώρας όπου ζούσαν με τα πολιτιστικά στοιχεία της ελληνικής ταυτότητας.

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, παρατηρούμε ότι η αρχική μας υπόθεση είναι συμβατή με τα ερευνητικά πορίσματα που παρουσιάσαμε. Οι Πόντιοι μετανάστες που ήρθαν στην Ελλάδα από το 1985 μέχρι τις μέρες μας αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα κοινωνικής και οικονομικής ένταξης. Τα προβλήματα αυτά, σε συνδυασμό με την γενικότερη πρακτική που ακολουθείται σήμερα για λιγότερο κράτος πρόνοιας, μπορεί να οδηγήσουν αυτούς τους πληθυσμούς σε κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού αν δεν ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα για την ουσιαστική ένταξη τους στην ελληνική

κοινωνία. Η κρίση του φορντικού μοντέλου οικονομικής οργάνωσης και συνακόλουθα του κράτους πρόνοιας έχει ως συνέπεια ολοένα και μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού να αποκλείονται από τις υπηρεσίες που προσφέρει το κράτος και τα άτυπα και τυπικά δίκτυα προστασίας των αδυνάτων.

Αναφορικά με τη δεύτερη υπόθεσή μας, διαφαίνεται ότι οι ισχυροί μηχανισμοί οικογενειακής και κοινοτικής αλληλεγγύης των Ελληνοπόντιων είναι αυτοί που τους βοηθούν να ξεπεράσουν την αγχογόνα νέα κατάσταση που αντιμετωπίζουν και προσαρμόζονται στο κοινωνικό σύνολο. Οι Πόντιοι μετανάστες αποτελούν, όπως προαναφέραμε μια ιδιαίτερη ομάδα μεταναστών αφού υπάρχει η εθελούσια επιστροφή σε ομοεθνές κράτος. Κάτω αντίξοες από συνθήκες διατήρησαν την ελληνικότητα τους και κράτησαν άσβεστη την ελπίδα για επιστροφή στην πατρίδα. Ερχόμενοι εδώ συνειδητοποιούν ότι παρά την ελληνικότητά τους δεν γίνονται δεκτοί, όπως θα έπρεπε από τους ομοεθνείς. Και παρά την απόκλιση μεταξύ προσδοκιών και βίωσης της πραγματικότητας, των τεράστιων οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων μπορούν να ξεπεράσουν την κατάσταση και να προσαρμοσθούν στην ελληνική κοινωνία. Αυτό διαφαίνεται και από την τακτική προσαρμογής που ακολουθούν οι Ελληνοπόντιοι (τακτική εναρμόνισης) αλλά και από την αλληλεγγύη και το δέσιμο που υπάρχει μεταξύ τους, που αντισταθμίζει την μη επίλυση των προβλημάτων τους.

Τέλος, μέσα από την κριτική αποτίμηση και ανάλυση των δημοσιευμένων θεωρητικών μελετών και εμπειρικών διερευνήσεων που αφορούν την

κοινωνική και οικονομική ένταξη των Ποντίων μεταναστών, διατυπώνουμε κάποιες προτάσεις για την πλήρωση των ερευνητικών κενών. Μια βασική διαπίστωση ήταν ότι πολλές από τις έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα για τους μετανάστες δεν κάνουν κάποια διάκριση για τη μεταβλητή φύλο ή στο δείγμα τους περιλαμβάνουν μικρό αριθμό γυναικών. Από την άλλη όσες έρευνες ασχολούνται αποκλειστικά με τις γυναίκες μετανάστριες χρησιμοποιούν πολύ μικρό δείγμα με αποτέλεσμα να μην μπορούν να γενικευθούν τα αποτελέσματα στο συνολικό πληθυσμό. Για τις Πόντιες μετανάστριες θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί έρευνα που να συγκρίνει τη θέση τους στην αγορά εργασίας και γενικότερα στην κοινωνία, με αυτή των γηγενών γυναικών έτσι ώστε να διαπιστωθούν τα τυχόν διαφορετικά και πρόσθετα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Επίσης μια έρευνα αναγκών των γυναικών που έχουν μεταναστεύσει από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, θα ήταν σκόπιμο να πραγματοποιηθεί καθώς θα οδηγούσε στην ανάδειξη των υπηρεσιών που θα μπορούσαν να προσφέρουν σε αυτές τις γυναίκες, για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους και για την οικονομική και κοινωνική ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία.

Επίσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα είχε η μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων των γηγενών για τους Πόντιους μετανάστες. Τα πορίσματα τέτοιων ερευνών, σε συνδυασμό με τις προηγούμενες έρευνες, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από αρμόδιους φορείς και υπηρεσίες για ενδεχόμενη οργάνωση κατάλληλων υπηρεσιών για τους πρόσφυγες μετανάστες αλλά και των γηγενών. Επίσης τα αποτελέσματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την

ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας, με στόχο τη διευκόλυνση της προσαρμογής των Ποντίων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΖΩΗΣ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

« Η οικογένεια του Ομήρου Καριμπόφ ή Καρυπίδη, από τη Γεωργία, έζησε τρεις προσφυγίες. Ο προπάππους του αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τον Πόντο για να γλιτώσει την σφαγή κατά τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1897 και να εγκατασταθεί στο Σοχούμι. Ο παππούς του, όπως και εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες του Πόντου, εξορίστηκαν από τον Στάλιν κάπου στη Σιβηρία το 1947. Ο ίδιος, το 1993, υποχρεώθηκε λόγω του εμφυλίου πολέμου να πάρει την γυναίκα του και τα παιδιά του και να φύγουν, αυτή τη φορά, για την Ελλάδα, ελπίζοντας πως μια καλύτερη ζωή τους περίμενε.

Έχουν περάσει επτά χρόνια και ο Ιάσων Καρυπίδης εξακολουθεί να αισθάνεται πρόσφυγας στην ίδια του την πατρίδα. Στην αρχή, εγκαταστάθηκε σε έναν από τους οργανωμένους οικισμούς των Ελληνοποντίων, στη Θράκη, αλλά ενώ το κράτος του εξασφάλισε στέγη, δεν είχε δουλειά. Έτσι, κάποια μέρα τα μάζεψε και πήρε το δρόμο για τη Θεσσαλονίκη. Αυτός και η τετραμελής οικογένεια του στριμώχθηκαν σε ένα αυθαίρετο στην περιοχή της Πολίχνης, όπου έμεναν άλλες δύο οικογένειες από την Τιφλίδα, παλιννοστούντες και αυτοί. Ο ίδιος βγήκε στην πιάτσα της πλατείας Αριστοτέλους, όπου εκατοντάδες ομογενείς συγκεντρώνονται καθημερινά για να περνούν την ώρα τους, γυρεύοντας δουλειά.

Στο Σοχούμι ήταν ηλεκτρολόγος σε εργοστάσιο, εδώ όμως ούτε σκέψη να εργασθεί στο αντικείμενο που ήξερε. Έκτοτε περιπλανιέται στις λαϊκές αγορές και περιμένει ακόμα να ολοκληρωθεί η διαδικασία για την απόκτηση ελληνικής ιθαγένειας. Τα χαρτιά του όμως, όπως και άλλων τεσσάρων χιλιάδων ομογενών, είναι παραπεταμένα κάπου στη νομαρχία Θεσσαλονίκης, καθώς δεν υπάρχουν υπάλληλοι για να τα τακτοποιήσουν..... Η σύζυγός του νοσοκόμα στο επάγγελμα, καθαρίζει σπίτια, ο μεγάλος γιος περιμένει να τακτοποιηθεί η υπόθεση ιθαγένειας για να πάει στρατιώτης, ώστε να ξεπλύνει από επάνω του τη ρετσινιά του Ρωσοπόντιου, όπως τον αποκαλούν όπου πάει, και να θεωρηθεί κανονικός Έλληνας. Για το λόγο αυτό δεν κάνει παρέα ούτε με άλλους Ελληνοπόντιους της ηλικίας του ούτε με ακραιφνείς Έλληνες εφήβους. Όσο για τον μικρότερο, αυτός απέκτησε δοσολοφίες με την αστυνομία, από την στιγμή που έκλεψε ένα ποδήλατο και στη συνέχεια μια μοτοσι-κλέτα .

Ο Όμηρος Καρυπίδης είναι μια συνηθισμένη περίπτωση στον κόσμο των ομογενών από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Κατέληξε και αυτός όπως χιλιάδες άλλες οικογένειες να ζει σε συνθήκες κοινωνικής απομόνωσης. « Εκεί στη Ρωσία και στον Καύκασο είμασταν οι Έλληνες.....εδώ τώρα είμαστε Ρωσοπόντιοι..» Όπως και οι άλλοι , έφυγε με την ελπίδα να γευτεί ζεστό φαί στη γλυκιά πατρίδα, όμως εξακολουθεί να τρώει από το πικρό ψωμί της.

Αποδεικνύεται, έντεκα χρόνια μετά, ότι η πολιτική της αποκατάστασης των Ελλήνων που παλιννόστησαν από την πρώην Σοβιετική Ένωση, αν δεν απέτυχε

πλήρως, πάντως δεν απέφερε το αναμενόμενο, που ήταν η αποκατάσταση και βαθμιαία ενσωμάτωση στην ελληνική πραγματικότητα. Οι ομογενείς, στη μεγάλη πλειοψηφία τους ζουν γκετοποιημένοι, στο περιθώριο, με ότι συνεπάγεται αυτό. Άνθρωποι που ασκούσαν επιρροή στα κέντρα λήψης των αποφάσεων στις χώρες του Καυκάσου, όπως διακεκριμένοι επιστήμονες, βουλευτές, διανοούμενοι, κατέληξαν στις λαϊκές αγορές της Θεσσαλονίκης, και της Αθήνας, και άλλοι θυρωροί σε πολυκατοικίες.

Η επινόηση εγκατάστασης των παλιννοστούντων σε οικισμούς, στη Θράκη, την Καβάλα, τη Θεσσαλονίκη, τα Τρίκαλα, μάλλον ατυχής υπήρξε. Δίχως δουλεία, αποκομμένοι από τον κοινωνικό περίγυρο, οι ομογενείς βρέθηκαν σε μια ατμόσφαιρα απομόνωσης και γρήγορα τα χωριά μετατράπηκαν σε γκέτο, όπου ο αλκοολισμός, τα ναρκωτικά, το λαθρεμπόριο και οι ασθένειες έκαναν θραύση. Έτσι πολλοί από αυτούς πήραν το δρόμο του Όμηρου Καρυπίδη, για να καταλήξουν, όμως, σε άλλα γκέτο, στις φτωχογειτονιές των μεγάλων πόλεων, όπου για να επιβιώσουν δεν διστάζουν να επιδοθούν σε κάθε είδους δραστηριότητες, νόμιμες και παράνομες. Υπάρχουν περιοχές της Θεσσαλονίκης όπου τις νύκτες κυριαρχεί ο φόβος των συμμοριών των Ρωσοποντίων, ανεξαρτήτως αν στην πραγματικότητα στην πλειονότητα τους δεν είναι Έλληνες ομογενείς, αλλά Ρώσοι, Αζέροι, Γεωργιανοί, που εκμεταλλευόμενοι τον άναρχο τρόπο και εν πολλοίς ύποπτο τρόπο με τον οποίο δίνονται οι βίζες στα κατά

τόπους ελληνικά προξενεία, έφτασαν στη Ελλάδα για να δημιουργήσουν ένα πανίσχυρο δίκτυο οργανωμένου εγκλήματος.

Εκ των υστέρων πολλοί αναρωτιούνται αν ήταν σκόπιμο αυτό που έγινε στα τέλη της δεκαετίας του '80 και τις αρχές του '90, να παρακινηθούν δηλαδή με κάθε τρόπο, οι Έλληνες που ζούσαν σε αυτές τις χώρες να εγκαταλείψουν τις πατρογονικές τους εστίες και να κατηφορίσουν προς την Ελλάδα. Η πολιτική αυτή, λένε, αποδείχτηκε κοντόφθαλμη, πρώτον διότι δεν υπήρξε μακροπρόθεσμος σχεδιασμός για την υποδοχή τους και τα αποτελέσματα φαίνονται τώρα, και δεύτερον η Ελλάδα έχασε ένα ισχυρό προγεφύρωμα, όπως ήταν το ελληνικό στοιχείο, σε μια περιοχή που απλώνεται μεγάλο γεωπολιτικό παιχνίδι ενεργειακό, αλλά και ανοίγονται νέες αγορές.

Μια επίσκεψη στη λαϊκή αγορά, πίσω από τη Ροτόντα, αρκεί για να πάρει κανείς μια γεύση για τη ζωή των ομογενών στην Ελλάδα. Το πρωί της Τετάρτης, η ατμόσφαιρα στους πάγκους των ομογενών μικροπωλητών ήταν βαριά, καθώς είχε προηγηθεί ο θάνατος του Ελληνοπόντιου Λεωνίδα, από το όπλο του αστυφύλακα Ατματζίδα. Στην εμφάνιση δύο ένστολων αστυνομικών, σημειώθηκε μικροπανικός. Δύο ηλικιωμένες άρπαξαν από το πλακόστρωτο την πραγματεια, που ήταν λαθραία τσιγάρα και έσπευσαν να εξαφανισθούν. « Αυτές τις μέρες είμαστε καλά... λόγω των εκλογών δεν μας δίνουν σημασία, αλλά μετά θα αρχίσει πάλι το κυνηγητό. Διακόσιες πενήντα οικογένειες ζούμε από το εμπόριο στις λαϊκές της Θεσσαλονίκης λέει ο 50 άχρονος Αδρεάδης, «αλλά δεν μας δίνουν

άδειες και μας θεωρούν όπως τους τουρίστες που πωλούν λαθραία.» Οι περισσότεροι δηλώνουν ότι αν και βρίσκονται 8-10 χρόνια στην Ελλάδα, αισθάνονται σαν ξένοι. Η 60χρονη Φιλιππάκη, καθηγήτρια της μουσικής στην Αμπχαζία, πουλάει λουλούδια αποξηραμένα. Το 1922 η Ελλάδα με τόσες δυσκολίες κατάφερε να ενσωματώσει δύο εκατομμύρια πρόσφυγες και δεν μπορεί τώρα, στο 2000, να βοηθήσει διακόσιες χιλιάδες, διαμαρτύρεται.⁶¹»

«Ήρθα από το Καζαχστάν, από το Κίριφ, μια μικρή πόλη. Εκεί απόμειναν οι γονέοι μου με τη γιαγιά και τον παππού μετά από την εξορία του '49. Ήμασταν από το Σοχούμ. Τους έβαλαν στα τραίνα και τους έριξαν στο Καζαχστάν... Πολλοί πέθαναν τότε. Ριζώσαμε όμως...Κάναμε προκοπή, σπίτια, είμασταν καλά...όταν, επί Μπρεζνιεφ, μας είπαν ότι μπορούμε να γυρίσουμε στο Σοχούμ αν θέλαμε, ο μπαμπάς μου είπε " όχι' , γιατί εκεί δεν έχουμε ούτε σπίτι ούτε τίποτε..." Είμαστε τέσσερα αδέρφια. Όλοι είχαμε καλές δουλείες και η μάνα μου δούλευε σε παιδικό σταθμό. Είχαμε πολλούς φίλους. Ναι, ναι Γεωργιανούς, Καυκάσιους, Ρώσους... Εγώ παντρεύτηκα στη Ρωσία και έχω τρία παιδιά. Ο άνδρας μου και τα πεθερικά μου ήταν εκεί αγρότες, είχαν και ζώα. Ζούσαμε όλοι μαζί. Έτσι ήταν εκεί το έθιμο. Κι εδώ έτσι το έχουμε. Με τα πεθερικά μου ζούμε μαζί...Να, το σπίτι μου είναι στον Ασπρόπυργο, στην Αθήνα. Είναι ένα βαγόνι που φέραμε από τη Ρωσία, με τα πράγματα μέσα κι εκεί μένουν τα πεθερικά μου με τα παιδιά μου.Είναι δύσκολα,

⁶¹ Εφημερίδα Καθημερινή της Κυριακής, στο ένθετο Κοινωνία, «Ποιοι είναι τελικά οι «Ρωσσοπόντιοι» ; 2 Απριλίου 2000.

χωρίς ψυγείο, μακριά μου, αλλά τα παιδιά πάνε σχολείο εκεί, πάνε στο Σύλλογο, μαθαίνουν ποντιακούς χορούς. Η πεθερά μου κάνει κουμάντο. Εγώ και ο άνδρας μου εδώ στα Γιάννενα, στις παράγκες, πουλάμε το βιος μας. Των Ποντίων η κατάσταση. Το χειμώνα πολύ κρύο, χωρίς φως. Βγαίνει το μεροκάματο ...είμαι πολύ στεναχωρημένη. Πονάω πολύ. Άμα ζεις έτσι ...Πόσο ακόμα; Καλά. Όσο θα έχουμε αυτά τα πράγματα και τα πουλάμε καλά μετά όμως. Όλοι έφευγαν, φύγαμε και εμείς ...Κανείς δεν μας είπε να φύγουμε. Ήταν και η γιαγιά μου που έλεγε για την Ελλάδα. Αλλιώς τα περιμέναμε ...Αυτή έμεινε εκεί τώρα ...Πως ναρχόταν; Ογδόντα έξι χρονών είναι. Έμεινε με ένα από τα παιδιά της. Ξέρεις εκεί λεγόμασταν Έλληνες, το λέει και το Passport, εδώ γίναμε Ρώσοι, Ρωσοπρόσφυγες... Η διπλανή παράγκα είναι της Όλιας του Ιβάν. Είναι τα αδέρφια μου. Ο Ιβάν είναι παντρεμένος με μια Γεωργιανή και έχει τώρα μωρό. Η Όλια όχι ακόμα...Ναι..Μένουν με τους γονείς μου στην Αθήνα, στο Μενίδι. Δεν έχει κανένας δουλειά....Η νύφη μου είναι φαρμακοποιός αλλά δεν έχει τα χαρτιά της εδώ, να τα δείξει στο κράτος και να αναγνωρίσει το πτυχίο της ...Κι έπειτα ; Πού θα βρεί δουλειά ; Εύκολο είναι ; Ούτε λέξη δεν ξέρει ελληνικά. Μαζί τους ήταν κι η Χρυσούλα, η μικρή μου αδελφή αλλά αυτή παντεύτηκε έναν ντόπιο, πολύ καλό παιδί. Έχει στο Μενίδι σπίτι δικό του, καλή δουλειά πήγε πολύ καλά η Χρυσούλα. Κι αυτουνού οι γονείς από τη Ρωσία ήρθαν το '65.»⁶²

⁶² Μπάδα-Τσομώκου Κ., Οι Έλληνες της πρώην Σοβιετική Ένωσης στην Ελλάδα: αποκλεισμοί, ενσωματώσεις και διλημματα ταινότητας, *Ουτοπία*, εκδ. Στάχυ, τεύχος 21, Ιούλιος-Αύγουστος 1996, σελ.49.

Η Αθηνά και Ντόνα Παρασκευοπούλου, μαθηματικός η πρώτη, πολιτικός μηχανικός η δεύτερη, ήρθαν από την Τυφλίδα πριν μερικούς μήνες. Ζουν στην Άνω Ηλιούπολη σ'ένα σπίτι που νοικιάζουν με μερικά άλλα άτομα. Άνεργες και οι δύο παρακολουθούν τα μαθήματα γλώσσας στο πρόγραμμα του Δήμου Σταυρούπολης

Η Ελλάδα αποτελούσε το μεγάλο μας όνειρο, τονίζουν. Ψάχναμε να βρούμε βιβλία με την αρχαία Ελληνική Ιστορία, αλλά και γενικά οτιδήποτε αναφερόταν στην Ελλάδα, να μάθουμε για την πατρίδα. Ζούσαμε με το όνειρο να έρθουμε στην πατρίδα. Κι αφού ήρθαμε, διαπιστώσαμε ότι τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά από ότι τα φανταζόμασταν. **Δεν είμαστε "Ρωσοπόντιοι"** όπως μας αποκαλούν αλλά Έλληνες Πόντιοι που ήρθαμε από τη Ρωσία.⁶³ Δεν ζητάμε πολλά πράγματα, παρά μόνο να κάνουμε οτιδήποτε για να καλύψουμε τις ανάγκες της επιβίωσής μας. Θέλουμε να ζήσουμε με αξιοπρέπεια σαν όλους τους άλλους γύρω μας».⁶⁴

«Έχουμε κουραστεί να είμαστε ξένοι μεταξύ άλλων. Στη Γεωργία δε μας θεωρούσαν Γεωργιανούς, στη Ρωσία το ίδιο, αλλά το ίδιο συμβαίνει και στην Ελλάδα. Ο λαός μας έχει κουραστεί από αυτές τις περιπλανήσεις. Θέλει ηρεμία να βρει ένα τρόπο να εγκατασταθεί ανάμεσα στους συμπατριώτες του, να μιλάει

⁶⁴ Από άρθρο- έρευνα των Μπάμπη Ιμβρίδη και Δημ.Βουργουτζή στο περιοδικό Δημότης του Δήμου Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης, στο *Αλησμόνητες Πατρίδες του Ελληνισμού*, εκδ.Κεσόπουλος, Θεσσαλονίκη, 1999.

επιτέλους ελεύθερα τη γλώσσα του και να αναπτυχθεί. Ότι πέρασαν οι πρόγονοί μας στην Τουρκία τους περασμένους αιώνες το περνάμε τώρα εμείς. Δεν επιτρέπεται να μιλάμε τη γλώσσα μας και επιχειρείται η καταστροφή των ελληνικών αρχείων -ενώ υπάρχουν στην πρώην Σοβιετική Ένωση 2 εκατομμύρια Έλληνες, μόνο οι 350.000 έχουν στοιχεία ότι είναι Έλληνες, λόγω της αναγκαστικής αλλαγής των ονομάτων».⁶⁵

⁶⁵ Οπ.π.65

ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αγτζίδης Β., *Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Οι συνέπειες για τον ελληνισμό*, Ελλοπία, Αθήνα, 1991. #

Αγτζίδης Β., *Τα Ιστορικά*, τεύχος 24-25, Ιούνιος-Δεκέμβριος 1996, σελ. 268.

Αγτζίδης Β., *Οι άγνωστες Έλληνες του Πόντου- Από τη Μικρά Ασία στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Σιβηρίας, Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 14 Ιουλίου 1994, σελ. 53.

Αναστασιάδου Σ., *Η μετανάστευση και η επίδρασή της στην ανθρώπινη συμπεριφορά, Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 9 και 10, Αθήνα, 1988. ✓

Ανθογαλίδου Θ., Καρακατσάνη Π., Παπανικολάου Ε., άρθρο σε περιοδικό Virtual school, *Μετανάστες Πόντιοι: Ιστορίες ζωής*, www.auth.gr/virtualschool. #

Βάντσης Δημήτριος Κ., *Πρόγραμμα αποκατάστασης Ποντίων : σκέψεις και παρατηρήσεις, Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμος 9, Δεκέμβριος 1992, σελ. 173-182. ✓

Βεζυράκης Δ., *Προβληματισμοί και προοπτικές για κοινωνική πολιτική και κοινωνική εργασία σε σχέση με πρόσφυγες και παλιννοστούντες, Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 26^ο, Αθήνα, 1992. ✓

Βεργέτη Μ., *Ομογενείς από την πρώην Σοβιετική Ένωση 1985-1995*, εκδ. αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1998. ✓

Βεργέτη Μ., *Από τον Πόντο στην Ελλάδα. Διαδικασίες διαμόρφωσης μιας εθνοτοπικής ταυτότητας*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Κυριακίδη, 1994. ✓

Βεργέτη Μ., *Παλιννόστηση και κοινωνικός αποκλεισμός*, εκδ. Κυριακίδη, ✓
Θεσσαλονίκη 1999.

Βεργέτη Μ., Τα προβλήματα των Ποντίων –τα κύματα μαζικής μετανάστευσης
Ποντίων προς την Ελλάδα, *Οικονομικός Ταχυδρόμος* 14 Ιουλίου 1994, ειδική ✓
έκδοση.

Βουλέλης Ν., ΜΜΕ και πρόσφυγες, *Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 48, σελ.187-192.

Γεώργας Δ., -Παπαστυλιανού Α., *Επιπολιτισμός Ποντίων και Βορειοηπειρωτών
στην Ελλάδα. Ψυχολογικές διεργασίες προσαρμογής*, Πανεπιστήμιο Αθηνών,
Αθήνα, 1992.

Γκιζέλης, Γρηγόρης, Οι αλλαγές στην ελληνική πολιτισμική ταυτότητα και οι
επιπτώσεις τους στο παλιννοστούντα μετανάστη, *Επιθεώρηση Κοινωνικών
Ερευνών*, τεύχος 84-85, Αθήνα, 1994

Δαμανάκης Μ., (επιμ), *Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών
μαθητών στην Ελλάδα: διαπολιτισμική προσέγγιση*, Gutenberg, Αθήνα, 1997.

Δασκαλάκης Δ., Κοινωνικές διακρίσεις στην αγορά εργασίας και το κράτος
πρόνοιας, Σημειώσεις στα πλαίσια του Π.Μ.Σ. Κοινωνικός αποκλεισμός και
Μειονότητες.

Δικαίου Μαρία, Απώλειες πληροφοριών στη συνέντευξη :το παράδειγμα της
έρευνας αναγκών σε πληθυσμό Ελληνοποντίων, *Ψυχολογία* 2(1), Ελληνικά
Γράμματα-Ελληνική Ψυχολογική εταιρεία, Αθήνα, 1995,σελ.93-106

Δώδος Δ., Καφετζής Π., Μιχαλόπουλος Α., Νικολόπουλος Η., Ξενοφοβία και
ρατσισμός στην Ελλάδα στο Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην
Ελλάδα: Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, Ε.Κ.Κ.Ε. Αθήνα, 1996.

Έκμε-Πουλοπούλου Ήρα, Μετανάστες και Πρόσφυγες στην Ελλάδα 1970-1990, *Εκλογή*, τεύχ. 85-86, Απρίλιος-Ιούνιος-Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1990.

Έρευνα διαπίστωσης αναγκών των Ποντίων μεταστών του νομού Αττικής στα πλαίσια των κοινοτικών πρωτοβουλιών Integra.

Ζαλτάνος Δ., Αδαμοπούλου Α., Αλεκτορίδης Π., Αθανασίου Α., Κοτανίδης Α., Τσιφλίδας Σ., Γαρύφαλος Γ., Συγκριτική μελέτη πληθυσμού παλιννοστούντων χρηστών ενός κέντρου ψυχικής υγείας, *Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 56, 1999 σελ. 219-225.

Θανοπούλου Μ., Πετρινιώτη Μαρίνα, Βιογραφική προσέγγιση : μια άλλη πρόταση για την κοινωνιολογική θεώρηση της ανθρώπινης εμπειρίας, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Αθήνα, 1987.

Καϊλάρης Γ., Διαμόρφωση της ποντιακής συνείδησης Δ' γενιάς, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 1999.

Κασιμάτη Κ., (επιμ.) Κοινωνικός αποκλεισμός : η ελληνική εμπειρία, Gutenberg, Αθήνα, 1998.

Κασιμάτη Κούλα, σε συνεργασία με τους Μάο Βασίλη, Αγτζίδη Βλάση, Βεργέτη Μαρία, Ραγκούση Αντώνη. *Πόντιοι μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση : κοινωνική και οικονομική τους ένταξη*, Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα, 1992.

Κασιμάτη Κούλα, *Πολιτικοί πρόσφυγες από τις Ανατολικές χώρες : κοινωνική και οικονομική τους ένταξη*, Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα, 1992

Κατσίκας Χ., Αποκλεισμός από την εκπαίδευση –απόρριψη από την εργασία (η περίπτωση των παιδιών των Ποντίων μεταναστών από την πρώτη ΕΣΣΔ, στο συλλογικό τόμο του ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα «Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός». Αθήνα, 1998.

Κοιλιάρη Αγγελική, Ξένος στην Ελλάδα-μετανάστες, γλώσσα και κοινωνική ένταξη, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1997.

Κολαΐτης Α., Ψυχοπαθολογία των παιδιών των παλιννοστούντων από την πρώτη Σοβιετική Ένωση Ελλήνων Ποντίων προσφύγων, Διατριβή επί διδακτορία, Ιωάννινα, 1999.

Κοτσαμάνης Β., Μαράτου –Αλιμπραντή Λ., Οι δημογραφικές εξελίξεις στην μεταπολεμική Ελλάδα, Πρακτικά δημογραφικού συνεδρίου, Αθήνα 5-6 Οκτωβρίου 1992, Ε.Κ.Κ.Ε. , Εκδ.Α.Α.Λιβάνη-Νέα Σύνορα.

Κοτσαμάνης Β., Πετρονώτη Μ., Τζωρτζοπούλου Μ, Πολιτικού πρόσφυγες : εξελίξεις και θέματα πολιτικής, ΕΚΚΕ, στο Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, τόμος Α, Αθήνα, 1996.

Κυριαζή Ν., Η κοινωνιολογική έρευνα: Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών, Ελληνικές επιστημονικές εκδόσεις, Αθήνα, 1998.

Κωνσταντοπούλου Χ., Μαράτου – Αλιμπραντή Λ., Γερμανός Δ., Οικονόμου Θ., Εμείς και οι Άλλοι : αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα, 2000.

Μαδιανός Μ., Κοινωνία και ψυχική υγεία, Καστανιώτη, Αθήνα, 1996.

Μαλκίδης Φάνης, Προβλήματα κοινωνικής ένταξης των Ποντίων από την τέως Σοβιετική Ένωση στη Θράκη, στο συλλογικό τόμο του ιδρύματος Σάκη

Καράγιωργα « Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός», Αθήνα, 1998.

Μάρκου, Γ., Προβλήματα σχολικής ένταξης Πανινοστούντων Μαθητών, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, ΕΚΚΕ, σελ 132-168.

Μαυρέας Κ., Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού : Πόντιοι και Βορειοηπειρώτες πρόσφυγες στην Ελλάδα, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 96-97, 1998, σελ. 185-218.

Mishler G.E., *Συνέντευξη Έρευνας*, μετ. Ρώντα Ν., επιμ. Καλομοίρης Γ., Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996.

Μουσούρου, Λ.Μ., Παλιννόστηση:στοιχεία και συμπεράσματα από μια εμπειρική έρευνα, Κέντρο Ανθρωπιστικών Σπουδών και Ερευνών, Αθήνα, 1980.

Μουσούρου Λ.Μ., Οικογένειες και μετανάστευση : προβλήματα και προβληματική, *Εκλογή*, Οκτωβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1990.

Μουσούρου Λ.Μ., Μετανάστευση-Παλιννόστηση και ταυτότητα, στο σύγγραμμα *Πρόγραμμα ερευνών αποδημίας-παλιννόστησης του ελληνικού πληθυσμού*, τομ. Α', Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού, Αθήνα, 1990.

Μπάδα –Τσομώκου, Οι Έλληνες της πρώης Σοβιετικής Ένωσης στην Ελλάδα :αποκλεισμοί, ενσωματώσεις και διλήμματα ταυτότητας, *Ουτοπία*, τεύχος 21, εκδ. Στάχυ, Ιούλιος-Αύγουστος 1996.

Παπαδάτος Γ., Κοινωνικές και ψυχολογικές παράμετροι επανένταξης παλιννοστούντων μεταναστών και πολιτικών προσφύγων, *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμ.Ε, τεύχος 17, Δεκέμβριος 1995.

Παπαθεοδοσίου Θ., *Η ένταξη των παλιννοστούντων ομογενών από την πρώην*

Σοβιετική Ένωση στην ελληνική αγορά εργασίας, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήνα, 1994.

Παπαστάμου Σ., -Μιουνυ Γ., *Μειονότητες και Εξουσία*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2001.

Πελαγίδης Σ., *Αλησμόνητες Πατρίδες*, εκδ.Κεσσόπουλος, Θεσσαλονίκη, 1999.

Πετράκη Γ., Κοινωνικός αποκλεισμός : παλαιές και νέες αναγνώσεις του κοινωνικού προβλήματος στο Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός αποκλεισμός , ίδρυμα Σάκη Καράγιωργά, Αθήνα, 1998.

Πουλόπουλος Χ., Μετανάστευση και χρήση ψυχοτρόπων ουσιών, Ποινική Δικαιοσύνη, τεύχος 11/2000.

Ρωμανίδου Ν., Οι αλλοδαποί πρόσφυγες και μετανάστες ως θύματα, στο Εγκληματίες και Θύματα στο κατώφλι του 21 αιώνα, Ε.Κ.Κ.Ε. Αθήνα, 2000.

Σακκά Δέσποινα, Παλιννόστηση-μεταβαλλόμενοι ρόλοι ανδρών και γυναικών, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 1999

Σακκά Δέσποινα, Παλιννόστηση- η αντίληψη του ατόμου για την ισχύουσα κοινωνική πραγματικότητα και η διαμόρφωση των ρόλων των δύο φύλων, *Ψυχολογία* 6(2), Ελληνικά Γράμματα-Ελληνική Ψυχολογική Εταιρεία, σελ. 236-246.

Σωτηροπούλου Β., Κοινωνική υπηρεσία προσφύγων ιδρύματος κοινωνικής εργασίας-το πρόγραμμα για τις μονογονεϊκές οικογένειες, *Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 26°, Αθήνα, 1992.

Τερζίδης Κ., Όψεις διατήρησης του προβλήματος κοινωνικής και οικονομικής

ολοκλήρωσης παλιννοστούντων Ελληνοποντίων, τεύχος 88, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Ε.Κ.ΚΕ., Αθήνα, 1995.

Τζωρτζοπούλου Μ., Η νεολαία των Ποντίων : ζητήματα κοινωνικής ενσωμάτωσης στο βιβλίο *Εμείς και οι Άλλοι: αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα*, Τυπωθήτω, Αθήνα, 1999.

Τρέσσου Ε., Αποκλεισμός ειδικών ομάδων από την εκπαίδευση σε συνθήκες σχολικής διαφοροποίησης και σε συνθήκες σχολικής συνύπαρξης, στο συλλογικό τόμο του ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα, *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, 6^ο επιστημονικό συνέδριο, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27-30 Νοεμβρίου 1996.

Τριχοπούλου Α., Κοινωνικά προβλήματα που προκύπτουν από την εγκατάσταση των προσφύγων και παλιννοστούντων στην Ελλάδα, *Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 26^ο, Αθήνα, 1992.

Τσακίρης Κ., Πόντιοι παλιννοστούντες από την πρώην Σοβιετική Ένωση στο συλλογικό τόμο *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στη Ελλάδα*, Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό ταμείο, Α' τόμος Ε.Κ.ΚΕ., Αθήνα, 1996.

Τσιτσελίκης Κ., Χριστόπουλος Δ., *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα : μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών*, Αθήνα, Κριτική, 1997.

Τσουκαλάς Κ., Παλιννόστηση και καταμερισμός εργασίας, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, ΕΚΚΕ, σελ.28-33.

Φίγγου Ε., Κοινωνικές αναπαραστάσεις για τους πρόσφυγες και για την «προκατάληψη» σε δύο μικτές κοινότητες της Θεσσαλονίκης, *Ψυχολογία*, Ελληνικά Γράμματα-Ελληνική ψυχολογική Εταιρεία, Αθήνα, 1999, σελ.227-235.

Άλλες πηγές

Εφημερίδα η Καθημερινή, Σκάνδαλο στο Ίδρυμα Παλιννοστούντων, Γκουτζάνη Σπύρου, Κυριακή 4 Μαΐου 1997, σελ. 19.

Εφημερίδα η Καθημερινή, Έλληνες του Πόντου, ένας λαός σε διασπορά, Αγτζίδη Β., Κυριακή 13 Αυγούστου 2000, σελ. 35.

Εφημερίδα Το Βήμα της Κυριακής, Νέες εποχές ,20^{ος} αιώνας – Η Ελλάδα που αλλάζει-μετανάστευση, 19 Δεκεμβρίου 1999

Εφημερίδα η Καθημερινή, Ποιοι είναι τελικά οι «Ρωσοπόντιοι» ; των Σταύρου Τζίμα, Γ. Μυρτσιωνη, Θ. Τσιγγανα, Κυριακή, 2 Απριλίου 2000.

Επίσης για τη συλλογή στοιχείων απευθυνθήκαμε στους παρακάτω φορείς :

Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων.

ΕΚΠΟΣΠΟ ΝΟΣΤΟΣ-τομέας υλοποίησης προγραμμάτων

Ομοσπονδία Ποντιακών Συλλόγων

Δίκτυο κοινωνικής υποστήριξης Ποντίων και Μεταναστών

Εύξεινη Πόλη

Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης

Κέντρο συμπαράστασης Παλιννοστούντων

Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού.

Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης.

ΕΠΙΠΡΟΣΘΕΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βεργέτη Μ., *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες : από τον εκπατρισμό στην παλιννόστηση*. Μελέτη. Θεσσαλονίκη, 1996.

Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού. Κατευθύνσεις της πολιτικής της Γ.Γ.Α.Ε για τον ελληνισμό της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, Αθήνα, 1998.

Εκμέ-Πουλοπούλου Ηρα, *Προβλήματα μετανάστευσης –Παλιννόστησης*, ΙΜΕΟ-ΕΔΗΜ, Αθήνα, 1986.

Καρασαββόγλου Α., *Μετανάστευση και περιφερειακές Αγορές Εργασίας : η περίπτωση της εγκατάστασης γυναικείου εργατικού δυναμικού στο νομό Ξάνθης*, ανακοίνωση στο συνέδριο του Παντείου Πανεπιστημίου για την κοινωνία των δύο τρίτων, 1997.

Κιαχόπουλος Θ., *Τα προβλήματα των νεοφερμένων από τη Σοβιετική Ένωση και των εκεί ομοεθνών τους*. Εισήγηση στο Β΄ Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμού, Θεσσαλονίκη, 1988.

Μαυρέας Κ., *Πόντιοι και Βορειοηπειρώτες πρόσφυγες στην Ελλάδα, Επιθεώρηση*

Κοινωνικών Ερευνών 96-97 Β'-Γ' 1998. Έκδοση Ε.Κ.Κ.Ε.

Παπαδάτου Ε., Η ελληνική παλιννόστηση μέχρι και τη δεκαετία του 1990. Πληθυσμός και προβλήματα προσαρμογής στην Ελλάδα. Μορφές οργάνωσης παλιννοστούντων. Το έργο της Γενικής Γραμματείας Απόδημου Ελληνισμού. Εισήγηση. Αθήνα: Υπουργείο Εξωτερικών-Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού, 1995.

Πατινώτης Ν., Παλιννόστηση και κοινωνικοοικονομική ένταξη, 1985.

ΗΜΙΔΟΜΗΜΕΝΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1. Φύλο
Ανδρας ☐ ☐ Γυναίκα
2. Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση ;
Άγαμος/η
Έγγαμος/η
Διαζευγμένος/ή
Χήρος/ή
3. Ποια είναι η ηλικία σας ;
4. Ποιά τάξη σχολείου έχετε τελειώσει ; (αν είναι αγράμματος ρωτάμε αν ξέρει να γράφει και να διαβάζει)
Αγράμματος ☐ ξέρετε να γράφετε και να διαβάζετε ;

Ναι

Όχι

Λίγες τάξεις Δημοτικού
Απόφοιτος Δημοτικού
Απόφοιτος κατώτερης ή μέσης τεχνική σχολής
Λίγες τάξεις Γυμνασίου
Απόφοιτος Γυμνασίου
Απόφοιτος ανώτερης τεχνική σχολής
Λίγα χρόνια Πανεπιστήμιο
Απόφοιτος Πανεπιστημίου.

Άλλη σχολή (καθορίσατε).....

5. Ποια είναι η χώρα /πόλη προέλευσή σας ;

6. Πότε ήρθατε στην Ελλάδα ;

7. Για ποιους λόγους ήρθατε στην Ελλάδα ;

.....
.....
.....

8. Εργάζεστε αυτό τον καιρό ;

Ναι

Όχι

Αν ναι

8^α. Ποιο είναι το επάγγελμά σας ; (τι δουλειά κάνετε)

Ασκούντες επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί, βοηθοί κ.τλ.

Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη

Υπάλληλοι γραφείου

Έμποροι και πωλητές

Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών

Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, υλοτόμοι, αλιείς κ.τ.λ.

Τεχνίτες εργάτες(εκτός γεωργοί) και χειριστές μεταφορικών μέσων

Άλλο επάγγελμα (καθορίσατε)

8β. Η εργασία σας είναι πλήρης απασχόληση ή ημιαπασχόληση ;

Αν δεν εργάζεσθε :

8γ. Είστε :

νοικοκυρά

συνταξιούχος

μαθητής, σπουδαστής, φοιτητής.

άνεργος

9. Ποιο ήταν το επάγγελμα σας στη χώρα προέλευσης ;

10. Όταν φτάσατε στην Ελλάδα, τι έγινε, πως βρήκατε δουλειά ;

(προσδιορίστε τυχόν δυσκολίες και εμπόδια που συναντήσατε στην προσπάθεια αναζήτησης εργασίας).

11. Αντιμετωπίσατε δυσκολίες στο εργασιακό σας περιβάλλον ; (π.χ. αποδοχές, συνθήκες απασχόλησης , συμπεριφορά εργοδοτών)

12. Έχετε παρακολουθήσει προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ;

Ναι ☐

Όχι ☐

Αν ναι :

12 α. Πιστεύετε ότι σας βοήθησαν στην εξεύρεση εργασίας ;

Ναι ☐

Όχι ☐

Αν ναι

12 β. Πως σας βοήθησαν ; Προσδιορίστε

12 γ. Ποια ήταν η πηγή πληροφόρησης/ ενημέρωσης για αυτά τα προγράμματα ;

13. Αν μπορείτε να θυμηθείτε λίγο, εκεί που είσασταν στη πρώην Σοβιετική Ένωση, τι είχατε από τα παρακάτω ; (αυτοκίνητο, συσκευές ψυγείου, κουζίνας, πλυντήριο ρούχων, τηλεόραση, ποδήλατο ή βέσπα, σπίτι(που μένατε).

14. Ποια από τα παραπάνω έχετε εδώ στην Ελλάδα ;

15. Ποια είναι η οικονομική σας κατάσταση στην Ελλάδα σε σύγκριση με την πρώην Σοβιετική Ένωση ; (προσδιορισμός του ύψους του μηνιαίου εισοδήματος)

16. Αν είχατε τη δυνατότητα θα αλλάζατε την τωρινή σας απασχόληση ;

Ναι Γιατί ;

Όχι Γιατί ;

Αν ναι

16α. Προς τα που θα θέλατε να κινηθείτε επαγγελματικά, ποιο επάγγελμα θα θέλατε να ασκήσετε στο μέλλον ;

.....
.....

17. Πριν έρθετε στην Ελλάδα ποιες γλώσσες μιλούσατε ;

.....

18. Όταν ήρθατε στην Ελλάδα, ποια γλώσσα μπορούσατε να συνεννοηθείτε ;

.....

19. Πόσο καλά γνωρίζετε την ελληνική γλώσσα ; (διάβασμα, κατανόηση , γραφή , ομιλία)

Πάρα πολύ πολύ μέτρια λίγο καθόλου	
διάβασμα	
γραφή	
κατανόηση	
ομιλία	

20. Σας αρέσει να μιλάτε ελληνικά ;

.....
.....
.....

21. Πως νιώθετε όταν μιλάτε τη γλώσσα σας ;

.....
.....
.....

22. Σε ποια γλώσσα προτιμάτε να διαβάζετε ; (περιοδικά, εφημερίδες κ.α.)

.....
.....
.....

23. Σε ποια γλώσσα προτιμάτε να κουβεντιάζετε ; (στην οικογένεια, σε φιλική παρέα)

.....
.....
.....

24. Όταν πρωτοήρθατε στην Ελλάδα, απευθυνθήκατε σε κάποια υπηρεσία ;

Ναι ☐ Όχι ☐

Αν ναι

24 α. Τι είδους πληροφόρηση/βοήθεια ζητήσατε ;

.....
.....

25. Κατά τη γνώμη σας, πόσο αποτελεσματική πιστεύετε ότι ήταν η βοήθεια του ελληνικού κράτους στους παρακάτω τομείς;

Στη εργασία σας	Πολύ	αρκετά	λίγο	καθόλου
Στην κοινωνική σας ζωή				
Στην ψυχαγωγία				
Σε άλλους τομείς				

Έχετε κάποιο σχόλιο για τη βοήθεια από το κράτος ;

.....
.....
.....

26. Κατά τη γνώμη σας, μια υπηρεσία για τους ομογενείς σε ποια προβλήματα θα έπρεπε να δώσει μεγαλύτερη βαρύτητα/σημασία;

.....
.....
.....
27. Έχετε ελεύθερο χρόνο ; (χρόνο που δεν είσαστε υποχρεωμένοι να κάνετε κάτι)

Ναι ☐ Όχι ☐

Αν ναι

27α. Με τι συνήθως ασχολείσθε στον ελεύθερο χρόνο σας ;
.....
.....

28. Υπάρχει κάποια σχόλια που θα θέλατε να κάνετε στον ελεύθερο σας χρόνο και δεν την έχετε;
.....
.....

29. Πώς διασκεδάζετε συνήθως ;
.....
.....

30. Είστε μέλος ποντιακού συλλόγου ;

Ναι Γιατί.....

Όχι Γιατί.....

31. Είστε μέλος κάποιου ελληνικού συλλόγου ;

πολιτιστικού συλλόγου

θρησκευτικής οργάνωσης

πολιτικής οργάνωσης

αθλητικού συλλόγου

Άλλο

Προσδιορίστε.....

32. Οι παρέες σας είναι μόνο με Πόντιους ή και με άλλους Έλληνες ;
.....

33. Πώς κρίνετε τις σχέσεις σας με τους συγγενείς , τους γείτονες και τους φίλους στην Ελλάδα ;

.....

.....

34. Πώς βρίσκετε την προσαρμογή σας στην Ελλάδα ;

.....

.....

35. Γενικά, βρήκατε την ελληνική κοινωνία και τη ζωή στην Ελλάδα όπως την είχατε φανταστεί πριν έρθετε εδώ;

Ναι ☐ Όχι ☐

Αν όχι

35.α. Ποιες ήταν κατά τη γνώμη σας οι μεγαλύτερες διαφορές ;

.....

.....

36. Ποια από τις παρακάτω προτάσεις σας εκφράζει περισσότερο ;

A. Εδώ στην Ελλάδα θέλω να συνδυάσω τα ποντιακά χαρακτηριστικά μου με αυτά των υπολοίπων Ελλήνων γιατί είναι και τα δύο χρήσιμα.

B. Εδώ στην Ελλάδα δεν με ενδιαφέρει να έρθω σε επαφή με Έλληνες, μου αρκούν οι σχέσεις μου με τους Πόντιους .

Γ. Εδώ στην Ελλάδα θέλω να ξεχάσω ότι έχει σχέση με την πρώην Σοβιετική Ένωση χώρα και να ενσωματωθώ με τους υπόλοιπους Έλληνες.

Δ. Εδώ στην Ελλάδα δεν με ενδιαφέρει να συσχετισθώ με τους άλλους Έλληνες ούτε με τους Πόντιους ομογενείς. Μπορώ να αντεπεξέλθω στις νέες απαιτήσεις μόνος μου χωρίς τη βοήθειά τους.

37. Ποια θεωρείτε κατά τη γνώμη σας ότι είναι τα κύρια χαρακτηριστικά των Ελλήνων ;

Πείτε μας κάποια από αυτά.

.....

.....

38. Ποια θεωρείτε ότι είναι τα κύρια χαρακτηριστικά των Ποντίων;

.....

.....

39. Τι νομίζετε ότι πιστεύουν οι Έλληνες για τους Πόντιους;

40. Τι νομίζετε ότι πιστεύουν οι Πόντιοι για τους Έλληνες ;

.....

.....

.....

41.Πόσο αισθάνεστε Έλληνας ;

.....

.....

.....

42. Πόσο αισθάνεστε Πόντιος ;

.....

.....

.....

43.Πώς θα ορίζατε την έννοια «πατρίδα»;

.....

.....

.....

44. Τι νόημα έχει για σας η φράση «είμαι Έλληνας» ;

.....

.....

.....

45. Τινόημα έχει για σας η φράση «είμαι Πόντιος » ;

.....

.....

.....

46. Γράψε 2-3 φράσεις στην ερώτηση «ποιος είμαι »

.....

.....

.....